

DE WIELEWAAL

maandblad
jaargang 48
oktober 1982

DE WIELEWAAL

maandblad voor vogel- en natuurstudie

uitgegeven met ondersteuning van het Ministerie van Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur.

Vroegere hoofdredacteurs: E.H. Fr. SEGERS: jaargang 1 tot en met 23
Dr. Fr. GROOTAERS: jaargang 24 tot en met 46

Hoofdredacteur

Dr. H. MEEUS, Langvenstraat 25, 2300 Turnhout (014/41 57 58)

Redactieraad

H. FRANCKX, Dr. Fr. GROOTAERS, J. BLOEMEN, A. DE JONGHE, J. KIEBOOMS, R. WILLOCKX, Prof. Dr. U. LIBBRECHT, G. LUYTS, Prof. Dr. A. DHONDT, P. VAN DEN BREMT, M. BECUWE, Dr. R. EYCKERMAN, J. VAN WINKEL, H. VOET, Dr. M. LOUETTE, Ir. G. BULTEEL, J. GABRIELS, Dr. J. VAN GOMPEL, Dr. J. PAULUSSEN, G. BURGGRAEVE.

Vereniging voor Vogel- en Natuurstudie DE WIELEWAAL

De vereniging heeft tot doel: de kennis en de bescherming van de natuur en in het bijzonder van de in het wild voorkomende vogels te bevorderen door alle middelen, o.m. door het oprichten van plaatselijke afdelingen, het houden van studiedagen, het uitgeven van een tijdschrift, het verspreiden van vogelboeken en natuurboeken, het oprichten van natuurreservaten. De vereniging werd in 1933 opgericht door E.H. Fr. Segers.

SAMENSTELLING VAN HET BESTUUR

Dagelijks bestuur:

H. FRANCKX, voorzitter, Vredelaan 29, 2500 Lier (03 / 480 47 32)
P. HERROELEN, ondervoorzitter en afgevaardigde Brabant, Van Asschestraat 33, 1910 Melsbroek (02/751 85 76)
F. VAN DEN BROECK, secretaris, De Wilgen 41, 2060 Merksem (03 / 645 02 52)
J. PEETERS, penningmeester, Hertevoetweg 3, 2958 Weerde (015/61 20 86)

Leden:

J. VAN DEN STEEN, afgevaardigde Oost-Vlaanderen, Metdepenningenstraat 1A, 9000 Gent
W. VAN SPAENDONK, afgevaardigde Antwerpen, Zevenbergen 50, 2500 Lier.
R. DEBRUYNE, afgevaardigde West-Vlaanderen, Iepersteenweg 60, 8178 Woumen
E. WELLENS, afgevaardigde Limburg, Statiestraat 89, 3900 Lommel.
W. ROGGEMAN, Parklaan 139 bus 8, 9300 Aalst
R. WILLOCKX, Sparrenstraat 23, 2930 Hombeek

Afgevaardigden Wielewaaljongeren:

J. ROYEAERD, St. Hubertstraat 277, 9800 Deinze
P. DELVAUX, Gierlesteenweg 351, 2300 Turnhout
A. VERBOVEN, Gestelsedijk 98, 3900 Lommel

Technisch Adviseur voor de Natuurreservaten:

Ir. S. TYS, Beekstraat 16, 2800 Mechelen (015/41 12 78)

LIDMAATSCHAP EN ABONNEMENTEN

België: 400 F. Andere landen: 500 F. Bijlid (zonder abonnement): 50 F.
Administratie: De Wielewaal, Graatakker 11, 2300 Turnhout. Giro: 000-0319785-73. Tel.: 014/41 22 52.

De Grote Pieper *Anthus novaeseelandiae* in België

door Leo Janssen, Jos Cox en Dirk de Mesel

Inleiding

In het najaar van 1981 werden in België meerdere Grote Piepers *Anthus novaeseelandiae* waargenomen of gevangen in het kader van het ringwerk. Te Lokeren (Oost-Vlaanderen) werd een exemplaar geobserveerd door L. Janssen, te Brecht (Antwerpen) werd een exemplaar gevangen en geringd door J. Cox, terwijl D. de Mesel te Uitbergen (Oost-Vlaanderen) een exemplaar kon ringen en bovendien twee andere kon waarnemen. Deze gevallen waren voor ons de aanleiding om eens wat dieper in te gaan op de kenmerken van deze soort en op het voorkomen ervan in ons land. Wij vonden het tevens zinvol om voor de vele veldwaarnemers in Vlaanderen wat aandacht te besteden aan de verschillen tussen de Grote Pieper en de Duinpieper (*Anthus campestris*).

Een Grote Pieper te Lokeren

Op 3 oktober 1981 waren Danny de Vijlder, Walter van den Bussche, Patrick Keirsebilck, Chris Steeman en Leo Janssen, aanwezig bij het wetenschappelijk ringwerk onder leiding van André Verstraeten in het Molsbroek te Lokeren. Sinds een week was er een flinke doortrek van Graspiepers (*Anthus pratensis*).

De vangplaats bevond zich middenin een uitgestrekt vochtig grasland, waar de vogels werden aangelokt met de zang van de Graspieper. Tegen de middag werd bij een groepje piepers een opvallend grotere vogel met een kwikstaartachtige vlucht opgemerkt. 3 Graspiepers streken neer op het net, terwijl de grotere vogel met een lange staart naast het dubbel treknet landde, op ongeveer 12 meter van onze schuilhut. Er stond op dat moment een forse ZW-wind. De belichting, met de zon achter ons, was goed. Dadelijk viel de grootte en de meer opgerichte houding van de ene vogel op. Hij vertoonde een opvallend lichte bruingele wenkbrauwstreep die bij de snavelbasis vertrok en doorliep tot ver voorbij het oog. Er was een lichte streep onder de wangen. De snavel was erg fors, bijna zoals bij een kleine lijsterachtige. Deze pieper trippelde doorheen het vrij hoge gras, voortdurend rondspeurend. De bovendelen waren sterk donker gestreept. De onderzijde was geheel bleek, uitgezonderd de borst die duidelijk gestreept was. Deze borsttekening contrasteerde sterk met de lichte onderzijde. De buik was grijsachtig en lichter dan de keel. Na enkele minuten observatie met 2 Leitz 10 x 40-kijkers vloog de pieper plots op en ging zich neerzetten middenin het net. Vooraleer neer te strijken bleef hij echter op enkele meter boven

het net eventjes „bidden”. Hierbij viel het scherp contrast tussen de donkere centrale en de lichte buitenste staartpennen op. Op een bepaald moment zette de vogel zich op een grote aardkluit neer, zodat we goed de beige lange poten en zelfs de lange achternagel konden waarnemen. Na zowat 5 minuten observeren werd het net dicht getrokken, doch de Grote Pieper ontsnapte. Hij verdween in golvende vlucht in noordwestelijke richting. Het betrof inderdaad een Grote Pieper. Van dit exemplaar werd geen geluid gehoord. Er werd niet gelet op de stuitkleur, evenmin op de ondersnavelbasis die wat bleker zou zijn dan de rest van de snavel. Ook het smalle, zwarte streepje onder het oog is ons niet opgevallen. Verder is ook de kleur van de nek aan onze aandacht ontsnapt. Volgens Williamson (1980) zouden Grote Piepers, in rui naar hun eerste winterkleed te herkennen zijn aan een bleekgrijze „sjaal” tussen de donkere kruin en de rug.

Een Grote Pieper te Brecht

Op 3 oktober 1981 werd op het militair schietveld te Brecht, omstreeks 10 uur in de voormiddag, een Grote Pieper gevangen en geringd (zie foto's). Er was een matige W-wind met zware bewolking. De vogel naderde de vangplaats met een typische veldleeuwerikvlucht. Hij streek neer op een onbegroeide zandplek. Eens gezeten verraadden zijn houding, hoog-rechtop en op lange poten, zijn grootte, en zijn opvallende, duidelijke wenkbrauwstreep zijn ware identiteit. Bij het vrijlaten liet de vogel een musachtig geluid horen. De leeftijd kon door ons niet bepaald worden. Zijn maten waren: vleugellengte 94 mm, loopbeen 31 mm, achterteennagel 17 mm.

Grote Piepers te Uitbergen

Op 17 oktober 1981, rond 8 uur 's morgens bij de vangst op de Veldleeuwerik (*Alauda arvensis*), met dito zang-cassette, strijkt een leeuwerikachtige vogel neer nabij de vangplaats. Deze bevindt zich in begraasd hooiland met sloten. Na een korte observatie met kijkers 20 x 80 en 7 x 50 wordt de vogel herkend en volgt de vangst met behulp van een opname van zang en roep van de Grote Pieper, afkomstig van de langspeelplaat „Bird Songs”.

Op 19 oktober 1981, bij de vangst op de Graspieper valt op gelijkaardige wijze een tweede exemplaar in op nauwelijks 20 meter van de vangplaats. Deze reageert bijna ogenblikkelijk op de ten gehore gebrachte zang van *Anthus novaeseelandiae*, doch blijft enkele seconden, fladderend met neerhangende poten, hangen op

Grote Pieper, Uitbergen.

Foto's: D. de Mesel

nauwelijks 1,5 à 2 meter hoogte. Hij strijkt dan neer op een weipaal en kijkt aandachtig in de richting van het geluid, doch na een twintigtal seconden vliegt hij met snelle vlucht en hevig roepend weg. Een driehonderd meter verder valt hij opnieuw in om gedurende meerdere minuten te foerageren in een weide. Waarschijnlijk was de geluidssterkte te groot, doch dit was voor ons, waarnemers, niet te horen ten gevolge de sterke tegenwind.

Op 15 november 1981 wordt een identieke vogel waargenomen die echter op grotere afstand, ongeveer 60 meter, invalt. Met het blote oog kunnen we nog net waarnemen hoe de vogel met grote tred op korte tijd een grote afstand aflegt en achter een heuvelrug verdwijnt. Bij het opvliegen wordt ons vermoeden versterkt door de grootte en de vlucht. De vogel roept slechts wanneer hij bijna honderd meter is verwijderd in westelijke richting. Gezien in dit laatste geval geen goede beschrijving van de vogel kan gegeven worden, wens ik deze waarneming als vermoedelijk te bestempelen.

Bij alle drie de waarnemingen viel op dat de vogels bijna loodrecht en plots invielen, zoals Veldleeuweriken dat doen, zonder enig geluid te maken. Ze werden slechts net voor het invallen opgemerkt zodat de richting waaruit ze kwamen of de hoogte waarop ze vlogen onbekend zijn. „Richard's Pipit invariably hovers a few feet off the ground before landing, behaviour reminiscent of a Skylark” (Grant, 1980). Eveneens viel bij alle drie de waarnemingen de grootte van de vogel op, met zijn stoere en robuuste bouw die doet denken aan een Veldleeuwerik, doch met een lange staart. De rechte, statige houding waarmee *Anthus novaeseelandiae* het terrein overschouwt, versterkt de indruk van een zware bouw. De bovendelen zijn hoofdzakelijk bruin, de rug is zwaar donker gevlekt en heeft enige gelijkenis met het algemeen uitzicht van een leeuwerik. Opvallend zijn echter de bleke franjes op de bovenvleugeldekveren. Dit was zeer duidelijk te zien met de kijker 20 x 80. Met zijn hoge, lange poten legt de vogel met slechts enkele stappen in het weiland een betrekkelijk grote afstand af. Deze lange poten maken de Grote Pieper goed zichtbaar in een lage vegetatie, zelfs vanop een eerder grote afstand. Onze vogels namen tijdens dit stappen geregeld de tijd om de omgeving te overschouwen. In de vlucht, die snel, gegolfd, krachtig en direct is, viel de lange staart op die aan Grote Piepers een ietwat kwikachtig uitzicht geven. Hun lichaam is echter te zwaar om vergissingen mogelijk te maken. Eveneens opvallend was het vele wit aan de twee buitenste staartpennen. Het „bidden” dat op 19 oktober werd waargenomen zou zeer typisch zijn voor *Anthus novaeseelandiae*. De vogel blijft hierbij ter plaatse fladderen en laat de abnormaal lange bleke poten onder het lichaam hangen. De nagels

zijn wit en de achterklaus zeer lang en niet zo gebogen als bij de overige piepers.

Bij het vrijlaten van het gevangen exemplaar en bij de waarneming van 19 oktober werd de typische roep vanop korte afstand gehoord. Deze is „mus-achtig”, hard en verdragend, en klinkt als „te-riep” „r-riep”. De eerste lettergreep is bijna onhoorbaar en zeer kort, terwijl de tweede plotseling en zeer luid wordt uitgestoten. De door ons waargenomen roep komt overeen met de opname van „Bird Songs”.

Nauwkeurige beschrijving en handkenmerken van het te Uitbergen geringd exemplaar.

Zie ook foto's.

Kop:

— kruin, juist boven snavel: zwartachtige veertjes;

— kruin zelf: rossige (nieuwe?) veren en verder ook sletige, veldleeuwerikachtige donkerdere veren;

— wenkbrauwstreep: witbeige, geen oogstreep;

— oogvlek: geelachtig, geen zwarte teugel;

— oorstreek: rossigbruine oordekveren;

— snavel: bovensnavel zwart, ondersnavel rozegeel met bruine punt; zwaar gebouwde snavel die doet denken aan lijster; mondhoecken citroengeel;

— kin: wit als een „bavetje”, afgelijnd door twee fijne zwarte zijdelingse streepjes die in de nek naar achter toe uitlopen (zie foto's J. Cox en D. de Mesel en Fig. 1).

Keel en bovenborst: zwak gestreept met veel kleine korte streepjes.

Borst: volledig wit.

Buik: flanken crèmekleurig tot warmbruin.

Bovendelen: rug en stuit zwaar zwart gevlekt; franjes van de veren bruinbeige; bovenrug iets rossiger; de bovensleugeldekveren vormen twee vage bleke vleugelstrepen, gevormd door de franjes van deze veren (zie Fig. 2); de kleinere bovensleugeldekveren hebben iets donkerdere bruinere franjes.

Poten: roze tot lichtroze, loopvlak geel; nagel witachtig, achterklaus wit en slechts een weinig gebogen zoals bij een leeuwerik.

Staart: buitenste staartpenen met veel wit; de buitenste is volledig wit, de voorbuitenste: zie Fig. 3, de overige zijn zwart. De tekening van de voorbuitenste staartpen die we bij ons exemplaar vonden en die in Fig. 3 is afgebeeld komt bij de Grote Pieper slechts zelden voor.

Sleet: er was geen sleet te bespeuren op de slagpenen; wel enige sleet op de schouderveren en de armdekveren; de staartpenen waren tamelijk puntig.

Rui: lichaamsrui kon worden vastgesteld op rug en borst, doch er was geen slagpen- of staartpenrui.

Mogelijk gaat het dus om een juveniele vogel (om

Grote Pieper

Foto's: J. Cox en D. de Mesel

Fig. 1: Onderaanzicht kop

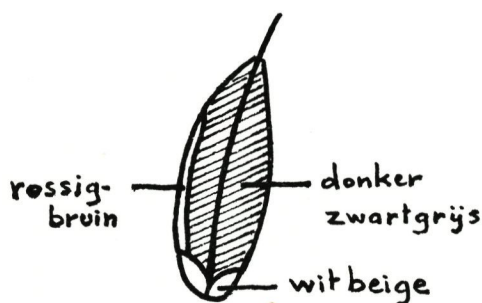

Fig. 2: Armdekveer

Fig. 3: Voorbuitenste staartpen

zekerheid te hebben zouden we vergelijkingsmateriaal nodig hebben, evenals de preciese ouderdomscriteria).

Afmetingen: vleugel links 94 mm, staart 72 mm, achternagel links 18 mm, loopbeen 30,5 mm.

Vleugeldiagram:

HP	1 = 1/2	handdekveren
	2 = 94	} praktisch gelijk, doch 3de en 4de schijnbaar een tikeltje langer dan de 2de
	3 = 94	
	4 = 94	
	5 = 91,5	
	6 = 81,6	
	7 = 75,5	
	8 = 72,5	
	9 = 69	
	10 = 67,5	

Verschilpunten Grote Pieper en Duinpieper

naar Grant (1980), Svensson (1975) en Williamson (1980).

De verschillen tussen Grote Pieper en Duinpieper zijn vooral belangrijk voor veldwaarnemers. Het onderscheid tussen *A.n.* en *A.c.* juv. is niet zo eenvoudig daar de Duinpieper het juveniel kleed gedeeltelijk kan behouden tot laat in de herfst. Algemeen en praktisch gezien is er geen verschil tussen adulte en juveniele *A.n.* Ze zijn bovenaan hoofdzakelijk donkerbruin met zwarte gestreepte veren, cfr. Veldleeuwerik. De witte keel is duidelijk met zwart afgelijnd en gescheiden van de lagere borst en buik.

Wat het gedrag betreft is de rechte statige houding bij het lopen typisch voor *A.n.* *A.c.* heeft een meer kwikstaartachtige houding en gedrag: levendiger en zenuwachtiger. Ik citeer Grant (*l.c.*): „swift-running, tailwagging and even fly-catching habits”, en dit zowel in vlucht als op de grond. De Grote Pieper bidt soms en „hovers” wanneer hij landt.

Wat het verenkleed betreft is de Duinpieper (ook de jonge) algemeen gezien nooit zo donkerbruin als *A.n.*, en hij heeft effener bovendelen dan *A.n.* De koptekening bij *A.c.* is niet zo duidelijk als bij *A.n.* Deze laatste heeft een grote bleke oogvlek en een meer duidelijke wenkbrauwstreep, contrasterend met een donkere kruin. *A.c.* heeft een nette, dunne oogring. Bij *A.n.* ontbreekt de zwarte teugel meestal of hij is zeer vaag, terwijl bij *A.c.* een mooi zwart streepje tussen oog en snavel is waar te nemen.

De Grote Pieper heeft meestal volledig zwarte middelste staartpenen die contrasteren met de buitenste twee paar die hoofdzakelijk wit zijn. Dit is goed waar te nemen wanneer de vogel bidt. *A.c.* daarentegen heeft brede lichtbruine franjes op de middelste staartpenen.

De adulte Duinpieper heeft verder zwartachtige middelste vleugeldekveren, die wit zijn afgeboord. Ze contrasteren met de blekere vleugel en vormen also een zwarte streep die onderaan wit is

afgeboord. De blekere toppen van de grote vleugeldeken zijn veel minder duidelijk. De Grote Pieper heeft dit contrast niet door de donkere vleugel, maar de bleke franjes van de middelste en grote vleugeldeken vormen twee onduidelijke bleke vleugelstrepen.

De Grote Pieper heeft soms warmbruine (oranje) vlekken op de borst tussen de zwarte streepjes, en ook de flanken zijn warmbruin. De Duinpieper heeft meer crèmekleurige tot witachtige flanken. De achterkluw van de Duinpieper is kort en gebogen, deze van *A.n.* is rechter en zeer lang. *A.n.* heeft een eerder zware „lijsterachtige” snavel, *A.c.* heeft een dunne „kwikstaartachtige” snavel.

De Grote Pieper verkiest een wat hogere begroeiing, terwijl de Duinpieper de voorkeur geeft aan droog en zandig terrein.

De roep is een goed kenmerk, doch noopt tot voorzichtigheid, daar elke waarnemer geneigd is een verschillende interpretatie te geven aan het gehoorde. Een vergelijking met een goede opname blijkt noodzakelijk. Het auditief onderscheiden van beide soorten wordt bemoeilijkt doordat *A.c.* drie typische roepen heeft: 1) een musachtig „tcheuk” of „chup” (als Engels uit te spreken), 2) een *Motacilla flava*-achtig „reep” of „tsweep”, 3) „chirpy”-klanken wanneer de vogel opvliegt of landt. Deze drie roepen zijn minder luid en minder explosief dan bij *A.n.*

Zowel Grant, Svensson als Williamson wijzen op de mogelijkheid (alhoewel klein) van het voorkomen van *A. godlewskii*. Er is echter weinig gekend over de veld- en geluidskennmerken van deze soort. Ze gelijken erg goed op *A.n.* en deze auteurs vragen dan ook om bij elke vangst alle afmetingen te noteren en goed te controleren of het wel degelijk een *A.n.* betreft (de afmetingen van beide soorten overlappen elkaar gedeeltelijk).

Het voorkomen van de Grote Pieper in België

De *Avifauna van België* (Commissie voor de Belgische Avifauna, 1967) vermeldt 23 gevallen: 1907 (2), 1913 (3), 1916 (1 van 3 ex.), 1917, 1920, 1926 (2), 1927, 1931 (4), 1937, 1940, 1946, 1947,

1948, 1950, 1956 en 1963, en gaf aan de Grote Pieper de status van onregelmatige najaarsgast, van de tweede helft van september tot in oktober. Door het Belgisch avifaunistisch homologatiecomité werden nadien nog 14 gevallen gehomologeerd die in zijn geregeld verschijnende rapporten in *Wielewaal* en *Aves* werden gepubliceerd: 1967 (5), 1968 (2), 1970, 1971, 1973, 1977 (3) en 1978. Het betreft overwegend ringvangsten en ook deze gegevens stammen allen uit de tweede helft van september en uit oktober.

Samenvatting

In 1981 werden in België meerdere Grote Piepers waargenomen en geringd. In deze nota worden de veld- en handkenmerken beschreven die hierbij werden geconstateerd, waarbij enige aandacht wordt besteed aan de verschillpunten met de Duinpieper. Tot slot wordt een overzicht gegeven van het voorkomen van deze soort in ons land.

Bibliografie

- Commissie voor de Belgische Avifauna, 1967. *Avifauna van België*. Brussel, Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.
- Grant P.J., 1980. Field identification of Richard's and Tawny Pipits. In J.T.R. Sharrock. *Frontiers of Bird Identification*. London, Macmillan.
- Svensson L., 1975. *Identification guide to European Passerines*. Stockholm, Naturhistoriska Riksmuseet.
- Williamson K., 1980. The identification of larger pipits. In J.T.R. Sharrock. *Frontiers of Bird Identification*. London, Macmillan.

Summary

In 1981 several Richard's Pipits (*Anthus novaeseelandiae*) were observed or ringed in Belgium. The noted characteristics are mentioned. A review of the Belgian records of this species is given.

- L. Janssen, Liersesteenweg 81, B-2510 Mortsel.
- J. Cox, St.-Willibrordusstraat 39, B-2160 Brecht.
- D. de Mesel, Bosstraat 89, B-9310 Lede.

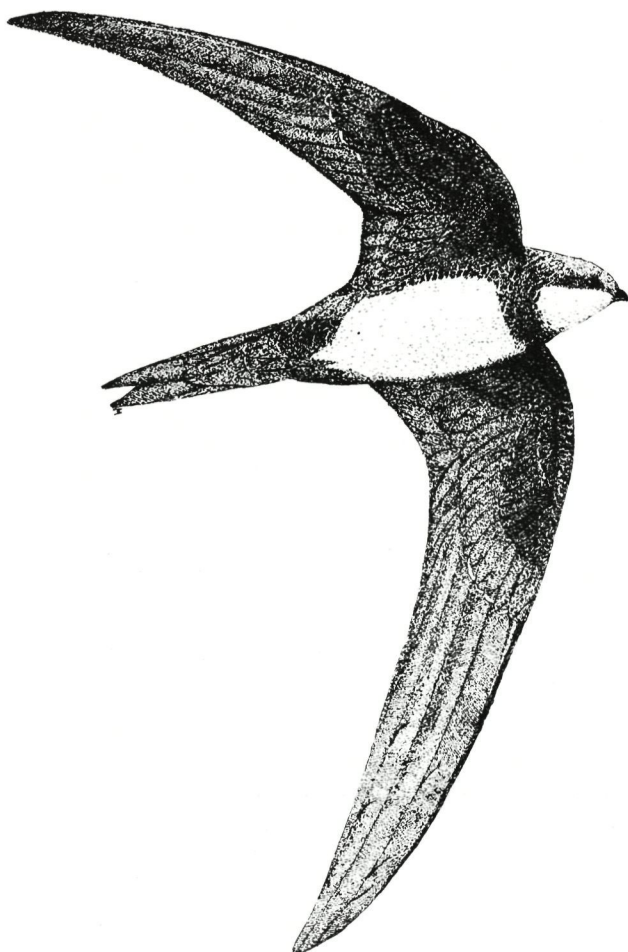
De Alpengierzwaluw *Apus melba* in België en Nederland

door Dirk Colin

Een Alpengierzwaluw te Boechout

De waarneming van een Alpengierzwaluw *Apus melba* te Boechout bij Antwerpen op 21 mei 1982 (*Wielewaal* 48: 312) was de aanleiding tot het samenstellen van deze nota.

In de vroege morgen van genoemde dag bevond ik mij op het Sint-Bavoplein te Boechout. Plotseling bemerkte ik tussen de Gierzwaluwen *Apus apus* een veel groter en afwijkend gekleurd exemplaar, dat ik onmiddellijk als Alpengierzwaluw kon determineren. Ik ken deze soort van reizen in Spanje en Turkije.

Tekening: M. van Mierlo

Volgende kenmerken werden door mij waargenomen. De witte keel was van de witte onderborst en buik gescheiden door een brede, dofbruine borstband. De kleine snavel en het oog waren zwart. De kop, met uitzondering van de witte keel, was, evenals de bovendelen, de ondervleugels en de onderstaart dofbruin. De bovenflanken waren lichtbruin. De anale streek was eerder licht bruingrijs. De staart was diepgevorkt. De vleugels waren lang en smal. De vogel vloog snel, behendig wendend, en met krachtige vleugelslagen. Hij sloeg met de vleugelpunten ver naar achter, tot voorbij de staartpunten.

Na enkele minuten verdween de vogel in de richting van Lier. Verwarring met een Gierzwaluw was uitgesloten. Juveniele Gierzwaluwen vertonen wel eens een lichte buik en borst of grote lichte vlekken, doch in vergelijking met de aanwezige Gierzwaluwen was de Alpengierzwaluw een reus die wel eens zo groot leek.

Het broedgebied van de Alpengierzwaluw strekt zich in Europa uit van het Iberisch schiereiland doorheen geheel Zuid-Europa met de Alpen als noordgrens. Oorspronkelijk is het een bergvogel, die zich echter steeds beter weet aan te passen in de menselijke omgeving.

Belgische gegevens

- 1886: — einde september, Noville-sur-Méhaigne (Brabant), 2 ex. waarvan één geschoten (verzameling Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen) (Van Havre, 1928)
- 1954: — 16 april, vondst te Gonrieux/Couvin (Namur), (verzameling KBIN) (Camby, 1954)
- 1958: — 3 april, Knokke (West-Vlaanderen), H. de Smet de Naeyer (*Gerfaut-Giervalk* 50: 317). In *Wielewaal* 26: 184 staat 3 april 1960; in *Gerfaut-Giervalk* 51: 119 staat eveneens 3 april 1960 evenals bij Lippens en Wille (1972), terwijl bij Lippens (1980) opnieuw 3 april 1958 vermeld staat.
- 1961: — 7 mei, Pesche/Couvin (Namur), G. Goffaut (*Gerfaut-Giervalk* 51: 119).
- 1965: — 2 oktober, Blankenberge (West-Vlaanderen) (*Roerdomp* 7: 47 en P. Moreaux *in litt.*)
- 1975 — 20 september, Heist (West-Vlaanderen), 2 ex., B. Vandepitte en 6 medewaarnemers (*Stentor* 16,3: 68)

- 29 september, Wenduine (West-Vlaanderen), A. Dhondt (*Wielewaal* 43: 174)
- 1980: — 8 juni, grens Dudzele / Oostkerke (West-Vlaanderen), P. Lust (*Stentor* 16,3: 68)
- 11 juni, Bredene (West-Vlaanderen), P. Lingier (*Stentor* 16,3: 68; *Wielewaal* 46: 338)
- 1982: — 21 mei, Boechout (Antwerpen) D. Colin.

De gegevens van 1958, 1961 en 1965 staan niet vermeld in de *Avifauna van België* (Commissie voor de Belgische Avifauna, 1967). De gegevens van na 1967, behalve dit van 29 september 1975, dienen nog gehomologeerd te worden. De waarneming van 2 oktober 1965 werd ongedocumenteerd gepubliceerd; ze past wel goed bij de influx van 26 september tot 4 oktober 1965 in Engeland (Sharrock, 1976).

Nederlandse gegevens

De *Avifauna van Nederland* (Commissie voor de Nederlandse Avifauna, 1970) vermeldt één geval, een vondst voor 1900, namelijk in 1824 te Warffum, en drie onbevestigde waarnemingen na 1900: 8 september 1952 te Noordwijk, 17 juni 1959 te Amsterdam en 29 september 1968 te Zandvoort. Sindsdien werden nog 9 gevallen gepubliceerd: 30 april 1973, Wassenaar (*Limosa* 48: 110); een vondst op 24 september 1974 te Veenendaal (Utrecht) (*Limosa* 48: 120); 1 mei 1975, Den Haag (*Limosa* 50: 51); 15 september 1976, Oostvoorne (*Limosa* 51: 142); 29 september 1976, Zandvoort (*Limosa* 51: 142); 29 maart 1978, Axel (*Veldornitologisch Tijdschrift* 2: 58); 25 juli 1979, Weurt (Gelderland) (*Dutch Birding* 1: 133 en *Limosa* 54: 23); 26 april 1981, Lelystad (*Dutch Birding* 3: 71) en 3 oktober 1981, 2 ex. te Scheveningen (*Dutch Birding* 3: 146).

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
België	(10)	—	—	—	2	2	2	—	—	3	1	—	—
Nederland	(12)	—	—	1	2	1	1	1	—	5	1	—	—
Totaal	(22)	—	—	1	4	3	3	1	—	8	2	—	—

Maandfrequentietabel

Bespreking

Er valt een grote gelijkenis te bespeuren tussen het voorkomen van de Alpengierzwaluw in België en het voorkomen van de soort in Nederland. Beide landen registreerden een waarneming uit de vorige eeuw en moesten wachten tot in de vijftiger jaren alvorens een nieuw geval werdesignaleerd. In de periode 1950-1970 bleven de waarnemingen eerder schaars: 4 in België en 3 in Nederland.

In de periode 1970-1982 konden een toenemend aantal gegevens worden opgetekend: 5 voor België en 9 voor Nederland. Het groeiend aantal

ornithologisch geïnteresseerden met een betere kennis van de soort speelt hierbij waarschijnlijk een belangrijke rol.

De meeste waarnemingen, zowel in België als in Nederland, hadden plaats langs de kust: 6 voor België en 9 voor Nederland.

Alhoewel het aantal gegevens veel te klein is om er besluiten uit te trekken, treden er toch twee waarnemingsperiodes naar voor: een eerste van eind maart tot half juni en een tweede van half september tot begin oktober. In cijfers uitgedrukt betekent dit dat 11 van de 22 gegevens uit de eerste en 10 uit de tweede periode stammen. Het juligegeven werd buiten beschouwing gelaten.

Naast drie waarnemingen van twee exemplaren hebben alle gevallen betrekking op één exemplaar.

De vroegste datum is 29 maart en de laatste 3 oktober.

Wanneer we ook de gegevens uit andere Europese landen ten noorden van het broedareaal onder ogen nemen blijkt dat de waarnemingen zich verdelen over een periode, gaande van half maart tot 11 november, met een verhoogd aantal waarnemingen tussen half april en einde juni, doch met een duidelijke piek rond einde september en begin oktober (Glutz von Blotzheim, Bauer, 1980).

De gegevens uit Groot-Brittannië en Ierland stammen uit de periode tussen 15 maart en 30 oktober. Ze vertonen geen seizoenpatroon doch wel een uitgesproken piek in de laatste week van september en de eerste week van oktober (Sharrock, *l.c.*). Ook hier hadden de meeste waarnemingen plaats in de kuststreek. Van de meer dan 160 gevallen tot 1977 in Groot-Brittannië stammen de meeste uit het zuidoostelijk en zuidelijk kustgebied, doch ook uit meer noordwaarts gelegen gebieden tot St.-Kilda, de Orkney- en Shetlandeilanden, en 14 uit Ierland. Het overgrote deel van de waarnemingen heeft betrekking op 1 exemplaar, alhoewel er meldingen waren van groepen. Zo vlogen er 100 noordwaarts over Kingsdown (Kent) op 15 juli 1915, 5 exemplaren op 22 juli en nogmaals 5 exemplaren op 3 augustus van hetzelfde jaar. In Groot-Brittannië kent men soms een toevloed van waarnemingen tijdens een korte periode. Tussen 16 en 19 april 1970 kende men een lente-influx met 5 meldingen en tussen 26 september en 4 oktober 1965 een herfst-influx met eveneens 5 waarnemingen (Sharrock, *l.c.*).

De verzamelde gegevens uit België en Nederland sluiten goed aan bij het beeld dat door Glutz von Blotzheim en Bauer (*l.c.*) en door Sharrock (*l.c.*) werd verkregen.

Terwijl in Groot-Brittannië en Ierland de Alpengierzwaluw eerder veelvuldig werd waargenomen liggen uit de andere Europese landen ten N en ten NW van het broedgebied slechts volgende gegevens voor: West-Duitsland 13, Oost-Duitsland 5, Tsjechoslowakije 3, Hongarije 3, Roe-

menië 1, Denemarken 3 en Noorwegen 2 (Glutz von Blotzheim, Bauer, *l.c.*). Hieraan dienen nog toegevoegd: Zweden 1 (*British Birds* 73: 576) en Finland 1 (*British Birds* 74: 261).

De oorzaak van de noordelijke verplaatsingen van Alpengierzwaluwen is moeilijk te achterhalen. Volgens Glutz von Blotzheim en Bauer (*l.c.*) doen lagedrukgebieden met winden die vooral in noordwestelijke en noordelijke richting waaien vogels afdrijven waardoor zij vaak worden waargenomen op de Britse eilanden. Voor België en Nederland kan dezelfde stelling aangenomen worden.

Samenvatting

De Alpengierzwaluw is in België en Nederland een onregelmatige gast die echter de laatste jaren toenemend wordt waargenomen. De gelijkenis tussen de Belgische en de Nederlandse gegevens is opvallend. De verzamelde gegevens voor beide landen passen goed bij het beeld dat voor Groot-Brittannië wordt bekomen.

Dankwoord

Mijn dank aan P. Lingier voor het ter beschikking stellen van zijn notities bij zijn waarneming op 11 juni 1980, aan P. Herroelen voor zijn hulp bij het verzamelen van de literatuurgegevens en aan G. Croenen voor zijn adviezen bij het opstellen van deze nota.

Bibliografie

- Camby G., 1954. *Apus melba melba* (L.) (Korte mededeling). *Gerfaut-Giervalk* 44: 289.
- Commissie voor de Belgische Avifauna, 1967. *Avifauna van België*. Brussel, Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.
- Commissie voor de Nederlandse Avifauna, 1970. *Avifauna van Nederland*, (tweede druk). Leiden, Brill.
- Glutz von Blotzheim U.N., K.M. Bauer, 1980. *Handbuch der Vögel Mitteleuropas*, Band 9. Wiesbaden, Akademische Verlagsgesellschaft.
- Lippens L., H. Wille, 1972. *Atlas des oiseaux de Belgique et d'Europe Occidentale*. Tielt, Lannoo.
- Lippens L., 1980. *Les Oiseaux du Zwin et de Knokke-Heist*. Knokke-Heist, Compagnie Le Zoute.
- Sharrock J.T.R., E.M. Sharrock, 1976. *Rare birds in Britain and Ireland*. Berkhamsted, Poyser.
- Van Havre G.C.M., 1928. *Les Oiseaux de la Faune Belge*. Bruxelles, Lamertin.

Summary

Occurrence of the Alpine Swift *Apus melba* in Belgium and the Netherlands. The records of the Alpine Swift in Belgium and the Netherlands are summarized and shortly discussed. This species, which is a visitor by accident in both countries, has increasingly been observed. There is a striking resemblance between the Belgian and the Dutch data. They match the occurrence of the Alpine Swift in Britain and Ireland.

D. Colin, Hovesteenweg 36, 2530 Boechout.

Foto: F. Cuvelier

Natuurreservaat Het Zwin

Belangrijke ornithologische waarnemingen in 1981.

door Léon Lippens, Guido Burggraeve en Robert Trio.

1. FUTEN, ALKACHTIGEN EN STORMVOGELS

Roodhalsfuut (*Podiceps grisegena*): 2 ex. van 13/9 tot 28/9.

Kuifduiker (*Podiceps auritus*): 2 ex. vanaf 24/12.

Geoorde Fuut (*Podiceps nigricollis*): 22 en 23/7 1 ex.

Twee uitgeputte Stormvogeltjes (*Hydrobates pelagicus*) werden gevangen op 23 en 24/11. Konden na verzorging weer vrijgelaten worden. In de loop van januari werden niet minder dan 185 stookolieslachtoffers binnengebracht ter verzorging waaronder 117 Zeekoeten (*Uria aalge*), 2 Kleine Alken (*Alle alle*), 1 juveniele Papagaaiduiker (*Fratercula arctica*) en 10 Noordse Stormvogels (*Fulmarus glacialis*).

2. AALSCHOLVERS, FLAMINGO'S, LEPELAARS, OOIEVAARS EN REIGERS

Aalscholver (*Phalacrocorax carbo*): hoogtepunt van de voorjaars trek viel op 7/4 45 ex.; vanaf 20/9 8 ex.

Foto: Keoon

Chileense Flamingo (*Phoenicopterus chilensis*): één ex. op 19/12.

Kraanvogel (*Grus grus*): 11 ex. op 25/3.

Een Zwarte Ooievaar (*Ciconia nigra*) op 14 en 15/8.

Lepelaar (*Platalea leucorodia*): hoogtepunt voorjaars trek 11/4 8 ex.; op 16/5 nog 3 ex.; najaars waarnemingen vanaf 16/7 2 ex.; een juveniel ex. overwinterde.

Er broedden 42 paar Blauwe Reigers (*Ardea cinerea*) en 8 paar Kwakken (*Nycticorax nycticorax*).

Purperreiger (*Ardea purpurea*): van 9/4 tot 19/5 geregeld 2 ex.; van 2/8 tot 23/8 één ex.

Roerdomp (*Botaurus stellaris*): 28/7 3 ex.; 2 ex. vanaf 15/12.

Ralreiger (*Ardeola ralloides*): een adulte vogel samen met enkele Kwakken (*Nycticorax nycticorax*) op 1 mei.

Kleine Zilverreiger (*Egretta garzetta*): 3 ex. overzomerden; eerste waarneming op 1/6; laatste 1 ex. op 18/10.

3. ZWANEN, GANZEN EN EENDEN.

Overwintering van Kleine Zwanen (*Cygnus columbianus*): laatste voorjaars waarneming 3 ex. op 1/2; op 4/11 21 ex.; 18 ex. zouden overwinteren.

Wilde Zwaan (*Cygnus cygnus*): 1 ex. van 8/11 tot 31/12. Op wintertarwe in de Willem-Leopoldpolder en in de Hazegraspolder verblijven soms vrij belangrijke aantallen Toendrarietganzen (*Anser fabalis rossicus*). Op een weidegebied bij de Vrede komen meer Kol- (*Anser albifrons*) en Kleine Rietganzen (*Anser brachyrhynchos*) voor.

Enkele hoogtepunten:

13/1 250 Rietganzen;

27/1 280 Rietganzen;

19/12: 480 Kol-; 40 Kleine Riet-; 850 Riet-; 65 Brand- (*Branta leucopsis*); 10 Rotganzen (*Branta bernicla*).

26/12: 1.400 Kol-; 16 Brandganzen en 1 Roodhalsgans (*Branta ruficollis*).

27/12: 25 Kleine Riet-; 265 Riet-; 3.870 Kol-; 42 Rot- en 18 Brandganzen

28/12: 3.500 ganzen op slaappleats in het reservaat.

30/12: 140 Kleine Riet-, 1.280 Riet-; 2.100 Kol- en 48 Brandganzen.

31/12: 2.150 Riet- en 780 Kolganzen.

Bergeend (*Tadorna tadorna*): maxima 850 ex. op 20/1 en 800 op 13/12. De Zomertaling (*Anas querquedula*) lijkt weer iets toe te nemen: 1 paar vanaf 8/3; 8 ex. van 8 tot 16/9.

Het hoogste aantal Smienten (*Anas penelope*) werd genoteerd op 27/12, namelijk 2.200 ex. Eveneens op 27/12 noteerden we 120 Pijlstaarten (*Anas acuta*).

Witoogeend (*Aythya nyroca*): 1 mannetje op 22/10.

Overzomering van één wijfje Middelste Zaagbek (*Mergus serrator*); op 29/12 26 ex. (5 m.).

Grote Zaagbek (*Mergus merganser*): een wijfje van 1 tot 22/2; 21/12 17 ex. op trek; 31/12 32 ex. Toppereend (*Aythya marila*): maximaal 30 ex. op 31/12.

Nonnetje (*Mergus albellus*): 10 ex. van 19 tot 22/12.

IJseend (*Clangula hyemalis*): een mannetje op 24/12.

4. STELTLOPERS

Broedvogels:

38 paar Kluten (*Recurvirostra avosetta*); 68 paar Scholeksters (*Haematopus ostralegus*); 12 paar Strandplevieren (*Charadrius alexandrinus*); 1 paar Bontbekplevieren (*Charadrius hiaticula*); 36 paar Tureluurs (*Tringa totanus*).

In 1980/1981 overwinterden 31 Kluten; in 1981/82 25.

Enkele tellingen op de slaappleatsen:

Kievit (*Vanellus vanellus*): 3/12 2.500 ex.

Kemphaan (*Philomachus pugnax*): 23/2 320; 14/8 255; 3/12 230; 13/12 450 ex.

Wulp (*Numenius arquata*): 22/1 1.115; 23/2 650; 13/4 125; 9/5 25; 3/8 116; 20/11 365; 13/12 250. Regenwulp (*Numenius phaeopus*): 13/4 210; 24/4 830; 30/4 910; 9/5 110; 27/7 29; 9/8 16.

Bontbekplevier (*Charadrius hiaticula*): we noteerden zeer late trek; 14 ex. op 7/6; 6 ex. overzomerden; één laat broedgeval: 2 jongen werden grootgebracht; 18/8 250; 2 ex. overwinterden.

Zilverplevier (*Pluvialis squatarola*): 18/1 45; 19/5 75; 1 ex. overzomerde; 30/10 85; 7/12 85.

Steenloper (*Arenaria interpres*); hoogtepunt voorjaars trek viel erg laat 3/5 130 ex.; 19/5 35; 3 ex. overzomerden, 15/8 112; 22/11 85 dit is de winterpopulatie.

Hoogste aantallen Bonte Strandlopers (*Calidris alpina*): 280 op 18/1; 17/5 80 (erg laat); 13/12 350; 1 overzomerend exemplaar.

Krombekstrandloper (*Calidris ferruginea*): op 3/6 4 ex.; van 7 tot 28/8 32 ex.; 26/9 23 ex.; 4/10 2; laatste ex. op 30/10.

Een waarneming van een Amerikaanse Gestreepte Strandloper (*Calidris melanotos*) op 25/6.

Het hoogtepunt van de voorjaars trek lag bij de Kanoetstrandloper (*Calidris canutus*) op 11/5 45 ex.; op 13/9 65 ex.

Paarse Strandloper (*Calidris maritima*): door de zandopspuitingen op het strand werden ook de golfbrekers grotendeels bedekt; deze soort is aldus in aantal verminderd: 15 ex. op 16/4 en 22/11.

We noteerden voor de Zwinstreek zelden voorheen geziene aantallen Houtsnippen (*Scolopax rusticola*) in de winterperiode december 1981/februari 1982: geregeld werden tot 32 ex. waargenomen op één enkele avond.

Hoogtepunt voorjaars trek bij de Rosse Grutto (*Limosa lapponica*): 1/5 180 ex. Groenpootruiter (*Tringa nebularia*): 12/8 56 ex.; late waarneming van 3 ex. op 8/11. Op 31/8 noteerden we 10 Zwarte Ruiters (*Tringa erythropus*).

Op 2/8 4 Bosruiters (*Tringa glareola*).

5. MEEUWEN EN STERNS

Broedvogels: 5.100 paartjes Kokmeeuwen (*Larus ridibundus*); 3 paar Zwartkopmeeuwen (*Larus melanocephalus*); 2 paar Stormmeeuwen (*Larus canus*); 10 paar Zilvermeeuwen (*Larus argentatus*); 325 paar Visdiefjes (*Sterna hirundo*).

Eén juveniele Grote Burgemeester (*Larus hyperboreus*) op 1/10.

Op 5/1 bij felle NW-wind telden we 114 Drieteenmeeuwen (*Rissa tridactyla*) in een half uur.

We noteerden de overzomering van 10 Dwergmeeuwen (*Larus minutus*).

Het betrof immature vogels.

De eerste Zwartkopmeeuwen zagen we op 14/3, het laatste exemplaar op 10/8.

Van 15/5 tot 12/7 verbleef hier een Dougalls Stern (*Sterna dougallii*). Dit jaar betrof het geen broedvogel.

Eén enkele voorjaarswaarneming van 2 Noordse Sterns (*Sterna paradisaea*) op 8/4. Van 9/8 tot 13/10 steeds enkele ex. aanwezig in het gebied, zelfs 12 ex. op 13/8.

Op 13/5 50 Zwarte Sterns (*Chlidonias nigra*).

Van 19/5 tot 4/6 meerdere waarnemingen van 2 Lachsterns (*Gelochelidon nilotica*).

Een adulte Reuzenster (*Sterna caspia*) op 11/8. Erg veel Dwergsterns (*Sterna albifrons*) op najaars trek; op 7/8 zelfs een 200-tal exemplaren.

6. ROOFVOGELS

In de duinbosjes broedden een 7-tal paartjes Ransuilen (*Asio otus*).

We noteerden overzomering van 2 of 3 wijfjes Bruine Kiekendief (*Circus aeruginosus*). Op een slaappleats waren er op 24/8 10 exemplaren.

Voorjaarswaarnemingen:

— Rode Wouw (*Milvus milvus*): 11/4; 14/5 en 16/5.

— Zwarte Wouw (*Milvus migrans*): 11/4; 14/5 en 16/5 (2 ex.)

— Wespendif (*Pernis apivorus*): 11/4.

— Slechtvalk (*Falco peregrinus*): 9/5.

— Visarend (*Pandion haliaetus*): 10/5

Najaarswaarnemingen:

— 10 waarnemingen van Wespendifen tussen 30/7 en 7/9.

- 2 waarnemingen van Grauwe Kiekendieven (*Circus pygargus*): 17 en 24/8.
- één Boomvalk (*Falco subbuteo*): van 24 tot 30/8.

Slaapplaatsen:

In het Zwin zelf overnachten geregeld belangrijke aantallen Blauwe Kiekendieven (*Circus cyaneus*); hoogtepunt 22 ex. op 21/12.

In de duinbosjes noteerden we meer roofvogels dan voorheen: maxima: $\pm$ 20 Sperwers (*Accipiter nisus*); 2 ♂ Havik (*Accipiter gentilis*); 5 Buizerds (*Buteo buteo*); 2 Ruigpootbuizerds (*Buteo lagopus*); 7 Smellekens (*Falco columbarius*)

7. ZANGVOGELS

In de duinbosjes bij het Zwin broedden 23 paartjes Nachtegalen (*Luscinia megarhynchos*); 9 paartjes Spotvogels (*Hippolais icterina*); 1 paartje Sprinkhaanrietzangers (*Locustella naevia*); 16 paar Bosrietzangers (*Acrocephalus palustris*); 5 paar Braamsluipers (*Sylvia curruca*). In de duinen zelf noteerden we 33 paartjes Tapuit (*Oenanthe oenanthe*).

Vroege waarnemingen van Zwartkopgrasmus (*Sylvia atricapilla*) op 8/2; Roodborsttapuit (*Saxicola torquata*) op 18/2 en Tjiftaf (*Phylloscopus collybita*) op 17/2.

Van 28/3 tot 15/4 geregeld enkele Rouwkwikstaarten (*Motacilla alba yarelli*): zelfs 4 op 9/4.

Van 21/4 tot 15/5 geregeld Engelse Gele Kwikstaarten (*Motacilla flava flavissima*), zelfs 20 ex. op 9/5.

Een Grote Gele Kwikstaart (*Motacilla cinerea*) van 23/8 tot 10/9.

Vangst van een Pallas Boszanger (*Phylloscopus proregulus*) op 5/11.

Twee Duinpiepers (*Anthus campestris*) van 26/4 tot 16/5.

De Strandleeuweriken (*Eremophila alpestris*) die hier overwinterden (32 op 8/2) bleven erg lang. Laatste ex. 13 op 6/5.

Boomleeuwerik (*Lulula arborea*): 9 ex. op 20/12. Van Laake zag een Grote Pieper (*Anthus novaeseelandiae*) op 1/11

Hoogtepunt najaarstrek van de Oeverpieper (*Anthus petrosus littoralis*): 150 ex. op 1/11; dan ook 5 Waterpiepers (*Anthus spinoletta spinoletta*). Er werden dit najaar nogal wat Paapjes (*Saxicola rubetra*) waargenomen: hoogtepunt 10 ex. op 8/9.

Op 7/5 noteerden we sensationele trek van Gierzwaluwen (*Apus apus*). We telden gemiddeld 65 tot 85 vogels per minuut.

Er waren echter pieken van 130 ex./min. Dit betekent 7.800/uur die langs de duinen doortrokken.

Eén IJsvogel (*Alcedo Atthis*) van 27/9 tot 8/11.

Eén Klappekster (*Lanius excubitor*) op 14/2.

Dit jaar noteerden we bijzonder veel Beflijsters (*Turdus torquatus*) vanaf 11/4; 1/5 21 ex.; van 27/9 tot 19/12 een late waarneming.

Eén Keep (*Fringilla montifringilla*) op 16/6.

Hoogste aantallen Fraters (*Carduelis flavirostris*): 110 op 4/1 en 350 op 20/12.

Grauwe Gors (*Miliaria calandra*): 110 op 11/1 en 80 op 1/3.

Sneeuwgors (*Plectrophenax nivalis*): een 30-tal ex. van 4/1 tot 25/1; 28 op 8/2; 15/3 8; 31/10 12 en 20/12 25 ex.

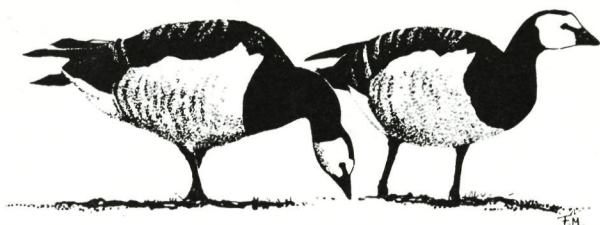
IJsgors (*Calcarius lapponicus*): 1/2; 8/2 (4 ex.); 1/3 (2) en 22/11.

Ortolaan (*Emberiza hortulana*): geregeld waargenomen vanaf 18/4; zelfs 4 ex. op 10/5.

We danken Borglevens, De Baere, De Cloedt, Bekaert, De Scheemaecker en Vercammen voor het doorsturen van hun belangrijkste waarnemingen.

Graaf L. Lippens, Boslaan 43, 8300 Knokke-Heist.
G. Burggraeve, Hoekestraat 84, 8300 Knokke-Heist.
R. Trio, Ooievaarslaan 10, 8300 Knokke-Heist.

ontvangen op 29 juni 1982.

Tekening: F. Matthé

Erratum

In het artikel „Vogels kijken in Varangerfjord (Noord-Noorwegen)”, verschenen in *Wielewaal* 48: 171-178, heeft de zetduivel ons opnieuw parten gespeeld. Bij de auteursnamen op p. 171 hoorde te staan **Stefan Bande** en **Peter Brosens** (in plaats van Stefan Brande en Peters Brosens), terwijl op p. 177, 2de kolom, 8ste regel, het woord **verkent** foutief met een d geschreven staat.

Nog over tien jaar vogeltellingen in de Kalmthoutse Heide

door Koen Verschoore en Flor van Meel

In *Wielewaal* 48: 62-73 werd een overzicht gegeven van de resultaten van 10 jaar systematische tellingen in het staatsnatuurreserveat „de Kalmthoutse Heide”.

In deze bijdrage gaan we wat dieper in op de afzonderlijke soorten. Veel van wat we nu kunnen zeggen werd reeds naar voor gebracht toen de eerste 5 jaar waarnemingen besproken werden. Om niet in herhaling te vallen verwijzen we naar *Wielewaal* 43: 65-81 en 97-112. Het commentaar kan dus kort zijn.

Zoals toen geven we in grafieken weer hoe de aantallen in de loop van het jaar veranderen. Waar opmerkelijke verschillen te zien zijn tussen de 2 periodes geven we ze afzonderlijk. In de andere gevallen geven we de totalen voor de 10 jaar. Daar kavel I niet geteld werd in 1976-80 bevatten deze totalen 10 jaar kavels II tot V en 5 jaar kavel I. Kavel I omvat echter de Putse Moer, het diepste en grootste ven uit het gebied. Automatisch volgt hieruit dat de tellingen in 1976-1980 veel armer zijn aan watervogels dan die van 1971-75.

De grafieken zijn gebaseerd op de resultaten der systematische tellingen. Het commentaar echter maakt ook gebruik van waarnemingen buiten de officiële teldata en van waarnemingen van derden.

Tenslotte wijzen we er nog op dat we dezelfde volgorde van bespreken der soorten aangehouden hebben als in 1976. Dit vergemakkelijkt de vergelijking.

FUTEN (*Podicipedidae*)

De enige gewone soort was de Dodaars (*Tachybaptus ruficollis*). De Geoorde Fuut (*Podiceps nigricollis*), die in de jaren '60 regelmatig broedde op de Putse Moer, werd nu ook in 1980 met jongen waargenomen (mannetje, vrouwtje en juvenielen op 22 juli 1980). De Kuifduiker (*Podiceps auritus*) werd éénmaal gesignaleerd en wel op de Biezenkuilen in mei 1979. De gewone Fuut (*Podiceps cristatus*) werd in deze periode niet opgemerkt.

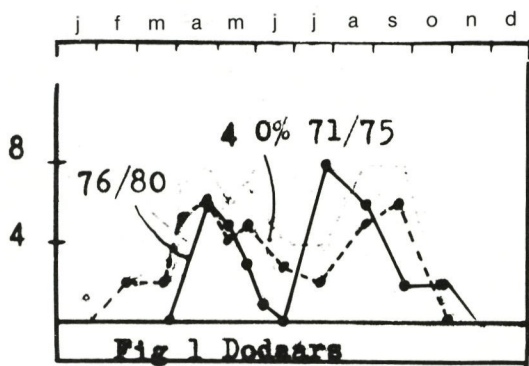

Putse Moer, Kalmthout.

Foto: H. Meeus

Dodaars

In fig. 1 is het verloop der dodaarswaarnemingen over het jaar weergegeven in vergelijking met 40 % van de waarnemingen uit 1971-75. Van de in 1971-75 geziene Dodaarsen kwamen er namelijk 60 % op de Putse Moer voor.

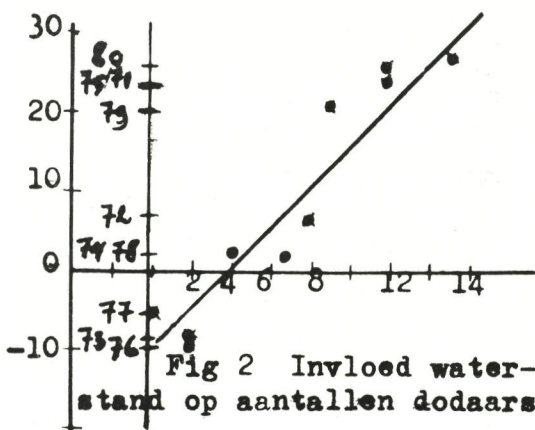

Er is weinig verschil tussen de 2 periodes. In april-mei trekt het gehinnik de aandacht, en is er ook mogelijk wat doortrek. In juni is het stil. In juli-augustus stijgt het aantal waarnemingen en einde september vertrekt de Dodaars normalerwijs naar meer open water.

Over 't algemeen lijkt de Dodaars op de heide een late broeder. In juli-augustus verschijnt hij met zijn 2 of 3 jongen. In 1979 waren er zelfs op 2 september nog jongen die een tiental dagen oud geschat werden. Op 22 september werd de familie nog bij elkaar gezien. Eén van de drie jongen was toen sterk achterop geraakt in grootte.

De waterstand is de factor die verreweg de grootste invloed heeft op het voorkomen van de Dodaars. De meeste vennetjes zijn trouwens niet diep genoeg om deze soort te herbergen. Broeden gebeurt dan ook slechts op de Biezenkuilen (en op de Putse Moer). In 1980 was er in augustus uitzonderlijk ook een paartje met drie jongen te zien op het Drielingven.

Fig. 2 toont het verband tussen de aantallen geziene Dodaarsjes en de relatieve waterstand.

REIGERS (*Ardeidae*)

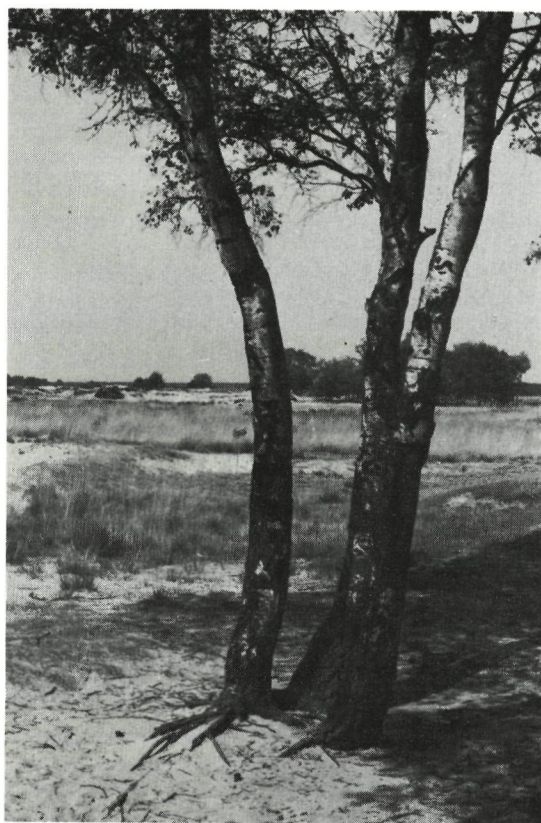
De Blauwe Reiger (*Ardea cinerea*) is een geregeld overvliegende gast. In mei en augustus worden wel eens 1, 2 of 3 reigers bij een ven gezien. Het was wel enigszins verrassend op een juniavond 3 reigers midden de stuifduinen te zien neerstrijken. Anderhalf uur later, te 22.30 uur, bij vrijwel volledige duisternis, vlogen deze vogels op en landden zonder geluid of omwegen bij de Biezenkuilen.

Een toevallig opgemerkte trekdag was 13 september 1977. In 10 minuten tijds vlogen 1, 4, 2 en 11 exemplaren, op een hoogte variërend van 10 tot 300 meter, 's avonds richting west.

Sporadisch werd de Purperreiger (*Ardea purpurea*) gezien.

GANZEN, ZWANEN EN EENDEN (*Anatidae*)

Grauwe Gans (*Anser anser*), Kolgans (*Anser albifrons*) en Rietgans (*Anser fabalis*) overvliegen in trek- en winterperiode geregeld het terrein, maar maken er vrijwel geen gebruik van. Vaak zijn het vogels die in Noord-Brabant of Zeeland hun tijdelijke thuisbasis hebben. In 1980-81 waren talrijke waarnemingen van bijvoorbeeld Rietgansen te verklaren door de vaste aanwezigheid

Hazenduinen, Kalmthout.

Foto: H. Meeus

van 700 tot 1200 Rietganzen, vlak over de grens, 6 à 7 km ten noorden van het reservaat.

Wie wel geregeld voorkomt op de weiden en soms op vennen en in heideterrein is de Canadese Gans (*Branta canadensis*): één, twee tot een tiental. Deze vogels zijn afkomstig van het domein van de heer De Belder te Essen. Ze worden vooral van maart tot einde mei gezien. In 1978 kwam een paartje met succes tot broeden in het reservaat (4 eieren op 15 april, jongen in mei, uiteindelijk 1 grootgebracht).

Ook 1 tot 3 Wilde Zwanen (*Cygnus cygnus*) die vooral in de winter en het voorjaar gezien (en gehoord) worden, zijn van bovenvernoemd domein afkomstig.

Verder wordt vrijwel elk jaar de Knobbelzwaan (*Cygnus olor*) op een ven gezien. Meestal gaat het om 1 exemplaar.

Casarca (*Tadorna ferruginea*), Krooneend (*Netta rufina*), Eidereend (*Somateria mollissima*), Brilduiker (*Bucephala clangula*), Smient (*Anas penelope*) en Zomertaling (*Anas querquedula*) zijn zeldzaamheden in het gebied. De Zomertaling is overigens sterk teruggevallen vergeleken met 1971-75.

Ook de Pijlstaart (*Anas acuta*) komt weinig voor. De periode is februari-april en juli-september. Aanwezigheid van mannetje, vrouwtje en 3 vliegende jongen op 30 juli 1978 wijst nochtans

op een (nabij?) broedgeval. De meer gewone soorten bespreken we hieronder apart.

Bergeend (*Tadorna tadorna*)

Wanneer men er rekening mee houdt dat zowat 50 % der jaarwaarnemingen en 30 % der april-mei-juni-waarnemingen in de periode 1971-75 uit kavel I kwamen, is te zien dat de Bergeend na een inzinking in 1976-78 opnieuw in goede doen is. Fig. 3 toont de gemiddelde aantallen waargenomen

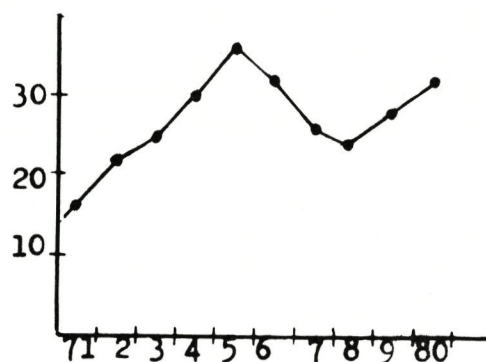

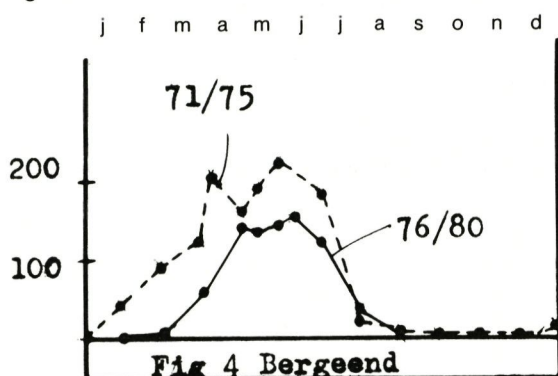
Fig 3 Bergeenden april/mei
Kavels II-V

Wilgenduinen, Kalmthout.

Foto: H. Meeus

per teldag in april-mei. Het jaarverloop is voor beide waarnemingsperioden weergegeven in fig. 4.

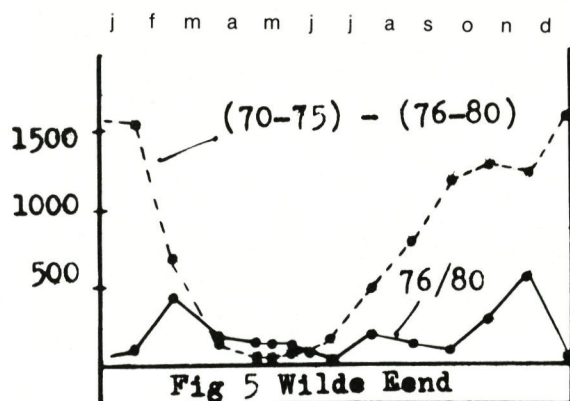
Vanaf maart verschijnen de Bergeenden meestal per 2 of groepjes met paren en een enkeling op de vennen en inspecteren ze kalere plekken in de heide en in bosranden. Een groep van 10 tot 20 vogels wordt, ook later op het seizoen, wel eens rustend op een duin gezien. Vanaf mei en tot eind augustus worden pulli gesignaleerd. Het aantal kuikens per toom bedraagt meestal 8 tot 10 stuks. Bij oudere jongen daalt dit naar 4 tot 8 stuks. Vaak zijn beide ouders bij de groep. Eind augustus zijn vrijwel alle Bergeenden verdwenen. Vogels die later nog op een ven verblijven zijn meestal nog niet volledig uitgekleurd, dus achterblijvende jongen.

Wilde Eend (*Anas platyrhynchos*)

Het jaarbeeld blijft als beschreven voor 1971-1975. Pulli verschijnen vanaf eind april tot in augustus. Van de 19 gesignaleerde groepen met jongen vielen er 15 in mei. Elf van deze groepen bestonden uit het vrouwtje met 8 tot 11 jongen. Uiterste aantallen pulli waren 4 en 12.

In de droge jaren 1976-1977 waren er minder broedvogels dan in de nattere.

In fig. 5 hebben we de 1976-1980-curve en het verschil tussen de totalen van 1971-1976 (5 kavels)

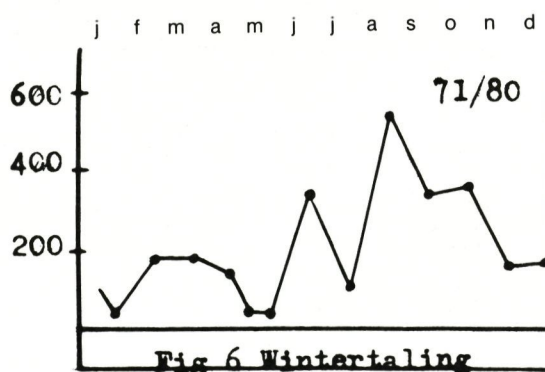
en 1976-80 (4 kavels) uitgezet. Dit illustreert de rol van het grootste ven van het reservaat, de Putse Moer, dat 65 % opleverde van het totaal van de in 1971-1975 geziene vogels. Het verschil tussen beide lijnen illustreert ook hoe in najaar en winter grote aantallen eenden op de grote vennen voorkomen, terwijl de vogels zich tijdens het broedseizoen over het terrein verspreiden. We zeggen grote vennen daar grote concentraties, behalve op de Putse Moer, ook op het Stappersven, net buiten het reservaat, voorkomen. In november 1976 bv. vlogen 500 eenden vanuit het Stappersven over kavel V richting west. (Deze aantallen zijn niet opgenomen in de 1976-80 curve). Er zijn meldingen van 2000 vogels in het natuurreservaat en Stappersven samen in dat jaar.

Wintertaling (*Anas crecca*)

Het aantal Wintertalingen die in het gebied (kavels II tot en met V) thuis zijn is verminderd. Na de grote inzinking te wijten aan de droogte, nemen de aantallen weer toe maar blijven alvast op de Biezenkuilen nog steeds betrekkelijk laag. Mogelijk houdt dit verband met het verdwijnen van de bosrand tussen ven en Verbindingsweg ten gevolge van brand. Vooral sinds het weggappen van de stompen heeft het ven zijn isolatie grotendeels verloren.

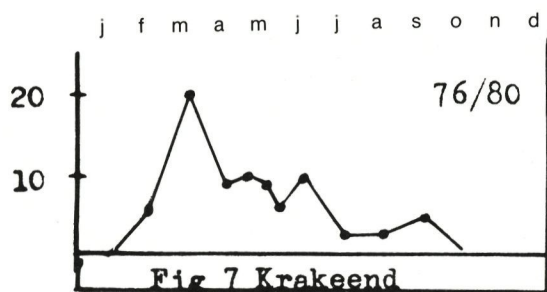
Fig. 6 toont de jaarcurve voor 1971-1980. Het wegvallen van kavel I in 1976-80 heeft hier weinig invloed daar slechts 10 % der wintertalingwaarnemingen in 1971-1975 daarvandaan kwamen. Vanaf juni schommelen de aantallen sterk door bezoekende groepen. Benoy, e.a. (Wielewaal 44: 269) vermelden de Kalmthoutse Heide tenandere als tweede belangrijkste overwinteringsgebied voor de soort in het Antwerpse.

Pulli werden gezien in mei, doch meestal in juli. De aantallen per toom schommelen van 6 tot 8. Jonge vogels uit een nest blijven soms tot in september samen. Een aparte waarneming was dat enkele jonge Wintertalingen een zacht kwakend, ongerust Krakeendvrouwtje (*Anas strepera*) naar de overkant van het ven volgden in plaats van hun veel misbaar makende moeder die hen in de beschutting van de kant trachtte te lokken.

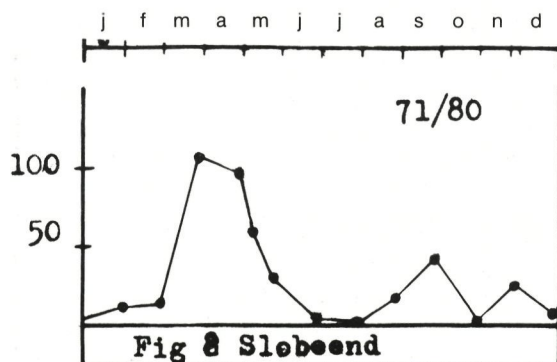
Krakeend (*Anas strepera*)

Het aantal waarnemingen van deze soort is verdubbeld vergeleken met 1971-75. Dit hangt natuurlijk samen met de algemene uitbreiding van de Krakeend in West-Europa. Vogels werden waargenomen van februari tot september. Waren er in 1971-75 vermoedens dat de Krakeend in het reservaat broedde, dan kwam in 1976-80 het bewijs. In 1979 verschenen op 24 juni een vrouwtje met ongeveer 2 weken oude, donkere jongen op de Biezenkuilen. Op 7 juli waren ze er nog alle acht. In 1980 werden 2 broedgevallen gemeld: 8 jonge vogels op 9 augustus en een vrouwtje met 2 kleinere jongen op 31 augustus. Fig. 7 geeft de jaarcurve voor de periode 1976-80.

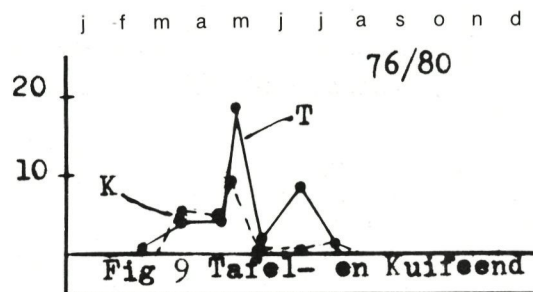
Slobeend (*Anas clypeata*)

In 1971-75 kwamen 20 % der broedgevallen van kavel I. Daarmee rekening houdend vertoont de Slobeend een constant broedbeeld, met uitzondering van het droge jaar 1977. Vanaf juni 1976 en over heel 1977 waren er nauwelijks Slobeenden. Dit is met vrij grote zekerheid te zeggen daar de mannetjes op de vennen opvallende verschijningen zijn. Ook in 1978 was er enkel voorjaars-trek. Voorjaars-trek eind maart en in april veroorzaakt een piek in de jaarcurve. Vrouwtjes met 2 tot 6 jongen werden gezien in juni en juli. De najaarspiek in fig. 8 (1971-80) hangt samen met pleisterende groepen in de natte jaren 1979 en 1980.

Tafeleend (*Aythya ferina*) en Kuifeend (*Aythya fuligula*)

Door het wegvallen van kavel I zijn de in 1976-80 waargenomen aantallen niet te vergelijken met deze van 1971-75. 84 % van de geziene Tafeleenden en een nog hoger % Kuifeenden kwamen namelijk uit het gebied van de Putse Moer. In 1976 zijn 4 broedgevallen van de Tafeleend gemeld voor het hele reservaat. Op de Biezenkuilen werd de soort elk jaar in mei gezien. Slechts één broedgeval staat vast (6 pulli in juni). Volledigheidshalve geven we in fig. 9 het jaarverloop voor 1976-80 (kavels II tot en met V).

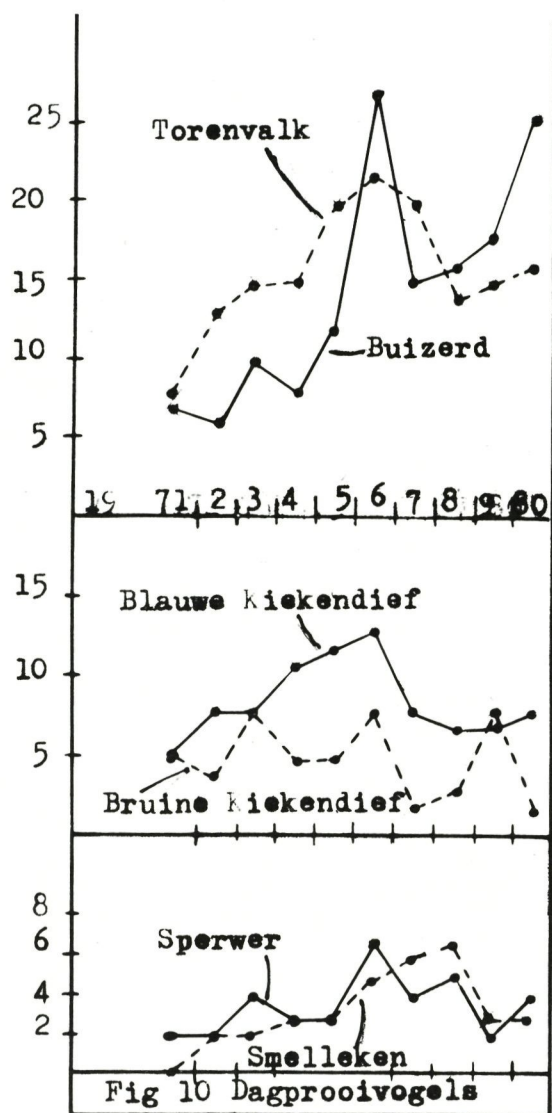
DAGPROOIVOGELS (*Falconiformes*)

De regelmatig voorkomende soorten zijn: Buizerd (*Buteo buteo*), Sperwer (*Accipiter nisus*), Bruine en Blauwe Kiekendief (*Circus aeruginosus* en *cyaneus*), Boomvalk (*Falco subbuteo*), Smelleken (*Falco columbarius*) en Torenvalk (*Falco tinnunculus*). De Zwarte Wouw (*Milvus migrans*) wordt meer en meer gezien. Daarbuiten zijn er waarnemingen van de Havik (*Accipiter gentilis*), die in 1980 in aangrenzend privéterrein nestelde, en van de Rode Wouw (*Milvus milvus*). Minder vaak gezien worden Wespindief (*Pernis apivorus*), Visarend (*Pandion haliaetus*) en Roodpootvalk (*Falco vespertinus*). Twee Zeearenden (*Haliaeetus albicilla*) overwinterden in 1975-76 en werden tot eind februari 1976 opgemerkt.

We bespreken hieronder de algemene soorten.

Fig. 10 toont de ontwikkeling van deze soorten in de loop van de 10 jaren aan de hand van het aantal waarnemingen gedaan tijdens de officiële tellingen. In de figuur zijn de 1971-75-waarnemingen met 20 % gereduceerd vanwege het wegvallen van kavel I in de latere periode. Bij Sperwer, Torenvalk en Smelleken, en, meer uitgesproken nog, bij de Buizerd kan men een stijgende lijn herkennen.

De toename van de waarnemingen van de Buizerd houdt duidelijk verband met een groeiend aantal horsten in de streek. Men ziet in fig. 11 dat de waarnemingen hierdoor in 1976-80 meer over het hele jaar gespreid liggen dan in 1971-75. In het najaar konden overigens meer dan eens 6 tot 8 Buizerds, zich in groep omhoogschroevend, waargenomen worden.

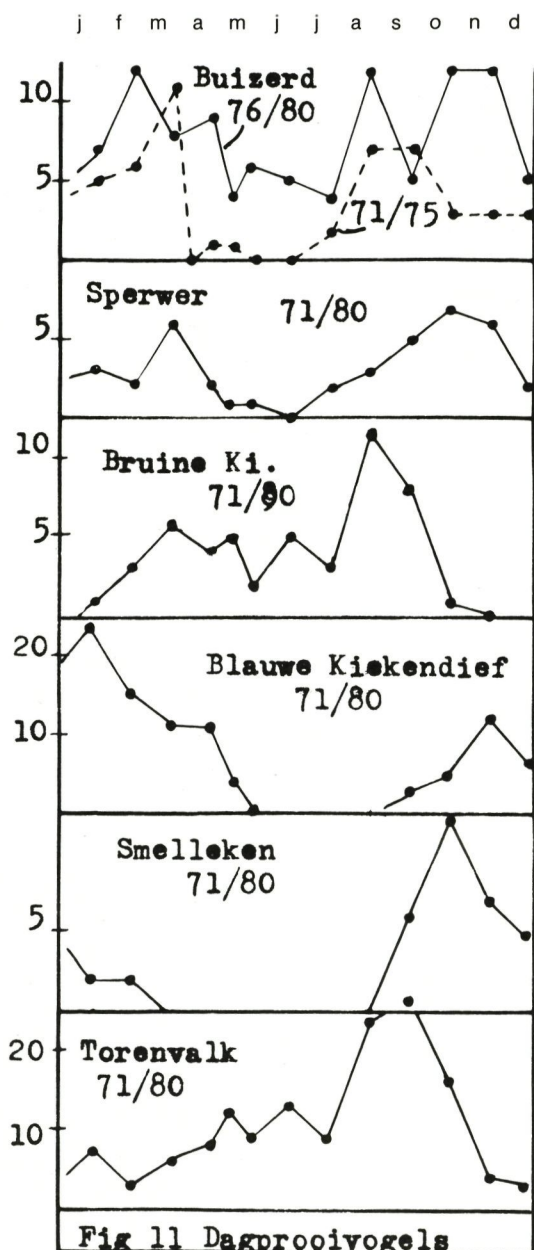

De toename der sperwerwaarnemingen situeerde zich meer in het najaar. Enkele keren werden tot 3 vogels gezien, meestal vrouwtjes. De Sperwer broedde in aanpalend terrein.

De Bruine Kiekendief komt het vaakst in augustus voor, jagend of rustend tussen de begroeiing bij een ven of natte heide. Soms betreft het een jonge vogel, uitzonderlijk een mannetje, vrijwel steeds één of twee vrouwtjes. In mei 1979 werd gezien hoe een vrouwtje 2 kokmeeuwnesten plunderde.

De Blaauwe Kiekendief is wintergast van september tot in mei. Vaak zijn het een of twee vrouwtjes die de winter doorbrengen. Minder vaak worden mannetjes gezien. Op een totaal van 20 vogels waren dit er slechts 3.

De Boomvalk werd tijdens de officiële (voormiddag) tellingen slechts goed gezien in 1980. Bij avondwaarnemingen in juni kan men deze vogel

echter niet mislopen. Tot 4 exemplaren, boven heideterrein insecten-uit-de-klaau peuzelend, zijn geen zeldzaamheid.

Het Smelleken blijft wintergast van september tot begin maart met hoogstens 4 vogels.

Tenslotte is er de Torenvalk. Er werden maximum 2 paren gezien, in juli-augustus, soms als familie van 5.

Het jaarverloop is voor al deze soorten in 1971-75 en 1976-80 gelijkaardig.

Opvallend is dat in 1976 het aantal geziene prooivogels van de soorten die 's zomers voorkomen (Buizerd, Sperwer, Bruine Kiekendief, Torenvalk) ongewoon hoog lag. Open vraag blijft

of dit toeval is, dan wel of de droogte of alleen maar het mooie weer er voor iets tussen zitten.

HOENDERS (*Tetraonidae*)

In 1971-75 waren Korhoen (*Tetrao tetrix*) en Fazant (*Phasianus colchicus*) vaste bewoners. Vanaf 1977 is de Patrijs (*Perdix perdix*) er als inwijkeling bijgekomen en wel in de maanden april en mei.

Korhoen

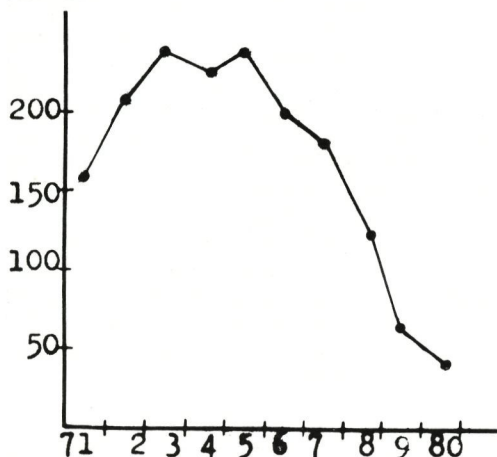

Fig 12 Korhoen-jaartotalen

Fig. 12 toont duidelijk aan hoe vlug het aantal Korhoenen na de succesvolle groei in 1971-75 verminderd is. Dit is, zoals bekend, een algemeen verschijnsel. Als reden van de achteruitgang kan in dit geval nauwelijks biotoopverandering ingeroepen worden. Weliswaar wordt nu regelmatig maïs geteeld vlakbij de baltsweiden, doch of die uitbating op beperkte oppervlakte een dergelijke weerslag kan hebben is twijfelachtig. Ook jacht en vos zijn genoemd, maar de juiste oorzaak is niet bekend.

Uit het jaarverloop (fig. 13) blijkt dat in 1971-75 het aantal vogels hoger lag in het najaar dan in het voorjaar, wat normaal is. In 1976-80 is dit niet meer zo. Dit blijkt ook uit het tabelletje.

Aantal Korhoenen

(totaal gezien in de aangeduide periode)

Periode	jan-febr-maart	sept-okt-nov
1971-75	224	363
1976-80	170	177

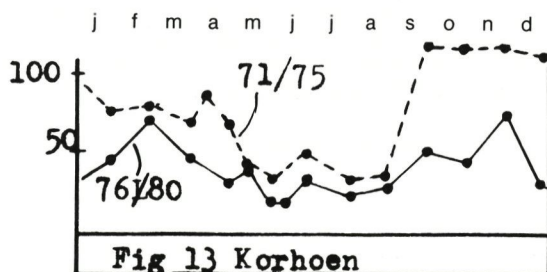

Fig 13 Korhoen

Bovenstaande gegevens zijn geput uit de waarnemingen der officiële teldagen. Een detailanalyse van alle beschikbare gegevens toont dat de grote klap misschien in 1976 uitgedeeld is en het tij mogelijk reeds aan het keren is. Onderstaande geeft het maximaal aantal terzeldertijd waargenomen mannetjes en vrouwtjes in de periodes maart-mei en oktober-december. De groepjes „bruine vogels”, in september, die vooral jongen zijn, vallen hier dus buiten.

Aantal Korhoenen (maximum gezien terzeldertijd)

	voorjaar		najaar	
	mannetjes	vrouwtjes	mannetjes	vrouwtjes
1975	24	9	13	15
1976	12	3	11	4
1977	10	6	9	5
1978	7	6	8	4
1979	4	9	5	4
1980	4	3	6	5

Opvallend is dat het aantal mannetjes daalt. Naast een reële daling kan ook de spreiding van baltsplaatsen over het hele terrein hierbij een rol spelen. Zeer bekende baltsplaatsen lagen in het noorden van het terrein. Eén van deze is door verdichten van de begroeiing, opschietende heide en Pijpestrootje, weggefallen. We kunnen ons niet van de indruk ontdoen dat bij de andere, in de aanpalende weiden, de jacht een invloed had.

Slecht broedresultaat lijkt een rol te spelen bij deze teruggang. Tijdens de laatste periode werd éénmaal een hen met jongen gemeld, namelijk op 13 en 22 juni 1976.

Kan deze teruggang een natuurlijk gevolg zijn van overbevolking?

Fazant

De fazantenpopulatie bleef in 1976-78 op het peil van 1971-75, maar in 1979 en 1980 lijken de waarnemingen af te nemen (harde winter? waterstand?).

Het jaarverloop is als voorheen (fig. 14). In april-mei ziet (of hoort) men meestal alleen de hanen, hoewel wel eens een harem met 10 vrouwtjes gezien werd. Dan wordt het stil, tot in augustus en oktober meer waarnemingen van vrouwtjes en jonge vogels voorkomen. Is einde september ruitijd?

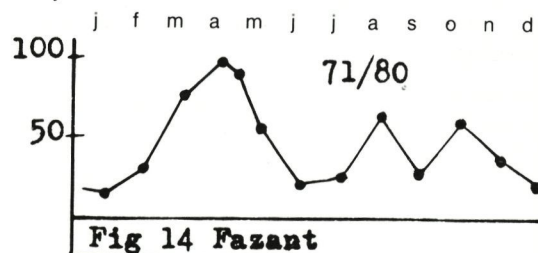
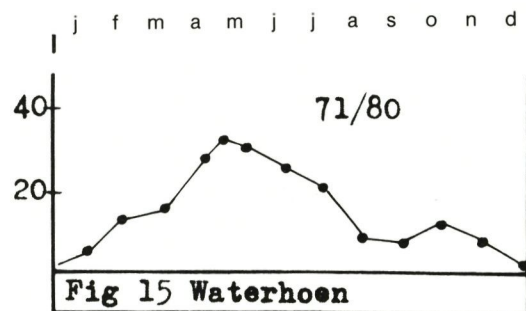

Fig 14 Fazant

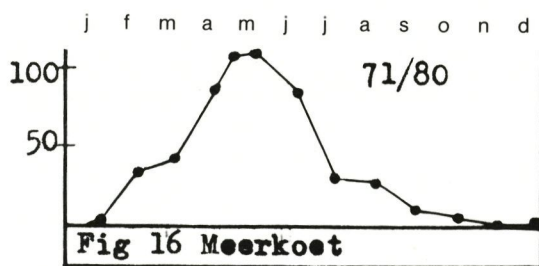
KRAANVOGELACHTIGEN (*Gruliformes*)

Naast de Kraanvogel (*Grus grus*), die slechts een paar keer in het terrein gesignaleerd werd, behoren Waterral (*Rallus aquaticus*), Waterhoen (*Gallinula chloropus*) en Meerkoet (*Fulica atra*) hiertoe.

De Waterral werd waargenomen buiten de droge jaren 1976 en 1977. In 1978 werden met succes 3 jongen grootgebracht op de Biezenkuilen. Deze werden gezien van begin tot eind augustus. Het Waterhoentje viel na de droge zomer 1976 terug tot de helft van zijn gewone populatie maar bleef afgezien daarvan tamelijk constant. In 1971-75 waren 30 % der genoteerde Waterhoentjes uit kavel I afkomstig. Het jaarverloop is niettemin voor beide perioden gelijkaardig en we geven in fig. 15 dan ook de som der 10 jaren aan.

De Meerkoet volgt evenals de Dodaars uitgesproken het waterstandpatroon. In 1979 en 1980 werden piekaantallen genoteerd. Er rekening mee houdend dat in 1971-75 58 % der Meerkoeten in kavel I genoteerd werden (in april-juni 30 %), blijkt het meerkoetenbestand meer dan verdubbeld. Merkwaardig is dat meerkoetpulli en juvenielen die waargenomen worden in juni tot augustus steeds weinig talrijk zijn. Meestal ziet men een oude vogel met 2, en soms slechts met 1 jong. Fig. 16 geeft het jaarverloop voor 1971-80.

WAADVOGELS

De veelvuldig voorkomende waadvogels: Scholiekster (*Haematopus ostralegus*), Kievit (*Vanellus vanellus*), Watersnip (*Gallinago gallinago*), Wulp (*Numenius arquata*), Regenwulp (*Numenius phaeopus*), Grutto (*Limosa limosa*), Tureluur (*Tringa totanus*) en Groenpootruiter (*Tringa nebularia*) bespreken we hieronder afzonderlijk.

Daarnaast zijn er de Houtsnip (*Scolopax rusticola*), Kleine Plevier (*Charadrius dubius*), Witgatje (*Tringa ochropus*), Bosruiter (*Tringa glareola*), Oeverloper (*Actitis hypoleucos*), Zwarte Ruiter (*Tringa erythropus*) en Kemphaan (*Philomachus pugnax*) die vrijwel elk jaar gezien werden op trek.

De Houtsnip werd regelmatig opgestoten uit mager eikebos of den- met eikbegroeiing of nog hei met struiken, en dit in de maanden oktober, november, december.

De Kleine Plevier kwam voor in mei-augustus; het Witgatje eind juni tot begin september met één aprilwaarneming; de Bosruiter enkel op najaars-trek in juli-augustus; de Oeverloper in juli-augustus maar ook in mei; de Zwarte Ruiter in mei en december. Kemphaantjes tenslotte verschijnen in maart-mei en in juli-augustus. De grootste opgemerkte groep bestond uit 16 vrouwtjes en 4 mannetjes (12 mei 1979).

Zeldzaam zijn de Poelsnip (*Gallinago media*) en de Steltkluut (*Himantopus himantopus*). Enkel overvliegend werden Zilverplevier (*Pluvialis squatarola*), Goudplevier (*Pluvialis apricarius*) en Kluut (*Recurvirostra avosetta*) genoteerd. Het Bokje (*Lymnocyrtus minimus*) tenslotte is niet meer gemeld.

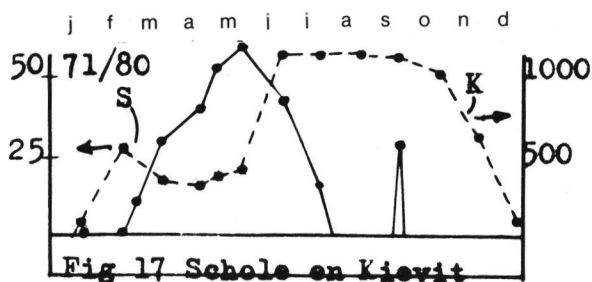
Scholekster

De in 1970 begonnen kolonisatie, die in 1975 tot 3 à 5 broedparen leidde, had hiermee haar hoogste punt bereikt. Ook in de navolgende jaren wordt het aantal broedparen op 3 à 4 geschat. Meer nog dan kalere plekken in heide en duin lijken maïsvelden aan de rand van het gebied en weiden voorkeur te hebben als broedplaats.

De periode van voorkomen begint in maart. Broedend werd de Scholekster aangetroffen vroeg in mei en juni en jongen werden gezien van begin juni tot de eerste helft van juli. Kort daarna zijn alle Scholeksters, op een overvliegende enkeling na, uit het gebied verdwenen. Een grote groep van 30 stuks in september 1979 gezien, is een uitschieter. Zie ook fig. 17 voor het jaarverloop 1971-80.

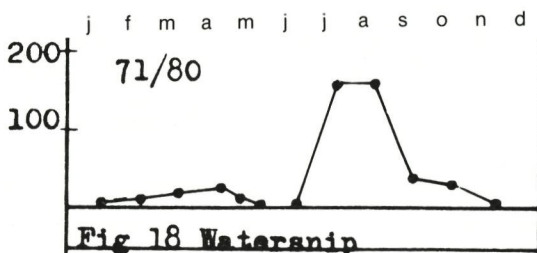
Kievit

De Kievit vertoont een stabiel beeld over de hele 10 jaar met een broedpopulatie geschat op ongeveer 20 paren. Broeden gebeurt hoofdzakelijk in de weiden. Jongen worden vooral begin mei gezien maar ook tot eind juni. Anderzijds komt in de eerste helft van juni de bekende zomertrek op gang. De waargenomen aantallen vertonen dan verder op het jaar ook sterke fluctuaties te wijten aan de toevallige al of niet aanwezigheid van trekkende of zwervende groepen op de teldagen. Deze verschillen worden uitgevlakt in de gemiddelde jaarverloopcurve van fig. 17.

Watersnip

Fig. 18 toont dat de waarnemingen van februari tot in mei lopen en, in veel grotere aantallen, van de tweede helft van juli tot oktober. De aantallen variëren sterk. In 1979 werden uitzonderlijk veel snippen gezien. Meiwaarnemingen gaven wel eens de indruk van een mogelijk broedgeval, maar dit is in 1976-80 niet bevestigd.

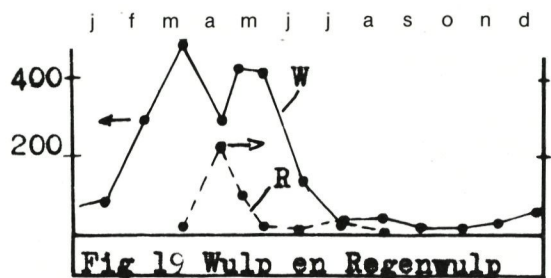

Wulp

Het jaarverloop is weergegeven in fig. 19. Reeds voor het jaareinde neemt het aantal waargenomen Wulpen toe. In het voorjaar komen soms grote groepen voor (90 op 6 maart 1976, 130 op 11 april 1977, enz.) zelfs tot in mei. Jongen worden meest in mei gezien. De broedvogel-populatie blijft overigens zeer constant en varieerde tijdens de 10 jaar voor kavel II - V naar schatting tussen de 13 en 17 paren. Extreme verschillen in waterstand schijnen geen invloed te hebben. Waarschijnlijk is de totale beschikbare oppervlakte bepalend en vindt elke Wulp daarbinnen wel een plekje droog of nat genoeg voor een nest. Het reservaat wordt evenals het aanpalend heidegebied ook als slaapplek gebruikt.

Regenwulp

Regenwulpen werden gezien van eind maart tot in augustus. Heen- en terugtrek overlappen elkaar, maar zoals voorheen zijn de waarnemingen het talrijkst in het voorjaar. De Regenwulp komt trouwens, behalve om te slapen, niet in de eigenlijke heide maar foerageert op de bijhorende weiden. Benoy e.a. (Wielewaal 44: 276) vermelden 5975 exemplaren op de slaapplek op 25 april 1978. Deze vogels zijn niet elk jaar, en slechts korte tijd zo talrijk, maar zeker tot eind mei 1980 toe kon men 's avonds groepjes Regen-

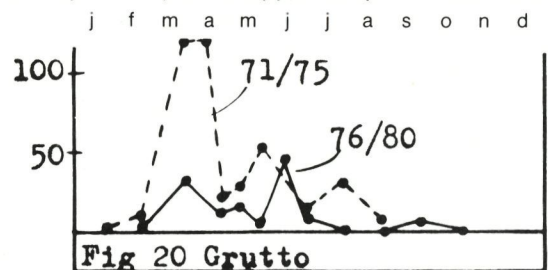

wulpen zien invallen tot bij praktisch volledige duisternis.

In tegenstelling tot de Wulp schijnt de Regenwulp wel droogtegevoelig. Het aantal geziene vogels lag althans in 1977 veel lager dan gewoonlijk. Dit heeft mogelijk te maken met de veiligheid op de normaal drassige slaapplek.

Grutto

Het aantal waargenomen Grutto's is in 1977 drastisch teruggelopen. Dat in de periode 1971-75 een extra teldag in de piek van de doortrekperiode lag begin april, is slechts een gedeeltelijke verklaring. Evenmin als in 1971-75 broedde de Grutto in de heide. Wel waren 1 à 2 paar present in de aanpalende weiden. Opvallend is dat broedvogels reeds in maart of begin april ter plaatse schijnen te zijn, terwijl doortrek plaats vindt tot in mei. Is dit een zaak van wie eerst aankomt, bezet de beste plaatsen, of is er een aanpassing doordat laatbroeders weinig succes boeken vanwege het vroege maaien? Voor het jaarverloop zie fig. 20. Daar het beeld nogal wat verschilt geven we de periodes 1971-75 en 1976-80 afzonderlijk. Benoy e.a. vermelden in hoger genoemd artikel 905 exemplaren op de slaapplek op 18 maart 1978.

Tureluur

In 1973 liep het aantal per teldag tijdens het broedseizoen waargenomen Tureluurs terug van 20 naar 10. In 1976-80 bleef het aantal rond dit laatste niveau schommelen. Jongen werden gezien in juli. Opmerkelijk is dat in 1979 uitzonderlijk veel (groepjes) Tureluurs waargenomen werden, vooral in het najaar. Dit laatste gold overigens ook voor Scholekster en Watersnip.

Groenpootruiter

De Groenpootruiter werd elk jaar waargenomen op voorjaarsrek van maart tot eind mei en op

Verenigingsberichten De Wielewaal - oktober

- 1 **De Stern.** Stuurgroepvergadering om 20 u. Oud-gemeenteschool, Veldstraat 50, Zevergem.
- 1 **Netevallei.** „Neteling” (Lokaal open voor informatie, lezen enz.). Plaats en uur: 19.30 u. Hallaar (lokaal Oud-Gemeentehuis).
- 2 **Turnhout.** Dia-avond in overvloeijsysteem. „Lente in de Camargue” door M. Vos. Wielewaalhuis 20 u.
- 3 **Bree.** Deelname natuurmarkt Kinrooi ingericht door VELT. Tech. Inst. H. Graf Kinrool, Openingsuren van 10 tot 18 u.
- 3 **Bree.** WJ-Wandeling naar de Maasvallei. Plaats en uur van vertrek: 7.30 u. Gemeentehuis Bree. 8.00 u. Melkerij Kinrooi. Leiding: F. Verstraeten en J. Leurs. Mee te brengen: laarzen. Einde: 11.45 u.
- 3 **Denderland.** Voormiddagwandeling in de Kalkense meersen, herfsttrek - waarnemingen. Vertrek: kerk van Uitbergen, 8 u. Leiding: N. de Meester. Mee te brengen: verrekijker, laarzen, vogelgids. Einde: kerk Uitbergen, rond de middag.
- 3 **De Stern.** Week v.h. bos: excursie Nazarethse bossen. Vertrek: 14 u. ingang Militair domein. Leiding: J. De Meester en S. Raevens.
- 3 **Gent.** WJ Blokkersdijk met de trein. Vertrek om 6.45 u. aan Gent Sint-Pieters. Leiding: C. Beel.
- 3 **Gent.** Boswandeling in het H. Geest goed te Munte, ter gelegenheid van Dag van het bos. Leiding: E. van Renterghem: speciale aandacht voor Paddestoelen. Vertrek om 14 u. aan de kerk van Merelbeke Centrum.
- 3 **Lier.** Busuitstap naar Zeeland ter observatie van de trek. Inschrijving via storting van 300 F (250 F voor jongeren) op pcr. van Y. Peeters. 000-0606834-02. Vertrek: 8 u. station Lier. Leiding: H. Franckx. Mee te brengen: Verrekijker, laarzen, knapzak (2 x) ev. drank. Einde: 17.30 u. gelegenheid om mosselsouper te nuttigen. Terug rond 21 u.
- 3 **Mechelen.** Boswandeling: Paddestoelen. Vertrek: Station N.M.B.S. 8.30 u. Leiding: Dhr. Cnops. Einde: 12 u.
- 3 **Merelbeke.** Paddestoelentocht in het Heilig Geestgoed. Vertrek aan de kerk van Merelbeke centrum om 14 u. Leiding: R. van Renterghem. Mee te brengen: laarzen, kijker, paddestoelengids.
- 3 **Midden Limburg.** A. Claes-Paddestoelenuitstap. Vertrek aan de kerk van Bolderberg-Zolder om 14 u. Leiding: J. Evers.
- 3 **Mol.** Paddestoelentocht (Hele of halve dagtocht naar keuze). Vertrek: 9 u. - Café „De Kaasboerin” (grensovergang Postel-Eersel). Leiding: J. Hendrickx. Mee te brengen: Knapzak - laarzen - gidsen. Einde: Parking „Kaasboerin” - 12 of 16.30 u.
- 3 **Mortsel.** Paddestoelentocht in St.-Job - in - 't Goor. Vertrek: 8.30 u. Station Oude - God met eigen wagens. Leiding: Broeder Joris de Ruyver.
- 3 **Voorkempen i.s.m. Brechtse Heide.** Paddestoelentocht Schildehof en Hof van Massenhoven. Vertrek: Voormiddag 9 u. ingang Schildehof. Namiddag 13.30 u. kerk Oelegem. Leiding: Dhr. Dierckx en Schavey.
- 6 **Demer en Dijle.** De deelnemers van de Terschellingreis brengen hun dia's samen. De dia's worden later voor de afdeling vertoond. Einde: 20 u. Café 't Moleken centrum, Keerbergen.
- 9 **Demer en Dijle.** Werkdag in Langevijverbos. Vertrek: 13 u. kruispunt Rijnemamsesteenweg - Hooiberg - Heikenstraat. Mee te brengen: spade + schop.
- 9 **Denderland.** tweede les van de cursus „Natuurbeheer en vrijwilligerswerking” in Meisjesschool Mater Dei te Denderleeuw, namiddag. ingericht door B.N.V.R. met medewerking van Wielewaal Denderland. Inlichtingen bij G. Coene. Tel. 053/66.37.44
- 9 **Denderland.** Werkgroep botanie, voormiddag in het Kravaalbos. Vertrek: 8.30 u. station Aalst of 9 u. kerk Meldert. Leiding: A. Kampen, P.v.d. Bremt, L. Annaert. Mee te brengen: flora's, loupe, kijker. Einde rond 12.30 u.
- 9 **Gent.** Werkgroep botanie. Plantendeterminatietocht in de Bourgoyen. Vertrek om 14 u. aan de Oude Molen achter het Rooigem zwembad.
- 9 **Gent.** Eerste Winteravond in de zaal van Securex. Verenigde Natieslaan, 1A Gent om 20 u. stipt. Dia- en filmavond door F. Broos: Het revalideren van vogels in een vogelrevalidatiecentrum.
- 9 **Lier.** Omgeving Kasteel Vrieselhof Oelegem. Werkgroep ornithologie. Vertrek: 8.30 u. station Lier. Leiding: Y. Peeters. Mee te brengen: kijker, laarzen. Einde: 12 u.
- 9 **Midden Limburg.** Gedachtenisviering voor onze overleden leden. Vertrek: Kapel van de Fraters (nieuwbouw) om 19 u.
- 9 **Mol.** Vogeltrektelling (WA + WJ) aan de Grote Zandput. Vertrek: 7 u. - Brug Zilvermeer (kant Mol). Leiding: D. Draulans. Mee te brengen: Verrekijker, telescoop, vogelgids.
- 9 **Mortsel.** Bezoek bosmuseum te Groenendaal en geleide wandeling in het Zonienwoud. Vertrek: 8 u. station Oude-God met eigen wagens. Leiding: Gids: F. Paelinckx, beambte van Waters en Bossen. Reisleiding: A. Wuyts.
- 9 **Turnhout.** Trekwaarnemingen op de Nova te Beerse. Vertrek: 7 u. Brug II (nieuwe kaai). Leiding: J. Leestmans. Einde: 12 u.
- 10 **Bree.** WJ-uitstap Urlobroek te Molenbeersel. Vertrek: 8 u. Gemeentehuis Bree. 8.30 u. Parking Urlobroek. Leiding: H. Dreesen en M. Leurs. Mee te brengen: laarzen. Einde: 11.45 u.
- 10 **Bree.** Publieke wandeling Wateringen - Lozen. Vertrek: 14 u. kanaalkom Lozen. Leiding: M. Dreesen - J. Jacobs. Mee te brengen: laarzen. Einde: 16.30 u.
- 10 **Bree.** Publieke wandeling Urlobroek - Molenbeersel. Vertrek: 14 u. parking Urlobroek - Molenbeersel. Leiding: J. Peeters - R. Moors. Einde: 16.30 u.
- 10 **Demer en Dijle.** Werkgroep Botanie. Vertrek: 9 u. Oude kerktoeren - Keerbergen. Leiding: W. Bastiaens.
- 10 **Krekenland.** Halve dagtocht naar Molsbroek te Lokeren. Vertrek: Markt Assenede 8 u. Leiding: L. Bekaert. Mee te brengen: kijker. Einde: rond 13 u.
- 10 **Netevallei.** Boswandeling in de Herenbossen. Vertrek: Parking Pallieterhoeve 14 u. (Baan Booischot-Hulshout). Leiding: M. Geens. Mee te brengen: laarzen + verrekijker. Einde: vertrekplaats: 17 u.
- 10 **'s Heerenbosch.** Om en rond het bos - Vogelwaarnemingen. Vertrek: Boskapel, Buggenhout om 8 u. Leiding: J. Dierckx.
- 12 **De Stern.** Paddestoelenwerkgroep om 20 u. Oud-Gemeenteschool, Veldstraat 50, Zevergem. Leiding: J. Rogge. Mee te brengen: paddestoelengidsen.
- 16 **Denderland.** Derde les van de cursus „Natuurbeheer en vrijwilligerswerking” (totaal 10 lessen) te Denderleeuw, Meisjesschool Mater Dei, namiddag ingericht door B.N.V.R. met medewerking van Wielewaal Denderland. Inlichtingen bij G. Coene, tel. 053/66.37.44
- 16 **Mol.** Vogeltrektelling (WA + WJ) aan de dreef naar Russendorp. Vertrek: 7 u. - Baan Mol-Postel weg naar Russendorp (7 Heerlijkheden). Leiding: D. Draulans. Mee te brengen: Verrekijker, telescoop, vogelgids.
- 16 **Mortsel.** Diareeks 'Promontorio del Gargano' door H. van Looken. De diamontage handelt over een kustgebergte van Midden-Italië. In overvloeijsysteem

- en gesonoriseerd. Agfa - Gevaertauditorium - Septestraat 27 Morsel te 20 u. Leiding: H van Looken.
- 16 Turnhout.** Trekwaarnemingen in het Black te Beerse. Vertrek: 7 u. den Hout Beerse Brug IV. Leiding: E. Machielsen. Einde: 12 u.
- 17 Aalter.** 1e Meeuwenteldag 1982-1983. Telling van groepen pleistersaars en slaaptrek rond zonsondergang. Vertrek: 14 u. op dorpsplein te Aalter en Knesselare. Mee te brengen: fiets noodzakelijk! Verrekijker. Wie enkel de slaaptrektelling wil meedoen telefoneert naar E. Blondia (091/74.49.47) of I. Hoste (091/74.17.19).
- 17 Brechtse Heide i.s.m. Voorkampen.** Autocartocht Kreenland. Bijeenkomst: 8 u. Toverfluit, 9.30 u. Markt Assenede. Leiding: R. de Lust.
- 17 Demer en Dije.** Hele daguitstap naar Zoniënbos. Vertrek: 8.30 u. Covee - Kamperhout - Sas. Leiding: M. Silverans. Mee te brengen: Picknick + drank. Verplaatsing met eigen wagens.
- 17 Denderland.** Namiddag in Liedekerke bos op zoek naar zwammen. Vertrek: 14 u. parking van Waters en Bossen, Liedekerke. Leiding: P. van den Bremt. Mee te brengen: loupe en paddestoelengids. Einde rond 17 u.
- 17 De Stern.** Maandwandeling Scheldemeersen. Vertrek: 9 u. Zevergem-dorp. Leiding: W. Galle.
- 17 Klein Brabant.** Paddestoelentocht in de Kalmthoutse Heide. Vertrek: 12.30 u. Romeo Bornem. 13.30 u. Verbindingsweg Kalmthout. Leiding: Mevr. Fabry. Mee te brengen: knapzak + stevig schoeisel en indien mogelijk paddestoelengids, loupe. Einde: 18 u. thuis.
- 17 Land-Van Waas Zuid.** Dagtocht naar de Hoge Venen. Vertrek: 7 u. 's morgens - Stadhuis Sint-Niklaas. (Eigen wagens). Leiding: Martin & Inge.
- 17 Lier.** St.-Gummarustocht. Vertrek: 14 u. Café De Draaiboom Lier aan begin Nazarethdreef. Leiding: E. Voorspoels. Mee te brengen: laarzen en verrekijker. Einde: De Draaiboom 17.30 u.
- 17 Maasland.** Dagwandeling Hoge-Venen. Vertrek: Per auto om 7.30 u. op markt Maasmechelen. Mee te brengen: Picknick, laarzen, verrekijker. Afspraak met de gids om 9.30 u. Malmédy.
- 17 Mechelen.** Uitstap naar de Hoge Venen (Brackvenn). Vertrek: Station NMBS Mechelen om 7 u. Leiding: lokale gids. Mee te brengen: lunchpakket + drank + laarzen. Einde: 19 u.
- 17 Meetjesland.** Paddestoelentocht in het Leen te Eeklo. Vertrek: Op de parking om 9 u. Leiding: G. van Bastelaere.
- 17 Mol.** Nationale Watervogelteldag (telling op alle zandputten van Mol en omstreken). Vertrek: Parking Prinsenspark Retie - 8 u. Leiding: D. Draulans. Mee te brengen: Fiets, knapzak, kijkers.
- 17 Mushaagbos.** Leiding: E. Voorspoels. Samenkomst om 14 u. aan café De Draaiboom. Terug omstreeks 17 u. Laarzen gewenst.
- 17 Netevallei.** Boswandeling in wandelbos „Averegten" te Hallaar. Vertrek: 10 u. Grote parking-Averegten (speciale wegwijzers van Heist o/d Berg). Leiding: M. Geens. Mee te brengen: Stevig schoeisel + kijker. Einde: 12 u. grote parking.
- 17 's Heerenbosch.** Aansluiten bij wandeling Leefmilieu Maldeven. Vertrek: Lippelo-bos: begin natuurspad om 14.30 u. Leiding: W. van Ingelgem.
- 17 Westkust.** Paddestoelenzoektocht te Beisbroek. Vertrek: Grote Markt Diksmuide 14 u., Kasteel Beisbroek 14.45 u. Leiding: M. Becuwe. Mee te brengen: Verrekijker, loupe, paddestoelengids, laarzen.
- 21 Brugge.** Dia-avond over onze augustusreis naar Terschelling om 20 u. in de zaal Retorica te St.-Michiels (achter het gemeentehuis).
- 22 Denderland.** Vierde les van de cursus Natuurbeheer (totaal 10 lessen) in de namiddag te Denderleeuw, meisjesschool Mater Dei. Leiding: B.N.V.R. met medewerking van Wielewaal Denderland. Inlichtingen bij G. Coene, tel. 053/66.37.44
- 23 De Stern.** Dagtocht Kreen van Assenede. Vertrek: 8.30 u. Zevergem-dorp. Leiding: V. Geers en L. Beeckaert. Mee te brengen: Picknick en de overige excursie-attributen.
- 23 Gent.** Werkgroep botanie. Damvallei 14 u. aan de kerk van Destelbergen.
- 23 Merelbeke.** Tocht naar de Braakman en in de namiddag langs de Nederlandse kust. Vertrek aan de kerk van Merelbeke centrum om 8.30 u. Reis met eigen wagens. Leiding: G. de Meulemeester. Mee te brengen: kijker, vogelgids, laarzen, eventueel telescoop, picknick.
- 23 Morsel.** Werkgroep ornithologie excursie naar 't Groot Buitenschoor te Zandvliet en de Kuifeend te Oorderen. Vertrek: 8 u. station Oude-God met eigen wagens. Leiding: R. Deman. Reisleiding: L. Wouters. (tel: 440.48.10).
- 23 Turnhout.** Trekwaarnemingen in de Tikkebroeken. Vertrek: 7 u. Gemeentehuis Oud-Turnhout. Leiding: M. Smets. Einde: 12 u.
- 24 Bree.** Nationaal Wielewaalcongres, auditorium Bree. Aanvang 9 u. - einde 17.30 u.
- 24 Morsel.** Symposium te Bree. Zie 'De Wielewaal'
- 24 Netevallei.** Congres te Bree. Vertrek: Heist o/d Berg, station - privé wagens 8 u.
- 24 De Stern.** Wielewaalsymposium te Bree. Nadere gegevens volgen.
- 30 - 31 Brugge.** Tweedaagse naar de Flevopolder. Voor meer inlichtingen cfr. Doedeljee-oktobernummer. Vertrek: 7 u. hoofdingang v/h. station te Brugge. Mee te brengen: excursiekledij, kijker, Ned. geld en 1 picknick (zaterdagmiddag).
- 30 Denderland.** Timmeren van nestkasten om 14 u. bij D. Sonck, Walstraat 10, Aalst (nabij sas en goederenstation). Leiding: Werkgroep natuurbeheer. Mee te brengen: hamer. Inlichtingen bij J. Tavernier, tel. 053/21.92.73
- 30 Gent.** Paddestoelendeterminatietoet o.l.v. V. Vertongen in het kasteelpark te Beerlegem. Bijeenkomst om 14 u. aan de kerk van Beerlegem.
- 31 Bree.** Beheerswerken Stampoier Broek. Vertrek: 7.45 u. Gem. Bree. 8 u. parking staatsbos Molenbeersel. Mee te brengen: laarzen. Einde: 11.45 u.
- 31 Gent.** De oostkust: duinen en bossen, tussen Het Zoute en Retrachement. Leiding: de Meulemeester. Hele dagtocht met particuliere wagens. Vertrek om 9 u. op het Sint-Pietersplein te Gent.
- 31 Klein Brabant.** Bustocht voor observatie van steltlopers + waterwild op Schouwen Duiveland. Vertrek: 7 u. Peleman Puurs, 7.15 u. Romeo Bornem. Leiding: S. Verbruggen en H. D'Hertefelt. Mee te brengen: picknick, laarzen, verrekijker en vogelgids + enkele guldens. Einde: 19 u. thuis.
- 31 Merelbeke.** Dagtocht naar de Oostkust. Vertrek om 9 u. op het St. Pietersplein te Gent. Tocht met eigen wagens. Leiding: G. de Meulemeester. Mee te brengen: Picknick, laarzen, kijker en eventueel telescoop.
- 31 Morsel.** Wandeling in de Nete-vallei rond Lier. Vertrek: 8.30 u. station Oude-God met eigen wagens. Leiding: J. Moonen (Tel: 457.42.23)

November

- 5 Lier.** Venaflo-avond. Diareeks over de reis naar Veluwe-Naardermeer Flevoland om 20 u. clublokaal, Rolwagenstraat 10 Lier.
- 5 Netevallei.** Neteling. 19.30 u. lokaal (Hallaar).

ZATERDAG 16 OKTOBER 1982

Nationale werkgroep Ornithologie: om 14 u. vergadering te Steenokkerzeel in het Kasteel van Ham.
Worden uitgenodigd: alle lokale ornithologische coördinatoren.
1 of 2 afgevaardigden van de plaatselijke ornithologische werkgroepen.

Boekhandel DE WIELEWAAL

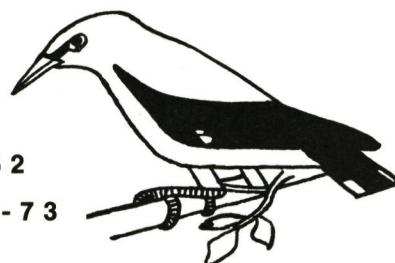
1982 - 1983

GRAATAKKER 11

2300 TURNHOUT

Tel. (014) 41.22.52

P.R. 000-0319785-73

1. Katalogus en bestelkaarten zijn gratis te bekomen op ons adres.
2. Boeken over vogels en de natuur in alle talen, hier niet vermeld kunnen bij ons besteld worden. Uitgever en auteur van het boek vermelden a.u.b.
3. **Verzoek deze prijzenlijst, voor onze leden speciaal opgemaakt, tot het verschijnen van volgende lijst goed te bewaren.**
4. Aan **onze leden** en **jeugdleden** wordt vanaf 200 F. aan binnenlandse uitgaven een korting van 10% gegeven. Vrachtkosten worden aangerekend.
5. Bestellingen worden **kantant** betaald **na ontvangst** van het gevraagde op P.C.R. 000-0319785-73, De Wielewaal, Turnhout.
6. Nieuw verschenen boeken worden zo mogelijk aangekondigd in ons tijdschrift.

PRIJZEN ONDER VOORBEHOUD

VOGELS

Ali — Indian Hill birds	970	Catchpole — Vocal communications in Birds	180
Alonso — Avifauna de los parques de Madrid	175	Cerny W. — Welke vogel is dat	420
Ardley — Vogels en Vogelwaarnemingen	650	Conrad — Die Giftbelastung der Vogelwelt Deutschlands	275
Armstrong — Birds of Alaska	795	id. — Vogelschutz in Europa	255
Arnhem — Vogels van Europa	650	Cramp e.a. — Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North America, 7 delen.	
id. — Vogels om ons heen	145	Deel 1	3446
Austin — Elseviers gids v.d. Zangvogels	320	Deel 2 (in herdruk)	
id. — Elseviers gids v. Water- en Wadvogels	330	Curry — Vogelzug	1680
Avifauna van België	100	Cyrus — Bird Atlas of Natal	1080
Avifauna-gids van het gewest Gent en de Kanaalzone	375	Davis — Birds of Mexico and Central America	800
Avon — De vogelwereld van Europa in kleur	320	de Jong — Vogels — Van wad en slik	360
Benson — Birds of the Lebanon	402	id. — Vogels Binnendijs en Buitengaats	360
id. — The birds of Zambia	325	id. — Nesten en eieren	360
Bezzel — Kleinod Eisvogel	149	de Juana — Atlas Ornithologico de la Rioja	1382
Bijlsma — De Boomvalk	400	De Lust — Met het oog op vogels	250
Binsbergen — Zien is kennen	465	Demartini — Gevederde vrienden in woord en beeld	190
Blok — De Blauwe Reiger	400	Demeersman — Vogelzangtabel	120
Blondel — Guide des Oiseaux de Camargue	752	Den Hoed — Informatie in woord en beeld — Stadsvogels	150
Bond J. — Birds of the West-Indies	584	Dittrich — Seevögel (reeks Wildtiere deel 4)	759
Brown — Roofvogels	1071	Dunn — Houden van vogels	320
id. — British Birds of Prey	646	Durman — Bird observatories in Britain and Ireland	425
Brudenell — The Birds of New Province and the Bahama Islands	432	Dybbro — De Danske Ynglefugler Udbredelse — atlas van Denemarken	750
Brusewitz — Wings and Seasons	1025	Escudero — Distribucion de la avifauna area embalse Conde de Guadalhorce	350
Bruun — Gids van de vogels van Europa (in herdruk)		Etchecopar — Les oiseaux du Proche en du Moyen Orient	2400
Bull — Field Guide to North American Birds	603	Falla — The new guide of the Birds of New Zealand	836
Burton — Vogels	245		
id. — Het Vogelboek	695		
Butler — Birds of Ecuador and the Galapagos Archipelago	367		
Campbell — 1000 Vogels in kleur	1300		
id. — Kust- en zeevogels van Noordzee, Oostzee en Kanaal	495		

Fehrer — Vogelhochzeit	222	Kehrer — Der Steinkauz	160
id. — Vogelbruiloft	295	Keith — Collins Bird Guide	546
Fieldsa — The Black Headed Gull	220	Keith — Kosmos vogelveldgids van Europa	625
id. — The Coot and the Moorhen	250	Kendeigh — A symposium on the House Sparrow and European Tree Sparrow in North America	320
id. — Grebes	220	King — A field guide to the Birds of South-East Asia	668
Flanagan — Mezenestje voor het raam	365	Kirchner — Der Vogel im Fluge	115
Flegg — A Notebook of Birds 1907-1980	730	König — Vogels van Europa	840
Fleming — Birds of Nepal	1084	Lack — The Life of the Robin	453
Fuller — Bird Habitats in Britain	1059	Land — Birds of Guatemala	892
Gallacher — De spreeuw	345	Lebret — Biesbosch vogels	645
Géroudet — Les Echassiers	1275	id. — Wilde ganzen in Nederland	900
id. — Les Rapaces	585	Lekagul — Bird guide of Thailand	680
id. — Les Passereaux I	714	Lippens — Les oiseaux du Zaïre	3000
id. — Les Passereaux II	862	Löns — De wulpen roepen	220
id. — Les Passereaux III	714	Loohuis — Jeugdvogelgids	175
Glutz von Blotzheim — Handbuch der Vögel Mitteleuropas — 8 delen verschenen, waarvan enkele in herdruk.		Lütken — Isfuglen	404
I. Gaviiformes	1502	Makatsch — Thieme's Handboek van alle Europese vogels	560
II. Anseriformes 1	2018	id. — Limikolen Europas	938
III. Anseriformes 2	2018	id. — Geen twee eieren zijn gelijk	280
IV. Falconiformes 1	3079	id. — Die Eier der Vögel Europas	
V. Falconiformes 2	2794		Deel I 1995
VI. Charadriiformes 1	3709		Deel II 1395
VII. Charadriiformes 2	3709	Matthews — Wildfowl no. 30	410
IX. Columbiformes bis Piciformes	4202	Matthews — Bird navigation	300
Godfrey — The Birds of Canada	1466	Mead — Bird ringing	100
Goldbach — De Zilvermeeuw	355	Mebs — Eulen und Käuze	310
Goodfellow — Bouwvormen bij vogels	472	id. — Greifvögel Europas und die Grundzüge der Falknerie	435
Goodwin — Crows of the World	1705	Meyer de Schauensee — Birds of Venezuela	990
Grant — Gulls, a guide to identification	1008	Millington — A Twitcher's Diary	718
Grzimek — Over zeevogels	101	Murton — Man and Birds	700
Guggisberg — Vogels Deel I	130	Nelson — The Gannet	834
Deel II	130	Nethersole — Pine Crossbills	425
Hale — Waders	760	id. — Greenshanks	634
Hammond — Vogels in West-Europa	675	Newton — Population ecology of raptors	1047
Hanzak — Vogels in woord en beeld	490	Nicolay — Roofvogels	135
Hardy — A guide to the birds of Scotland	393	Nowak — Die vögel der länder der Europäischen Gemeinschaft	500
Harris M. — A field guide to the Birds of Galapagos	350	Ogilvie — Ducks of Britain and Europe	611
Harris — The Peregrine Falcon in Greenland	795	id. — Wild Geese	838
Harrison — An Atlas of the Birds of the Western Palearctic	1034	Opdam — De Havik	398
Harrison — Elseviers Broedvogelgids	915	Parc Naturel Régional de Corse — Rapaces Méditerranées	430
Hayman — Vogels (zakgids)	335	Payn — The birds of Suffolk	800
Heinzel — Gids van de Europese vogels	370	Penny M. — Birds of Seychelles and the Outlying islands	486
Heinzel — Oiseaux d'Europe	549	Perrins — British Tits	646
Heinzel — Elseviers zeevogelgids	615	Perrins - Cameron — De wereld van de vogels	475
Henderson — The Practical Value of Birds	128	Peterson — Vogelgids	860
Henning — Vogels van zee, meer en moeras	385	id. — A field guide to Mexican birds and Adjacent Central America	747
Henning — Vogels van bos, park en tuin	400	id. — A field guide to Western birds 2	508
Henry — A guide to the birds of Ceylon	910	id. — A field guide to the Birds. East of the Rockies 1.	508
Herklots — The birds of Trinidad and Tobago	275	id. — A field guide to the birds — Eastern & waterbirds	360
Hilprecht — Vogelwiegen im Walddal	140	id. — A field guide to the birds of Texas and Adjacent States	650
Hoehner — Vogelkinderen en hun ouders	160	Pförr — Thieme's Vogelatlas deel I	1300
Hollom — The popular handbook of Br. Birds	792	Pförr — Thieme's Vogelatlas deel II	1780
Hostie Paul — Vogel van de maand	80	Philippona — De Kleine Rietgans	400
Hunt — A guide to bird-watching in the Isles of Scilly	190	Pizzey — A field guide to the birds of Australia	950
Hvass — Vogels der wereld	355	Porter — Flight identification of European raptors.	838
ICBP — World Conference on Birds of Prey	485	Porter — Vliegbeelden van Europese Roofvogels	995
Jacoby — Die Vögel des Bodenseegebietes	260		
Jensen — The birds of the Gambia	950		
Jonsson — Vogels in hun eigen omgeving — Tuin en park — Wad en kust — Open veld en water — Bos, weide en „fjeld”	335		
Karmali — Birds of Africa	1021		

Prater — Estuary birds of Britain and Ireland	1124	Van Oordt — Vogeltrek	305
Prater — Guide to the identification and ageing of Holarctic Waders	410	Vaughan — Plovers	752
Prozesky — A field guide to the birds of Southern Africa	325	Vogelschutz Bericht nr. 19	249
Ratcliffe — The Peregrine Falcon	1092	Vogeltrekstation Arnhem — Handkenmerken	260
Richards — The Birdwatcher's A-Z	1209	Vogelwerkgroep Avifauna — West-Nederland	
Riddiford — Seasonal Movements of Summer Migrants	180	Randstad en Broedvogels	520
Robbins — Birds of North America	269	Wallace — Birdwatching in the Seventies	840
Roberts — Birds of South-Africa	750	Walter — Eleonora's Falcon	2000
Rohm — Vogels die men kennen moet	160	Watkinson — A guide to bird-watching in Mallorca	150
Ruge — Der Schwarzspecht und seine Verwandten	400	Watson — The Hen-harrier	576
Ruitenbeek — De Knobbelzwaan	400	Weaver — Bird Watcher's Dictionary	406
Saunders D. — A guide to the Birds of Wales	272	Weick — Die greifvögel der welt	1450
Schildmacher — Einführung in die Ornithologie		White — The Goshawk	152
Schönwetter — Handbuch der Oologie		Williams — A field guide to the birds of East Africa	650
Deel 27 t/m 33, per deel	231	Williamson — Identification for ringers	
Schweizerische vogelwarte — Atlas des oiseaux nicheurs de Suisse	1700	I - II - III	190
Scott — Key to wildfowl of the world	265	Wolters — Die Vogelarten der Erde — Lief. 1 t/m 7	640
id. — Kijk op vogels	485	Woodcock — Birds of the Indian Sub-continent	404
Seebohm — Birds of Siberia	790	Wyllie — The Cuckoo	709
Segers — Zangvogels	150	Yeatman L. — Atlas des Oiseaux nicheurs de France	700
Serle — A field guide to the birds of West-Africa	650	Zink — Zug Europäischer Singvögel, deel 1	798
Sharrock — The Atlas of Breeding Birds in Britain and Ireland	1120	Zink — Zug Europäischer Singvögel, deel 2	1026
Sharrock — Rare Birds in Britain and Ireland	608	Zink — Zug Europäischer Singvögel, deel 3	1199
Sharrock — Frontiers of bird identification	800		
Siedel — Kustvogels	165		
Simeon — De vogels achterna...	250		
Simms — British Thrushes	798		
Slater — A field guide to Australian birds			
Vol. 1. Non Passerines	916		
Vol. 2. Passerines	916		
Sluiters — Prisma-Vogelgids	125		
Soothill — Watervogels van de wereld	1090		
Soper — Leven met vogels	400		
Soper — Alledaagse vogels	390		
Stanék — Introducing birds	110		
Stanék — Grote encyclopedie van het Dierenrijk	550		
Steinbacher — Thieme's Vogelboek	405		
Stichting Werkgroep Avifauna Drenthe — Vogels van Drenthe	862		
Svensson — Identification guide to European Passerines — (In herdruk)			
Taapken — Elseviers Vogel-vademecum	450		
Tate — Swallows	496		
Teixeira — Atlas van de Nederlandse broedvogels	560		
Thibault — Birds of Tahiti	395		
Thiede — Strand- en watervogels	270		
Thiede — Vogels zien en leren kennen	275		
Thielcke — Hilfe für Wasservögel	250		
Thomsen — The birds of Tunesia	685		
Thyssen — Het Vogeljaar	590		
Tinbergen — The Herring Gull's World	324		
Todd — Waterfowl, Ducks, Geese and Swans of the world	2181		
Tolman — De Kievit	320		
Trap — De Torenvalk	400		
Tuck — Seabirds of Brit. and the world	667		
Tuck — Seabirds on the ocean routes	324		
Tulloch — A guide to Shetland birds	189		
Van den Bergh — Vogels van de grote rivieren	620		
Van der Plas — De Huisvlieg	345		
Van Dobben — Wat vliegt daar?	175		
Van Keulen — Vroege Vogels	320		

PLANTEN

Aichele — Wat bloeit daar?	600
id. — Wat bloeit in bos en weide?	170
id. — Wat bloeit langs onze wegen?	130
id. — Weiden en akkers	145
Altman — Giftige planten	285
Bellamy — Botanica, een fascinerende wetenschap	250
Christiaensen — Nieuwe flora in kleur	370
Christiaensen — Grassen en schijngrassen in kleur	535
Christiaensen — Grasses, sedges and rushes	265
Coppejans — Zeewierengids	165
De Langhe — Nouvelle flore de Belgique,	850
Den Hoed — Bloemen en hun bezoekers	160
Dixon — The Student's Handbook of British Mosses	812
Fitter — Elseviers Bloemengids	485
Freitag — Weide- en akkerbloemen	385
Glas — 100 Wilde Planten	205
Heimans — Geïllustreerde flora van Nederland	793
Heukels — Flora van Nederland	868
Heywood — Bloeiende planten van de wereld	975
Holm — Bloembioogie	280
Hoogers — Determinatie van de meest voorkomende draadwiergeslachten	72
Hubbard — Grasses	132
Hunt — De schoonheid van Orchideeën	1130
Hüsstege — Zakflora voor bos en heide	485
Hüsstege — Zakflora van sloot, plas en moeras	545
Huxley — Moussault Encyclopedie van het plantenrijk	1140
Jahns — Elsevier gids van Varen, Mossen en Korstmossen	650
Jerry — British Sedges (in herdruk)	
Keble — Thieme's flora in kleur	510
Kelle — Prisma Plantengids	200
King — Botanische illustraties	470
Kleijn — Planten en hun naam	530

Kolhhaupt — Wilde orchideeën	150
Kremer — Planten van strand, duin en wad	170
Kruijne — Vegetatieve herkenning van onze graslandplanten	241
Lambinon — Les Lichens	350
Landwehr — Atlas v.d. Nederlandse Bladmossen (In herdruk)	
id. — Atlas v.d. Nederlandse Levermossen	685
id. — Wilde orchideeën van Europa — 2 delen	2300
Langer — How grasses grow	150
Lawalrée — Beschermde planten in België	250
Lerch — Pflanzenökologie	292
Lippert — Weidebloemen	125
Lousley — Wild Flowers of chalk and limestone	540
Mabey — Wilde straatbloemen	285
Margadant — Beknpte flora van Nederlandse Blad- en Levermossen	1405
Mennema — Atlas van de Nederlandse flora, deel I	990
Moore — Wilde Planten (zakgids)	310
Nicholson — Bloemen in de natuur	345
Nultsch — Algemene Botanica	190
Philbrick — Planten die elkaars gezelschap zoeken	235
Phillips — Wilde bloemen	595
id. — Grassen, Varens, Mossen en Korstmossen	695
id. — Bol- en Knolgewassen	675
Polunin — Plantengids van Europa	485
Polunin — Bloemen en planten v. Europa	1460
Quinche — Wilde vruchten	210
Raray — Bloemen	125
Richter — Orchideeën	550
Ruge — Angewandte Pflanzenphysiologie	597
Runge — Pflanzengesellschaften Mitteleuropas	236
Ruytz — Weide-Flora, 2 delen, per deel	130
Schauer — Elseviers Nieuwe Plantengids	645
Schroevers — Gras	245
Schroevers — Plantenrijk	330
Seidel — Wilde planten zien en leren kennen	240
id. — Bedreigde planten	240
Sikula — Elsevier gids van de Grassen	460
Slack — Vleesetende Planten	620
Slavik — Planten in veld en bos	275
Sluiters — Prisma Flora	59
Stonehouse — Als je goed kijkt naar planten	155
Teirlinck — Plantenkultus	1054
Teirlinck — Flora Diabolica	816
Teirlinck — Flora Magica — (In herdruk)	
Ursing — Veldflora	570
Uyldert — De taal der kruiden	490
Uyldert — Plantenzielen	464
Van Breda — Jeugdflora	125
Vandenberghen — Flora van de Levermossen en de Hauwmossen van België	300
Vanden Bosch — Wilde planten als voedsel, geneesmiddel of sierkruid	286
Van Rompaey — Atlas van de Belgische en Luxemburgse flora	550
Van Wersch — Folklore van wilde planten	398
Weber — Revision der Sektion Coryfolii	1298
Westhoff — Plantengemeenschappen in Nederland	850
id. — Wilde planten — 3 delen, per deel	1135
Weymar — Planten zoeken en leren kennen	520
Williams — Elsevier Orchideeëngids	530
Wilmans — Oekologische Pflanzensoziologie	432
Zonderwijk — De Bonte Berm	545

PADDESTOELEN

Amann — Paddestoelen zoeken	320
Berger — Mycological Dictionary	1150
Birkfeld — Pilze essbar oder giftig	75
Blauwkuip — Eetbare Paddestoelen	240
Endrle — Paddestoelen op hout	385
Haas — Zeldzame paddestoelen	135
Joly — Paddestoelen in kleur	365
Kibby — Paddestoelen	320
Kronberger — Paddestoelen, verzamelen zonder risico	195
Lange — Elsevier Paddestoelengids	550
Lelley — Eetbare paddestoelen kweken	310
Maublanc — Champignons de France, 2 delen	1875
Mauch — Paddestoelen	240
Michael — Pilzfreunde, deel I	785
deel II, III, IV, V, VI (In herdruk)	
Montarnal — Paddestoelen	125
Moreau — Larousse Paddestoelen-Encyclopedie	1360
Mossberg — Paddestoelen in de natuur, Buisjeszwammen	270
Plaatjeszwammen	270
Nannenga — De Nederlandse Myxomyceten	810
Neuner — Paddestoelen	220
Persson — Bekende Paddestoelen in Europa	385
Phillips — Paddestoelen en Schimmels van West-Europa	675
Zeitmayer — Thieme's Paddestoelen	535

BOMEN

Aichele — Welke boom is dat?	485
Bayard Hora — Bäume der Welt	1478
Beckett — Bomen	295
Boom — Nederlandse Dendrologie	1163
Coe — Hoe en waarom? Bomen	115
Copijn — Bomen laten leven	900
Crockett — Wintergroene bomen	575
De Herder — Bomen in de winter	622
Den Hoed — Bomen en struiken	150
Edlin — Bomen, bos en hout	885
— Kijk op bomen	390
— Guide to Tree planting and cultivation	580
Gorer — Bomen	685
Holmes — Bomen in kleur	58
Johnston — Het bomenboek	1335
Krüssmann — Die Baumschule	3204
id. — Handbuch der Laubgehölze, 4 delen	13282
Line — Bomen uit de gehele wereld	1395
Mitchell — Elsevier Bomengids	795
Phillips — Bomen van de gematigde streken	620
Polunin — Bomen en struiken van Europa	490
Rusforth — Bomen (zakgids)	370
Vanden Berghen — De Beuk	30
Van Miegroet — Hoe bomen herkennen	180
id. — Van bomen en bossen, 2 delen	2840
Van Stuyvenberg — Wonderen van het Woud	270
Vedel — Bomen en struiken in bos en veld	355
Vedel — Bomen en struiken langs de Middellandse Zee	290
Waters & Bossen — Merkwaardige Bomen in België	150
Zauners — Naaldbomen	125
Zech — Bomen en struiken	170

BUITENLANDSE FLORA

Aichele — Alpenbloemen in kleuren	200
Arrecgros — Petit Guide panoramique de la Flore méditerranéenne	300
Fournier — Les quatre Flores de France	3900
Grey — The Alpine Flowers of Britain and Europe	400
Hegi — Alpenflora	495
Huxley — Alpenflora van het Europese Bergland	485
Kohlhaupt — Blumenwelt der Dolomiten	490
— Kleine Dolomiten Flora	120
— Alpenblumen	545
— Kleine Südalpen Flora	145
— Kleine Alpenflora	145
Landolt — Unsere Alpenflora	415
Schönfelder — Wat bloeit aan de Middellandse Zee?	185
Summerhayes — Wild Orchids of Britain	465
Taylor — Wild Flowers of the Pyrenees	210
Turner — British and Irish Orchids	620
Wendelberger — Alpenbloemen	240

KRUIDEN

Allan — Het Onkruidboek	560
Boros — Keukenkruiden en Specerijen	310
Braem — Onze Geneeskruiden	650
Daems — Geneeskruiden I	365
II	430
De Sloover — Gids voor Wilde Kruiden	300
Dinand — Boek der Geneeskruiden	295
Engel — Gifkeuken der Natuur	500
Flück — Sesam Geneeskrachtige Kruiden	210
Gabriël — Kruidengids	370
Gugenham — Keukenkruiden uit eigen tuin	170
Hatfield — Kleine Kruidencyclopedie	280
Helm — Elsevier Gids van Wilde Groenten	570
Hendrichs — Kruiden van de Keuken	125
Hens — Kruiden en Gezonde Voeding	130
Hvass — Nuttige Planten in kleur	300
Kastle — Onkruid vergaat niet	160
Loewenfeld — Grote Kruidencyclopedie	798
Loewenfeld — Kruiden uit eigen tuin	90
Nielsen — Giftige Planten	260
— Geneeskrachtige Planten in kleur	470
Overeynder — De Grote Kruidenapotheek	730
Pahlow — Handboek van de Geneeskrachtige Kruiden	1030
Root — Grote Keukenkruidenboek	610
Rüdt — Geneeskrachtige en Giftige Planten	130
Sanderson — Kruidenremedies	275
Schmidsberger — Thieme's Boek van de Geneeskruiden	985
Schultes — Het Grote Kruidenboek	465
Seymus — Kruidige Tuin - Kruidige Keuken	295
Seymus — Over kruiden... en veel meer!	295
Thurzova — Elsevier Gids van Geneeskrachtige Kruiden	395
Trauter — Prisma Kruidenboek	55
Uyldert — Lexicon der Geneeskruiden	798
Van Bortel — Geneeskrachtige Kruiden voor gezonden en zieken	500
Van Cuylenborg — Geneeskruiden, zelf telen & gebruiken	365
Van der Steen — Kruiden allerlei	320
Voskuil — Keukenkruiden in kleur	215

KAMERPLANTEN

Baines — Kamerplantenboek ABC	375
Barthlott — Cacteeën, soorten, herkomst, verzorging	366
Bechtel — Cactussen in kleur	160
— Exotische orchideeën	145
— Wat bloeit op tafel en voor het raam?	115
Bommeljé — Cactussen en andere succulenten	245
Dix — Bloembollen in huis en tuin	145
Duperrex — Plantes d'appartement	260
Faust — Bloemenstukjes uit tuin en veld	143
Haage — Het praktische Cactusboek	575
Hage — Hang- en Klimplanten van de kamer	85
Herold — Het verzorgen en kweken van cactussen	299
Herwig — Kamerplanten van maand tot maand	135
— 350 Kamerplanten	490
— Bloemen op het balkon	135
Jantzen — Zelf kamerplanten verzorgen	190
Oudshoorn — 126 Cactussen en vetplanten in kleur	295
Schönfelder — Wat bloeit op tafel en voor het raam?	65

TUIN

Baker — Fruit	390
Bakker — Tuinvijvers	160
Banning — Kippen houden als liefhebberij	575
Bärtels — De mooiste sierheester	179
Bem — Iedereen kan compost maken	270
Biggs — Groenten stap voor stap gids	310
Brickell — Snoeien	355
Browse — Planten voortkweken	390
Dahl — Ziekte en schade in de tuin	455
Dedapper — Biologisch telen	375
Eiselt — Bodembedekkende planten	420
Encke — Klimplanten voor huis en tuin	335
— Daktuinen, terrassen en balkons	370
— Mini - Rotstuintjes	143
Field — Uw tuin van week tot week	320
Galjaard — Tuinieren met heemplanten	430
Gemmell — Tuin ABC	365
Genders — Eenvoudige Fruitteelt	270
— Eenvoudige Groenteteelt	270
Gerras — 300 vragen over biologisch tuinieren	450
Grounds — Bloemen- en groenteteelt in een hobbykas	270
— Snoeien	275
— Tuinieren als hobby	260
— Zonder gif en chemicaliën tuinieren	245
Gugenham — Groenten uit eigen tuin	205
— Tuinbloemen	295
Haalboom — Heideplanten en heidetuinieren	170
Haey — Twaalf maanden tuinieren	1016
Hana — Uw vriend, de tuin	105
Herwig — Moderne tuinen zelf ontwerpen	145
— Zaaibloemenboek	145
— Uw tuin van maand tot maand	190
— Zomergroene struiken en kleine bomen	150
— Leuke Tuinideeën in kleur	290
— Het kleine bollen- en knollenboek	110
Host — Landbouwgewassen	290
Huigens — Zelf uw tuin ontwerpen	585
Hunt — Borderplanten	140

Iven — Uw tuin vol bloemen en planten	95
— Elsevier Nieuwe Tuinplantengids	460
Kiaer — Tuinaanleg en beplanting in kleur	490
— Tuinheesters en -bomen I	310
— Tuinheesters en -bomen II	300
— Tuinplanten in kleur	310
Koehler — Het praktische Tuinboek	466
Komen — Wat groeit er in de moestuin?	170
Könemann — Biologische Groenteteelt en bemesting	290
— Alles over kompost	330
Kruyk — Groenten, fruit en kruiden in eigen tuin	103
Londo — Natuurtuinen en -parken	335
Mabey — Hollandia Gids voor de eetbare planten	420
— Planten met een doel	430
Mucke — De tuin binnen en buiten	610
Muller — Borders in kleine tuinen	75
— De Bloeiende Wintertuin	275
Oldale — Planten vermeerderen	275
— Zo leg ik mijn tuin aan	280
Osgood — De biologische siertuin	565
Osgood — Biologisch tuinieren	320
Osgood — Scheuren en stekken	398
Pannekoek — Tuinen ontwerpen, aanleggen, beplanten, 4 delen, per deel	750
Pearson — Praktisch tuinieren	270
Pfeiffer — Biologisch dynamisch tuinieren	250
Philbrick — Baas in eigen tuin	270
Pierik — Plantenteelt in kweekbuizen	425
Proudly — Heidetuinen in kleur	400
Rein — De mooiste tuinbloemen	135
Reinhold — Kassen	290
Röhn — Bloemen en planten voor iedere tuin	170
Ruting — Wat zaaien wij dit jaar?	104
Ruys — Het Nieuwe vaste plantenboek	1300
— Vaste planten in de tuin	75
Sanecki — Kleur in uw tuin	398
Schubert — Plantenteelt zonder aarde	405
Seifert — Tuinieren zonder gif	340
Seymour — Het plezier van de tuinier	245
— Leven van het land	598
Smit — Tuinieren voor beginners	70
Soper — Uw tuin als natuurreservaat	400
Stangl — Kweek zelf groenten en fruit	290
Strandberg — De gezonde moestuin	235
Thear — Thieme's handboek voor de Boerderij	1115
Turkenburg — De opbrengst van een groentetuin	160
— Groenten en kruiden uit eigen tuin	160
— Handboek voor het kweken van groenten in de volle grond	160
Tykac — Thieme's Tuinplantengids	450
Underwood — Bloeiende heesters	575
Van Cuylenborg — Agenda voor de biologische tuinder	365
— 15 bijzondere fruitsoorten	390
— Biologisch tuinieren onder glas	385
— De geurende bloementuin	270
— Biologische fruitteelt	320
Van den Bosch — Uit eigen tuin op tafel	245
Van der Steen — Tuin-encyclopedie voor iedereen	145
Van Halm — Tuinieren buiten het boekje	240
Veltman — Eetbare gewassen	135
Verboom — Vaste Planten	515
— Sierheesters	515

— Coniferen	515
— Rotsplanten en bodembedekkers	515
— Bol- en knolgewassen	515
— Bomen voor tuin en park	515
Vreugdenhil — Parken en plantsoenen	150
Wachter — De Watertuin	535
Wesselson — Het Geitenboek	420
Wright — Zelf planten vermeerderen	460
Zech — Fruit uit eigen tuin	160
— De mooiste rozen	150

ZOOGDIEREN

Bestajovski — Egel te gast	155
Corbet & Ovenden — Mammals of Britain and Europe	584
Debot — Het Konijn	30
Dorst — A field guide to the larger Mammals of Africa	610
Fritzsche — Egels	235
Haltenorth — Elseviers gids van de Afrikaanse Zoogdieren	755
Hvass — Zoogdieren der wereld	260
Jennings — Zoogdieren	155
Lyneborg — Wilde Zoogdieren in Europa	290
Niethammer — Handbuch der Säugetiere Europas (Band 1) nog niet verschenen	
Band 2/1 Nagetië II	4415
Niethammer — Handbuch der Säugetiere Europas - Supplement	1436
Nowak — Die Säugetiere der Länder der Europäischen Gemeinschaft	475
Schmidt — Kleinsäuger	310
Schwammberger — Kleine zoogdieren	120
Schwammberger — Zoogdieren	160
Smit Cor — Threatened Mammals in Europe	1594
Van den Brink — Zoogdierengids	645
Van der Straeten — Tabel voor braakballen-onderzoek	75
Van Oort — De Vos	354

INSEKTEN

Aguesse — Les Odonates	1622
Barendregt — Zweefvliegtentabel	75
Beiderbeck — Plantegallen	290
Bosmans — Boom- en Bodemwantsentabel	30
Chinery — Elseviers Insektengids	775
Conci-Nielsen — Odonata	681
Den Hoed — Insekten	150
De Prins — Genitalia van Lepidoptera, prepareren en afbeelden	200
De Viedma — Libro Roja de los Lepidopteros Ibericos	200
Dierl — Insekten	240
Dutmer — Libellentabel	80
Ekkehard — Handbuch der Schmetterlingszucht	509
Elliott — A key to British freshwater Megaloptera and Neuroptera	100
Fres — Dragonflies of Great Britain & Ireland	1280
Gatter — Insektenwanderungen	283
Harde — De bonte wereld der Kevers	205
Harris — An Anglers Entomology	642
Higgins — Elseviers vlinderengids	695
Holland — A key to the larvae, pupae & adults of the British species of Elminthidae (freshwater)	65
Jurzitza — Libellen	195
Klein — Metselwespentabel	30
Lempke — Naamlijst van de Nederlandse Lepidoptera	217

Lucas — Dagvlindertabel	50
Lyneborg — Dagvlinders in kleur	355
Lyneborg — Nachtvinders in kleur	385
Lyneborg — Kevers in kleur	470
Macan — A key to the nymphs of British Ephemeroptera (freshwater)	190
Novak — Thieme's Vlindergids	730
Pfletschinger — Bonte wereld der insecten	145
Rein — Vlinders	150
Robert — Les Libellules	464
Sandhall — Insecten en andere kleine dieren	590
Smart — Moussault's Groot Vlinderboek	1140
Stanek — De grote encyclopedie der insecten	550
Van der Goot — Zweefvliegen	431
Van Goethem — Lieveheersbeestjestabel	30
Williams — Die Wanderflüge der Insekten	330
Wilson — The Insect Societies	624
Zahradnik — Thieme's insektengids	570

BIJEN

Aalders — Bijen houden kunt u ook	225
Butler — The world of the Honey-bee	540
Gonnert — De wonderbaarlijke bijenstaat	595
Herold — Bijen, Honing, Gezondheid	484
Hooper — Thieme's bijenboek	675
Scott — Bijen houden	275
Speelziek — Werkboek bijen houden	350
Van Gool — Bijen houden met succes	780
Von Frisch — De Honingbij	345

ONGEWERVELDEN

Adam — Mollusques terrestres et dulcicoles	300
Brinkhurst — British aquatic Oligochaeta	80
Buchsbaum — De ongewervelde dieren, 2 delen	135
Gledhill — British freshwater Crustacea: Malacostraca	100
Kekenbosch — De Kruisspin	30
Kerney — Elsevier Slakkengids	645
Lyneborg — Ongewervelde dieren van duin en hei	290
Pfletschinger — Spinnen	170
Reynoldson — British species of freshwater Triclad	130
Streble — Das Leben im Wassertropfen	800
Van Katwijk — Spinnen van Nederland	560

AMFIBIEËN EN REPTIELEN

Ameling — De Adder	325
Arnold — Elsevier Reptielen- en Amfibieëngids	665
Bechtle — 120 Terrariumdieren	135
Böhme — Handbuch der Reptilien und Amphibien Europas	2710
Debot — De Ringslang	30
— De Bruine Kikker	30
Gans — Reptielen in kleur	68
Hvass — Reptielen en Amfibieën	290
Nowak — Die Lurche und Kriechtiere	475
Sparreboom — Amfibieën en Reptielen van Nederland, België en Luxemburg	735

ZEE EN STRAND

Arrecgros — Schelpen	145
Barrett — Pocket Guide to the Sea Shore	584
Campbell — Elsevier van Strand en Kust	395
Coker — Das Meer, Der Grösste Lebensraum	420
Eisma — De Noordzee	460
Entrop — Schelpen die men vinden kan	205
Lefevre — De Haring	30
Lindner — Elsevier gids van de zeeschelpen	675
Luther — A Field Guide to the Mediterranean Sea Shore	350
Marshall — Leven in de Oceaan	360
Muus — Zeevissengids	545
Oliver — Elsevier Schelpengids	395
Prud'homme van Reine — Wat vind ik aan het strand?	395
Sauer — Strand en kust	240
Yonge — The Sea Shore	450

GEOLOGIE

Bates — Veldgeologie in kleur	565
Bauer — Welk mineraal is dat?	355
Bishop — Elsevier Stenengids	470
Börner — Welke Steen is dat?	290
Calissen — Mineralen en Gesteenten in Kleur	295
Kipfer — Micromineralen	175
Krul — Geologische Zwerftochten	210
Gießer — Mooie Stenen	140
Ostergaard — Stenen en Gesteenten	270
Pape — De Stenenverzamelaar	255
Schumann — Mineralen en Gesteenten	275
Schumann — Elsevier Gids van Gesteenten en Mineralen	570
Van der Lijn — Het Keienboek	960

FOSSIELEN

Kirkaldy — Fossielen in kleur	380
Gevers — De Taal der Fossielen	92
Geys — Veldatlas voor cenozoische fossielen van België	400
Petersen — Prehistorische dieren	280
Schniepp — Fossielen zoeken, verzamelen, prepareren	250

ASTRONOMIE

Ronan — De Amateur-astronoom	685
Roth — Elsevier Gids van Sterren en Planeten	485
Widman — Welke Ster is dat?	125

ALGEMENE NATUURGIDSEN

3ang — Elsevier Diersporengids	570
Cherrier — Exploratiegids voor de vrije natuur	320
Chinery — Op onderzoek in de natuur	595
Felix — Thieme's grote Natuurgids	515
Garms — Dieren- en plantengids van Europa	396
Graf — Natuurgids voor bos en hei	385
Haltenorth — Zoogdieren, amfibieën en reptielen	305
Holden — Natuurgids	245
Hüsstege — Zakfauna, vogels en dieren in hun omgeving	450

IJsseling — Wat is dat voor een dier?	650
Kim-reeks — Wilde vruchten, Kustvogels, Paddestoelen, Sierduiven, Roofvogels en Uilen, Snijbloemen, per deel	170
Kosch — Wat vind ik daar?	90
Mourier — Elsevier Gids van nuttige en schadelijke dieren	520
Plantain — Elsevier Jeugdnatuurgids	325
Pott — Het bos en zijn bewoners	365
Romer — De gewervelde dieren	306
Stresemann — Exkursionsfauna I (In herdruk)	
II/1 Wirbellose	416
II/2	347
III Wirbeltiere	213

NATUURGEBIEDEN

Bijhouwer - Het Nederlandse Landschap	695
Bosch — Ontdek het Mergelland	1340
Conijn - Texel	253
Darling — The Highlands and Islands	575
De Andres — Guia del Parque Nacional del Valle de Ordesa	350
De Boois — De Biesbosch	500
De Kok, - Gids voor het oude Turnhout I	490
II	490
De Kreuk — Noord-Italië	95
De Lust — Kreen onder de Dullaert	100
Dendaletche — Guide du naturaliste dans les Pyrénées Occidentales	
Moyennes Montagnes	725
Hautes Montagnes	725
Den Held — Het Nieuwkoopse Plassengebied	650
Dijkzen — Texel, Vogeleiland	470
Dominicus — Portret van Marokko	304
Dorst — Zuid-Amerika, Midden-Amerika en de Antillen	1230
Freyens — Onze Hoge Venen	135
Haarman — Die Feuchtgebiete internationaler Bedeutung in der BRD	286
Hagen — Nationalpark Amboseli	275
Harris — Pareys Mittelmeerführer	798
Janus — Het Wad	170
Koeck — Grenzeloze Ardennen	895
Kosch — Wat vind ik in de Alpen?	435
Lambin — Toeristische Gids van de Belgische Kust	295
Messner — Everest	469
Nienhuis — Het Zeeuwse Landschap	460
Ontdek Noord-West-Overijssel	1400
Parque Nacional de los Tablas de Daimiel, kaart	95
del Teide	95
de Ordesa	95
de la Caldera de Taburiente	95
de Aigues Tortes y lago de San Mauricio	95
de la Montana de Cavadogna	95
de Cijara	95
de Timanfaya	95
Pearsall — The Lake District	540
Pfeffer — Azië	1230
Pöiking — Nationalpark Galapagos	350
Pronker — Vlieland	280
Reitsma — Het Landschap van de IJsselmeerpolders	460
Rob — Bergwandelen in de Oostenrijkse Alpen	100
Reisgids voor Winter-Duitsland	100
Schauer — Elsevier Alpengids	685

Shetland Island, kaart	95
Tercafs — Toeristische Gids voor de Ardennen	395
Terpstra — De Wadden, wisselende schoonheid	322
Van der Zwaag — Markerwaard, Markermeer	395
Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten	
Handboek Nationale parken en Natuurreservaten in Europa	155
Handboek Natuurreservaten van Nederland	250
Het Naardermeer	130
Texel, Vogeleiland	90
Waddenzee, Natuurgebied van Nederland, Duitsland en Denemarken	1380
Wandelgids, Gaasterland, Oosterwijkse Heide, Roerdal, Schiermonnikoog, Wieringen, per deel	185
Williams — A Field Guide to the National Parks of East-Africa	663
Wolff-Ecology of the Wadden Sea, Geomorphology, Hydrography, Flora and Vegetation of the Sea, Invertebrates, Fishes and Fisheries, Birds, Mammals, Pollution, Flora and Vegetation of the Islands, Fauna of the Islands, Nature Management. Juiste prijs per deel niet gekend tussen 500 en 1000	

MILIEU

Boston — Het Groene Milieboekje	120
Bouma — Geef om de natuur	315
Buchner — Milieu-vriendelijke adviezen	165
Buissink — Randje Groen	560
Drösscher — Dier en Milieu	645
Ernst — Thieme's Sterrenfotoboek	320
Erz — Schutz wanderer Tierarten	341
Gijsels — Als het lood om je hoofd is verdwenen	195
Huitzing — Gids voor natuur- en milieuedukatie	390
Vester — Handboek voor milieuproblemen	275

VARIA

Aichele — De Natuur in onze Stad	160
Water, waterplanten, waterdieren	165
De Natuur in vier jaargetijden	160
Always - Alle straten en straatjes — per deel	950
Brabant, Limburg, Oost-Vlaanderen	
Angermayer — Dierenfoto's maken	110
Anker — Books and Bird Art	1667
Attenborough — Ontdekking van het leven op aarde	560
Baker — Vegetarisch Kookboek	61
Bauer — Dieren in de Wildernis	140
Bechtel — Dieren in de Dierentuin	130
Bechtle — Tips voor Macrofotografie	170
Berry — Inheritance and Natural History	700
Boer — Zelf ontwikkelen en vergroten	145
Borliachon — Homeopathie voor het gezin	325
Bossier — Ontdek de Natuur, 3 delen — per deel	165
Boxman — Biologische Drinkbereiding	320
Brown — Ons Dagelijks Brood	400
Burton — De wonderen van het Dierenrijk	70
Buytendijk — Mens en Dier	85
Cott — Kijk op Dieren	810
Darlington — Ecology of Walls	402
Darwin — De oorsprong der soorten	780
Dekker — Wolkentabel	50
Dekkers — Waterrijk	565
De Koning — Vrij Leven	650

Frauenschuh	126
Montan-Alpine und Nordisch Alpine Orchideen	187
Gäbler - Prozessionsspinner	50
Gijzen — Das Okapi	108
Heinicke — Die Fortpflanzung unserer Haustiere	78
Heptner — Der Elch	220
Hilprecht — Höckerschwan, Singschwan, Zwergschwan	200
Höhn — Die Schneehühner	203
Höhn - Seetaucher (in herdruk)	
Jordan — Wasserläufer	30
Kalbe - Kieselalgen in Binnengewässern	250
Kalbe — Ökologie der Wasservögel	176
Kirchner — Der Bruchwasserläufer und Waldwasserläufer	175
Kittel — Der Goldhamster	34
Klapperstück — Der Sumpfbiber (Nutria)	56
Klausnitzer — Die Bockkäfer Mitteleuropas	410
Marienkäfer	142
Stammesgeschichte der Gliedertiere	300
Krägenow — Buchfink	170
Kremer — Meeresalgen	230
Krüger — Der Kernbeisser	199
Krumbiegel — Die Straußenvögel	160
- Der Löwe	23
- Steppen- und Wüstentieren	75
Kuhn — Die Tierwelt des Mansfelder Kupfer- schiefers	67
Löhl — Die Tannenmeise	160
Lüling — Die Lungenfische	145
Lütschwager — Die Drontevögel	75
Marks — Formentauben, Riesensport und Trommeltauben	280
Unsere Haustauben	185
März — Der Uhu	180
Mikkola — Bartkauz	224
Nowak — Ausbreitung der Tiere	250
Obst — Die Landschildkröten Europas	115
Ortlieb — Die Sperber	249
Rotmilan (in herdruk)	
Paepke — Segelflosser	185
Panow — Die Steinschmätzer der nördlichen Palearktis	170
Paetzold — Rotkelchen	230
Piechocki — Der Turmfalke	232
Quaschick — Der Fichtenborkenkäfer	30
Rahm — Wurzelratte	108
Reddig — Die Bekassine	216
Reinsch — Der Basstöppel	145
Roer- Kleiner Fuchs, Tagpfauenauge, Admiral	95
Schiffer — Die Mausvögel	152
Schmidt — Vampirfledermäuse	155
Der Steinrötel	125
Die Sperbergrasmücke	112
Schomber — Giraffengazelle und Lamagazelle	138
Schönborn — Beschalte Amöben	105
Schönfeld — Der Weidenlaubsänger	251
Fitislaubsänger (in herdruk)	
Schönn — Der Sperlingskauz	216
Schwichtenberg — Unzertrennlichen (in herdruk)	
Seifert — Die Tausendfüßler	65
Skuhřavä — Galmücken und ihre Gallen auf Wildpflanzen	140
Spannhof — Sinnesorgane bei Tiere	97
Steffens — Der Karpfen	90
Steiner — Der Travertin von Ehringsdorf und seine Fossilien	388
Sterbetz — Die Brachschwalbe	160
Sterbetz — Der Seidenreier	105

Uspenski — Die Eiderenten	140
Uspenski — Der Eisbär	175
Verheyen — Der Kongopfau	95
Wagenknecht — Der Rothirsch	210
Wawrzyniak — Bartmeise (in herdruk)	
Wellnhofer — Flugsaurier	261
Wetzel — Die Brachfliege	110
Zörner — Feldhase	316

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDELINGEN K.N.N.V.

Prijzen onder voorbehoud

21. Oerdieren - Protozoa. Zuiginfusoriën — Suctoria, door M.H. Oppenheim	91
34. De fungi van Nederland. De geslachten der Agaricales (Plaatjeszwammen en Boleten), door dr. G.L. van Eynhoven.	113
50. Spinachtigen - Arachnoidea. III De hooi- wagens van Nederland, door drs. G.L. Spoek.	87
55. Ons Krijtland Zuid-Limburg. I - Van Epen naar Vaals — Geologie van een toeristen- weg, door W.M. Felder	95
61. Ons Krijtland Zuid-Limburg. II - Geolo- gische geschiedenis van Zuid-Limburg, door drs. B.J. Romein	139
63. Insekten - Hexapoda. Algemene inleiding, door G. van Rossem	78
68. Twente-Natuurhistorisch. VII „De zoog- dieren van Twente”, door B. Hoekstra	87
71. Ons Krijtland Zuid-Limburg. III - De onder- grondse kalkgroeven van Zuid-Limburg, door dr. A. van Wijngaarden	78
76. Ons Krijtland Zuid-Limburg. IV - De orchi- deën- en zinkflora, door dr. S.J. Dijkstra	104
92. Insekten - Hexapoda. Tabel tot de orden en families van Nederlandse insekten, door dr. Els N.G. Joosse	121
93. De Kranswieren (Charophyta) van Neder- land, door drs. E.X. Maier	121
96. Handleiding voor het inventariseren van broedvogels in Nederland, door Vogel- werkgroep Grote Rivieren	113
97. Beknopte handleiding voor vegetatiekun- dig onderzoek, door drs. J.J. den Held en drs. A.J. den Held	100
103. Inleiding tot de kennis van de ongewer- velde zoetwaterdieren en hun milieu, door drs. L.W.G. Higler	91
104. De Nederlandse vlermuizen, door prof. dr. A. Punt	139
113. De clavarioide fungi, door dr. R.A. Maas Geesteranus	173
114. De Nederlandse Symphyta, door dr. S.J. van Ooststroom	78
115. Mariene en Zoetwatersponzen - Porifera, door dr. R.W.M. van Soest	124
116. Plantevirussen. Beknopte inleiding tot de plantenvirologie, door ir. L. Bos	124
118. De Isopoden van de Nederlandse kust, door drs. P.H.M. Huwae	100
119. Handleiding ten behoeve van het inventa- riseren van landzoogdieren in de Benelux, door B. Hoekstra	113
120. De Nederlandse Vaucheria-soorten, door dr. J. Simons	91

32. Twente Natuurhistorisch. I Landschap, geologie en vroegste geschiedenis, door W.H. Dingeldein 130
33. De Nederlandse boorvliegen (Trypetidae) en prachtvliegen (Otitidae), door dr. W.J. Kabos. 69
35. Inleiding tot de systematiek der Schubvleugeligen (Lepidoptera), door dr. S.G. Kiriakoff. 78
36. De floristiek van Oostelijk Friesland, door D.T.E. v.d. Ploeg. 113
37. Twente Natuurhistorisch. II De bodem en de bossen, door ir. L.G. Kop. 133
38. De Nederlandse dazen (Tabanidae) en horzels (Oestridae), door dr. W.J. Kabos. 61
39. De Nederlandse bloedzuigers (Hirudinae), door Th.G.N. Dresscher. 156
40. De Nederlandse knaagdieren (Rodentia), door dr. A. v. Wijngaarden. III. door M.J.C. Kolvoort. 95
41. Nederlandse wolfspinnen (Lycosidae en Pisauridae), door prof. dr. J.T. Wiebes. 78
42. De Nederlandse platwormen (Tricladida), door dr. C. den Hartog. III. door G. Bank Jr. 113
43. Twente natuurhistorisch. III. Heiden, venen en vennen, door drs. J.Th. de Smidt. 165
44. De rupsen. Systematiek, levensmilieus en voedsel, door prof. dr. S.G. Kiriakoff. 147
45. Flagellaten. Overzicht van een 50-tal soorten Trachelomonas en Strombomonas in Nederland, door A. Middelhoek. 156
46. De Snavelvliegen (Rhagionidae), Viltvliegen (Therividae), Mugvliegen (Cyrtidae) en Wolzwevers (Bombyliidae) van Nederland, door drs. V.S. v.d. Goot. 69
47. Van platwormen tot bloedzuigers (Plathelminthes-Aschelminthes, Annelida), door drs. J.J. Willemsen. 87
48. Oerinsekten-Apterygota, door drs. E.N.G. Joosse-van Damme. 75
49. Twente natuurhistorisch. IV De vogels van Twente, door R.A.B. Luiken, e.a. 113
51. De Nederlandse tripsen (Thysanoptera), door dr. ir. C.J.H. Franssen 113
52. De fungi van Nederland. I. Geoglossaceae-Aardtongen), door dr. R.A. Maas Geesteranus. 78
53. De Nederlandse vliegen (Muscidae), door dr. W.J. Kabos 147
54. Over de noodzaak van landschaps- en natuurbescherming, door dr. D. Teunissen. 87
56. Twente natuurhistorisch. V. Enige Twentse landschappen en hun flora, door dr. V. Westhoff e.a. 121
57. Een vegetatie-onderzoek van hogere waterplanten in Nederland, door dr. S. Segal. 200
58. De rupsen. Systematiek, levensmilieu en voedsel, door prof. dr. S.G. Kiriakoff. 113
59. Twente natuurhistorisch. VI. Raderdieren-Rotifera, door F. Horsthuis. 104
60. Tussen Lek en Ronde Venen; landschap en plantengroei van het „Groene Hart” van het Utrechts-Zuidhollandse Polderland, door E.E. van der Voo. 156
62. Het geslacht *Tenthredo* Linné, 1746 (Hym., Tenth.) in Nederland, door H. Rattink. 113
64. Algemeen overzicht van de parasitaire Hymenoptera, door dr. J.G. Betrem. 87
65. Zeevissen, door drs. Nijssen, 3e druk in voorbereiding. 191
66. De Nederlandse Lycaenidae, met gegevens over de biologie en de vliegplaatsen, door N.W. Elfferich. 121
67. De Nederlandse wespen, door P. Benno. 130
69. De fungi van Nederland. II. Pezizales, deel 1, door R.A. Maas Geesteranus. 181
70. Avifauna van het Noordhollands Duinreservaat (PWN), door W. Verkerk e.a. 139
72. De vlooiën van de Benelux-landen, door F.G.A.M. Smit. 136
73. De Nederlandse amfibieën, door C.F. v.d. Bund. 147
74. De vogelwereld van het Amsterdamse Bos, door drs. J.J. Frieswijk. 130
75. De vogels van Vlieland, door A.L. Spaans. 252
77. De Nederlandse water- en oppervlaktewantsen (Heteroptera aquatica en semi-aquatica), door dr. N. Nieser. 147
78. Rhizopoden. Overzicht van een veertigtal soorten van Amoebina, Testacea en Heliozoa in Nederland, door A. van Essen. 165
79. De Nederlandse Cladonia's (Lichenes), door drs. E. Hennipman, (zie nr. 124). 182
80. De fungi van Nederland. II. Pezizales, deel 2, door dr. R.A. Maas Geesteranus. 208
81. Zeewieren. Determinatietabellen voor de meest opvallende Nederlandse zee- en brakwaterwieren, door drs. P.H. Nienhuis. 104
82. Avifauna van Walcheren, door B.J. Smulders. 208
83. Mens en Natuur, door prof. dr. D.J. Kuenen. 78
84. De regenwormen (Lumbricidae) van Nederland, door dr. ir. J.A. van Rhee. 78
85. Natuur- en landschapsbescherming in Nederland, door dr. P. Zonderwijk 217
86. Het Balgzand, bedreigd gebied. Rapport Commissie-Balgzandonderzoek. 269
87. De weg naar en door de natuur. Symposium K.N.N.V. 1970. 113
88. De fungi van Nederland. III. Hypogaea, door dr. G.A. de Vries. 165
89. De Nederlandse mineervliegjes (Agromyzidae), door dr. W.J. Kabos. 104
90. De Grutto in Nederland, door Th. Mulder. 139
91. Mijten - Acarida. Algemene inleiding in de acarologie, door dr. L. van der Hammen. 165
94. Bladmijneters op bomen en struiken, door A. van Frankenhuyzen. 156
95. De vogels van Schiermonnikoog, door R. Mooser. 208
98. De grote landzoogdieren van Nederland, door J.A. Eijgenraam. 130
99. Foraminiferen, fossiel en recent, door dr. E.Th.N. Spiker 278
100. De Chlorococcales, een belangrijke orde van de Groenwieren, door A. van Essen 226
101. Zeehonden langs de Nederlandse kust, door dr. J.L. van Haften 104
102. Nederlandse parasiet- en bromvliegen - Tachinidae, door dr. W.J. Kabos 173
105. Stekelhuidigen - Echinodermata, door dr. W.J. Wolff. 87
106. De Nederlandse landroofdieren (Carnivora), door dr. A. v. Wijngaarden. 87
107. De zeegrassen in de Waddenzee, door drs. P.J.G. Polderman. 95
108. Zoetwatervissen, door dr. H. Nijssen. 121
109. Kiezelwieren - Diatomeeën, door A. van der Werff. 253
110. Nederlandse vliegen - Muscidae, door dr. W.J. Kabos 165
112. De broedvogels van Ameland, door A. Valk. 226
117. Sporen van het landijs in Nederland, door dr. H.A. Visscher. 147

123. Plantengroei op knotwilgen en andere geknotte bomen, door drs. Clément Carrière. 217
128. De broedvogels van de Veluwe, door L.M.J. van den Bergh. 147

WANDPLATEN

WANDPLATEN (allen in kleur)

Onze Nachtroofvogels	150 F
Onze Dagroofvogels	150 F
Onze Beschermde Dieren	50 F
Onze Beschermde Planten I-II	150 F

Thieme Wandplanten (185 F./stuk)

Naaldbomen en Heesters
Loofbomen
Riet- en Watervogels
Zangvogels
Roofvogels en Uilen
Bos- en Weidevogels
Inheemse Paddestoelen
Weidebloemen
Inheemse Geneeskrachtige Kruiden
Nederlandse Zoogdieren
Exotische Volièrevogels

Kleine Wandplaten (Ned. Veren. tot Besch. v. Vogels) (20 F./stuk)

Zangvogels 1 — 2
Roofvogels en Uilen
Zeevogels
Watervogels

Posters British Museum (120 F./stuk)

Droge Heide
Zeeduinen
Kalkgraslanden
Laagveen
Hooiland
Wegbermen
Houtwallen
Loofbossen
Bergplanten
Oeverplanten
Zoutmoerassen
Naaldbossen
Zeewieren op rotskusten
Moerassen
Hoogveen
Laagveen
Keukenkruiden
Korstmossen en Luchtvervuiling
Walvissen en Dolfijnen

NESTKASTJES IN HOUTBETON

Nestkastjes in houtbeton — Duits fabrikaat. Zij zijn onverslijtbaar en graag bewoond door onze vogels. Verschillende modellen.

Voor mezen 30 mm of 27 mm	260
Voor Gekraagde Roodstaart — ovale opening	260
voor Boomkruiper	290
Voor Vliegenvanger — Roodborst — Kwik	230
Voor Boerenzwaluw	200
Voor Huiszwaluw — dubbelnest	300
Vleermuis	290
Voor Bosuil of Holenduif	450
Neststeen: mees - Gierzwaluw - vliegenvanger	275
Spreeuwepot	150
Brochure over nestkasten	20

POSTKAARTEN

6 wenskaarten — dubbel met omslagen 80

PROPAGANDAMATERIAAL

Muurtegel met Wielewaal - in cereast	125
Wielewaalspeldje	20
Autokleefplaatje „De Wielewaal	10 en 20
Autokleefplaatje „Wielewaaljongeren”	20
Vel met 6 kleine stickers „De Wielewaal”	20
Mouwschildjes Wielewaal - geborduurd embleem	55
Mouwschildje Wieltje	20

„Bird Songs” Zweedse langspeelplaten met de zangen van de vogels uit Petersons Vogelids.

Stereo 390 fr./st.

Plaat 1 A. Roodkeelduiker, parelduiker, ijsduiker, geelsnavelduiker, dodaars, geoorde fuut, kuifduiker, roodhalsfuut, fuut, Noordse stormvogel, Kuhls pijlstormvogel, grote pijlstormvogel, Noordse pijlstormvogel, stormvogeltje, Wilson's stormvogeltje, vaal stormvogeltje, witte pelikaan, kroeskoppelikaan, Jan van Gent, aalscholver, kuifaalscholver, dwergaalscholver, roerdomp, Noordafrikaanse roerdomp, woudaapje.

B. Kwak; ralreiger, koereiger, grote zilverreiger, kleine zilverreiger, blauwe reiger, purperreiger, witte ooievaar, zwarte ooievaar, lepelaar, ibis, flamingo, Canadese gans, brandgans, rotgans, roodhalsgans, grauwe gans, kolgans, dwerggans, rietgans, kleine rietgans, sneeuw-gans, knobbelzwaan, wilde zwaan, kleine zwaan.

Plaat 2 A. Casarcaeend, bergeend, wilde eend, wintertaling, blauwvleugeltaling, Siberische taling, krakeend, smient, Amerikaanse smient, pijlstaart, zomertaling, slobbeend, marmereend, krooneend, tafeleend, witoog-eend, kuifeend, toppereend, mandarijneend, eider-eend, koningseidereend, Stellers eidereend, zwarte zeeëend, grote zeeëend, brilzeeëend, harlekijneend, ijseend, brilduiker, IJslandse brilduiker, nonnetje, middelste zaagbek, grote zaagbek, witkopeend.

B. Visarend, grijze wouw, wespandief, rode wouw, zwartbruine wouw, havik, Balkansperwer, sperwer, ruigpootbuiser, arendbuiser, buiser, dwergarend, havikarend, steppenarend, bastaardarend, schreeu-arend, keizerarend, steenarend, zeearend, slangen-arend, blauwe kiekendief, steppenkiekendief, grauwe kiekendief, bruine kiekendief, aasgier, lammergier, monniksgier, vale gier, giervalk, sakervalk, lannervalk, slechtvalk, boomvalk, Eleonora's valk, smelleken, roodpootvalk, kleine torenvalk, torenvalk.

Plaat 3 A. Moerassneeuwhoen, Alpensneeuwhoen, hazelhoen, korhoen, auerhoen, steenpatrijs, Aziatische steenpatrijs, Barbarijse patrijs, rode patrijs, patrijs, kwartel, fazant, kraanvogel, jufferkraan, waterral, porseleinhoen, kleine waterhoen, kleinst waterhoen, kwartelkoning, waterhoen, purperkoet, meerkoe, knobbelmeerkoe, grote trap, kleine trap, Pelodytes punctatus (Pelodytes punctuée), kraagtrap.

B. Scholekster, bontbekplevier, kleine plevier, strand-plevier, morinelplevier, goudplevier, kleine goudple-
vier, zilverplevier, Killdeerplevier, steppenkievit, kievit, sporenkievit, steenloper, kleine strandloper, Tem-

mincks strandloper, Bonapartes strandloper, Amerikaanse gestreepte strandloper, paarse strandloper, bonte strandloper, krombekstrandloper, kanoetstrandloper, drieteenstrandloper, kempaan, breedbekstrandloper.

Plaats 4 A. Zwarte ruiter, tureluur, poelruiter, groenpootruiter, grote geelpootruiter, kleine geelpootruiter, witgatje, bosruiter, oeverloper, *Tringa cinerea* (bargette cendrée), grutto, rosse grutto, wulp, regenwulp, Bartrams ruiter, houtsnip, watersnip, poelsnip, bokje, zeltkluut, kluut.

B. Rosse franjepoot, grauwe franjepoot, grote franjepoot, griel, renvogel, vorkstaartplevier, steppenvorkstaartplevier, grote jager, middelste jager, kleine jager, kleinste jager, zwartkopmeeuw, kleine kokmeeuw, dwergmeeuw, kokmeeuw, dunbekmeeuw, kleine mantelmeeuw, zilvermeeuw, grote burgemeester, mantelmeeuw, stormmeeuw, drieteenmeeuw, ivormmeeuw.

Plaats 5 A. Zwarte Stern, witvleugelstern, witwangstern, lachstern, Kaspische stern, grote stern, dwergstern, kleine alk, alk, zeekoet, dikbekzeekoet, zwarte zeekoet, papegaaiduiker, zwartbuikzandhoen, witbuikzandhoen, houtduif, holenduif, rotsduif, Turkse tortel, palmtortel, tortel.

B. Koekoek, kuifkoekoek, geelsnavelkoekoek, kerkuil, sneeuwuil, oehoe, ransuil, velduil, dwergooruil, *Alytes obstetricans* (crapaud accoucheur), ruigpootuil, steenuil, sperweruil, bosuil, oeraluil, Laplanduil.

Plaats 6 A. Nachtzwaluw, *Gryllotopla* (Courtillière), Moorse nachtzwaluw, Egyptische nachtzwaluw, vale gierzwaluw, gierzwaluw, Alpengierzwaluw, ijsvogel, bijeneter, scharrelaar, hop, draaihal, groene specht, grijskopspecht, zwarte specht, grote bonte specht, Syrische bonte specht, middelste bonte specht, witrugspecht, kleine bonte specht, drieteenspecht.

B. Duponts leeuwerik, kortteenleeuwerik, kleine kortteenleeuwerik, kalenderleeuwerik, kuifleeuwerik, Theklaleeuwerik, boomleeuwerik, veldleeuwerik.

Plaats 7 A. Oeverzwaluw, rotszwaluw, boerenzwaluw, roodstuitzwaluw, huiszwaluw, grote pieper, duinpieper, boompieper, graspieper, roodkeelpieper, waterpieper, gele kwik, grote gele kwik, witte kwik, grauwe klauwier, maskerklauwier, roodkopklauwier, kleine klapekster, klapekster.

B. Pestvogel, waterspreeuw, winterkoning, Alpenheggemus, heggemus, Cetti's zanger, Siberische snor, snor, krekelzanger, sprinkhaanrietzanger, kleine sprinkhaanrietzanger.

Plaats 8 A. Zwartkoprietzanger, waterrietzanger, rietzanger, Blyth's rietzanger, bosrietzanger, kleine karekiet, grote karekiet, spotvogel, Orpheusspotvogel, Griekse spotvogel, vale spotvogel, sperwergrasmus, Orpheusgrasmus, tuinfluiter.

B. Zwartkop, grasmus, braamsluiper, Rüppells grasmus, kleine zwartkop, baardgrasmus, brilgrasmus, Provençalse grasmus, Sardijnse grasmus, fitis, tjif-tjaf, bergfluiter, fluiter, Pallas' boszanger, Noordse boszanger, grauwe fitis.

Plaats 9 A. Goudhaantje, vuurgoudhaantje, waaierstaartrietzanger, bonte vliegenvanger, withals- en

halsbandvliegenvanger, kleine vliegenvanger, grauwe vliegenvanger, paapje, roodborsttapuit, tapuit, bonte tapuit, Oosterse blonde tapuit, woestijntapuit, Isabeltapuit, zwarte tapuit.

B. Rosse waaierstaart, rode rotslijster, blauwe rotslijster, zwarte roodstaart, gekraagde roodstaart, roodborst, Perzische roodborst, nachtegaal, Noordse nachtegaal, wit- en roodgesterde blauwborst, blauwstaart.

Plaats 10 A. Dwerglijster, bruine lijster, Naumanns lijster, kramsvogel, beflijster, roodborstlijster, merel, Siberische lijster, koperwiek, zanglijster, grote lijster, goudlijster.

B. Baardmannetje, staartmees, glanskop, matkop, rouwmees, bruinkopmees, kuifmees, zwarte mees, pimpelmees, koolmees, buidelmees, boomklever, zwartkopboomklever, rotsklever, rotskruiper, kortsnavelboomkruiper, boomkruiper.

Plaats 11 A. Grauwe gors, geelgors, grijze gors, Smyrnagors, ortolaan, bruinkeelortolaan, cirlgors, dwerggors, bosgors, wilgengors, zwartkopgors, rietgors, ijsgors, sneeuwgors,

B. Vink, keep, citroensijs, Europese kanarie, groenvink, sijs, putter, frater, kneu, barmsijs, witstuitbarmsijs, woestijnvink, roodmus.

Plaats 12 A. Haakbek, grote kruisbek, kruisbek, witbandkruisbek, goudvink, appelvink, huismus, Spaansemus, ringmus, rotsmus, sneeuwvink, spreeuw, zwarte spreeuw.

B. Wielewaal, Taigagaai, Vlaamse gaai, blauwe ekster, ekster, notekraker, Alpenkraai, Alpenkauw, kauw, roek, zwarte kraai, bonte kraai, raaf.

Plaats 13 A. Dikbekfuut, reuzenalbatros, Malmokalbatros, geelbekalbatros, grijskopalbatros, roetkopalbatros, Kaapse duif, Bulwers stormvogel, kleine pijlstormvogel, fregatstormvogeltje, West-Afrikaans vaal stormvogeltje, Amerikaanse fregatvogel, kaalkopibis, Amerikaanse Kuifeend, zingende havik, Amerikaanse torenvalk.

B. Witte kraanvogel, Soraral, Amerikaanse purperkoet, Afrikaanse purperkoet, kleine purperkoet, West-Amerikaanse kleine strandloper, kleine grijze strandloper, Amerikaanse kleinste strandloper, Bairds strandloper, steltstrandloper, Zuidelijke grijze snip, Amerikaanse bosruiter, Am. oeverloper, lachmeeuw, koningstern, Forsters stern, nobby, roodbuikzandhoen, Oosterse tortelduif, zwartsnavelkoekoek, Afr. velduil.

Plaats 14 A. Stekelstaartgierzwaluw, huisgierzwaluw, kaffergierzwaluw, bonte ijsvogel, bandijsvogel, groene bijeneter, geelbuikspecht, woestijnleeuwerik, rosse woestijnleeuwerik, witbandleeuwerik, Indische boompieper, grauwe bulbul, katvogel, grote snor, Russische spotvogel, Schwarz'boszanger, witkoptapuit, diadeemroodstaart, roodkeelnachtegaal, hermielijster, grijswangdwerglijster, witkopgors, weidegors, bruinkop- en maskergors.

B. Zanggors, roodstaartgors, witkeelgors, grijze jimco, roodborstkardinaal, indigovink, rode tanagra, bonte zanger, Tennessee zanger, blauwe zanger, mirtezanger,

gekraagde groene zanger, Noordse waterlijster, mas-
kerzanger Amerikaanse roodstaart, roodoogvireo,
bobolink, geelkoptroepiaal, Baltimore troepiaal.

Plaat 15 A. Witkopeend, Balkansperwer, Monniksgier,
Blonde Ruiters, Noordelijke Grijze Snip, Ross' Meeuw,
Steppenhoen, Petsjora Pieper, Bladkoninkje, Vale
Lijster, Zwartkeellijster, Turkse Boomklever, Rose
Spreeuw, Kleine Groene Reiger, Chileense Flamingo,
Nijlgans, Buffelkopeend, Kuifzaagbek, Rosse Stekel-
staarteend, Canadese Kraanvogel, Witstaartkievit,
Reuzenzwartkopmeeuw, Franklin Meeuw, Kuifalk,
Papegaaialk, Smyrna IJsvogel, Vaalgroene Empidonax,
Aziatische Kalandrerie, Citroenkwikstaart;

B: Perzische Roodborst, Isabelklauwier, Rosse Spot-
lijster, Bergheggemus, Veldrietzanger, Diksnavelriet-
zanger, Russische Spotvogel, Ménétries' Kleine Zwart-
kop, Bruine Boszanger, Bruine Vliegenvanger, Finsch
Tapuit, Boslijster, Veery, Tickells Lijster, Roodborst-
boomklever, Geelbrauwgors, Rosse Gors, Witkruingors,
Roodflanktoewee, Noordamerikaanse Rode Tanagra,
Gele Zanger, Zwartkapzanger, Kapzanger, Noordame-
rikaanse Appelvink, Daurische Kauw.

„Bird Songs”, de zang der Vogels uit
Petersons Vogelgids, nu ook op cassette, in
vier dozen van vier cassettes, met begelei-
dende teksten. Inhoud overeenkomstig de
langspeelplaten. Per doos van vier cassettes:
1700 F.

Langspeelplaat „De Zang der Vogels”, eigen
uitgave, 375 F/stuk

A. Nachtegaal, Tjif-Tjaf, Zanglijster, Roodborst, Kool-
mees, Veldleeuwerik, Winterkoning

B. Spotvogel, Bosrietzanger, Fitis, Vink, Grasmus,
Zwartkop, Tuinfluiter, Merel.

Idem muziekcassettes, 350 F/stuk

**Langspeelplaten groot formaat of cassettes
(zelfde volgorde) 165 F/stuk**

Vogelstimmen unserer Heimat

Plaat 1 Turkse tortel, grote bonte specht, kleine bonte
specht, middelste bonte specht, kuifleeuwerik, kool-
mees, pimpelmees, matkopmees, kuifmees, zwarte
mees, staartmees, boomklever, roodborst, goudvink,
merel, vink, groenvink, mus, ringmus.

Plaat 2: Zwarte Roodstaart, zanglijster, roodborst-
tapuit, blauwborstje, koekoek, distelvink, witte kwik,
boompieper, winterkoning, nachtegaal, spotvogel,
grijs gors, ekster, raaf, grasmus, zwartkopgrasmus,
fitis, draaihals, goudhaantje, wielewaal.

Plaat 3: Zwarte stern, havik, steenuil, wilde zwaan,
kraanvogel, ransuil, tureluur, torenvalk, wulp, grijs-
gans, waterral, fuut, buizerd, plevier.

OPTISCH MATERIAAL

Telescopen KOWA

Lichaam TS 1 zonder oculair	12.600
oculair 15 x	3.100
oculair 20 X W	3.500
oculair 25 X	2750
oculair 40 X	2.950
oculair 60 X	3.150
Zoom 25-50 X	5.600
Adaptor voor fotografie	1.995
Draagtas TS 1	650
Beschermkapjes TS 1	150
Lichaam Compact zonder oculair	12.500
oculair ZOOM 20-60 X	6.350
Lichaam Mini met oculair 20 X	7.400

Telescoop Viking P 393

Lichaam zonder oculair	6.600
oculair 30 X	795
oculair 20 X	795
Statieven	2.430, 2.995, 5.400, 6.150
Mini-statieven	350, 1.060, 1.350

Verrekijkers VIKING

7 X 50 Z	3.595
7 X 50 ZW	3.995
7 X 50 B	4.650
7 X 50 BW	4.650
7 X 50 BWSL	5.395
10 X 50 Z	3.720
10 X 50 ZW	4.075
10 X 50 BW	4.650
10 X 50 BWSL	4.875
10 X 40 DW	7.295
8 X 40 ZCF	3.445
8 X 40 ZW rubber	4.195
7 X 50 ZW rubber	4.595
10 X 50 ZW Rubber	4.695
8 X 56 rubber	7.950

Z: standaardmodel

B: lichaam in 1 stuk

W: quick focus, scherpstelling met hendeltje

SL: met groothoek-oculair

CF: Compact model

DW: met dackkant-prisma's

Verrekijkers OURAL

8 X 30	2.500
7 X 50	2.900

Diversen

beschermkapjes verrekijker	45
verrekijker-statief-klem	300
loupe	295
compas	295
pedometer, voet-kilometerteller	995

**Oude jaargangen van „De Wielewaal” verkrijgbaar op bestelling voor
zover voorradig**

**IN HET WIELEWAALHUIS, GRAATAKKER 11,
TURNHOUT**

MUSEUM: Openingsdagen van Secretariaat, van 9-12 u. en van 13-16 u.

BIBLIOTHEEK: Ter inzage verschillende tijdschriften en uitverkochte boeken.

BOEKHANDEL: Gespecialiseerd in boeken over de natuur, zowel algemeen als internationaal

SECRETARIAAT en BOEKHANDEL

is open dinsdag, woensdag, donderdag, vrijdag en zaterdag van 8 tot 12 u.
en van 13 tot 17 u.

Zondag en maandag gesloten.

Nationaal secretariaat WIELEWAALHUIS

Graatakker 11 - 2300 Turnhout

Tel. (014) 41 22 52

P.R. 000-0319785-73

**Wielewaal-BOEKHANDEL: 10 % korting voor onze leden.
(binnenlandse boeken)**

Wenskaarten: per set van 5 kaarten en 5 omslagen: 80 F.

1 of 2 afgevaardigden van de afdelingen (waar nog geen vogelwerkgroep werd opgericht)
Meer inlichtingen bij J. Gabriëls, Siemersteeg 10
3751 Munsterbilzen, tel. 011/41.34.09

JACHTWETGEVING

We ontvingen een brief met dank van het C.C.B.V. voor het onderschrijven van de gemeenschappelijke brief aan Gemeenschapsminister P. AKKERMANS in verband met de jachtopeningsbesluiten. Dit schrijven, samen met de tienduizende kaartjes „Laat ons leven” en de morele steun van vooraanstaande Vlaamse kunstenaars, zorgden voor een sterke uitgangspositie om via talrijke besprekingen en tussenkomsten tijdens juni 1982, een gunstige beslissing over gans de lijn te zien nemen.

Alle vroegere natuurvriendelijke verworvenheden blijven immers behouden en verder zijn volgende vernieuwingen ingevoerd:

- jachtverbod op Kok- en Zilvermeeuw (toepassing Europese Richtlijn);
- inkorting van de jacht in open veld, jacht op Patrijs en Wintertaling;
- verbod te schieten in nesten in bomen. Vroeger werd soms wel eens een Torenavk of Ransuil „per vergissing” uit een oud eksterneest geschoten.

NATIONALE BUITENLANDSE REIS 1983: ANDALOEISIE VAN 2(3) TOT 16(17) APRIL.

Tijdens de Paasvakantie richt De Wielewaal een vijftiendaagse reis in naar Andaloesie, de Costa del Sol en de Costa de la Luz.

Vijf dagen verblijf te Marbella in het hotel Estrella del Mar. Wandeling langs het strand en in de heuvels van de Cerro de la Atalaya. Bezoek aan Ojen en Mijas, typische Andaloesische dorpjes. Tocht in het gebergte van de Cerro del Lastonia. Wandeling naar de Garganto del Chorro en vogelobservatie aan de Embalse de Guadalhorce en Guadaltaba. Bezoek aan Benahavis, een ander typisch dorp en wandeling naar de heuvel Matropa.

Eveneens vijf dagen verblijf in Ronda, waar we logeren in het hotel Reina Victoria. Bezoek aan de oude stad, aan de ruïnen van het romeins amfitheater in Ronda la Vieja en aan de voorhistorische grot, de Cueva de la Pileta. Rondrit door de streek, broedgebied van gieren en kleine torenvalken. Bezoek aan de prachtige Andaloesische dorpen en steden: El Gasto, Zahara, Arcos de la Frontera. Wandeling door de Sierra de las Nieves tot aan het bos met de zeldzame sparren: Abies Pinzapos.

Verplaatsing van Ronda naar Algeciras, waar we verblijven in het hotel Octavio. Tweemaal observatie van de vogeltrek aan Punta del Carnero, waar roofvogels, ooievaars en zangvogels oversteken van Afrika. Bezoek aan Tarifa, de meest zuidelijke stad van Europa en rit door de Sierra del Nino. Rit langs de Costa de la Luz met observaties aan de lagunen en zoutmeren van Zahara en Barbate de Franco. Bezoek aan het natuurreservaat van Los Canos de Meca. Wandeling naar en bezichtiging van de typische stadjes Vejer de la Frontera en Casares.

Richtprijs: 35.000 Fr per persoon, in vol pension en dubbel kamers met badkamer.

Inschrijving door storting van 5.000 Fr. per persoon op rekening 000-0319785-73 van De Wielewaal, Graatakker 11, 2300 Turnhout. De inschrijving wordt afgesloten op 30 november 1982.

Reisleider: H. Franckx

BROEDVOGELINVENTARISATIE IN VLAANDEREN

Alle veldornithologen in Vlaanderen worden verzocht tijdens het broedseizoen 1983 mee te werken aan een geplande

inventarisatie van **Boomleeuwerik, Korhoen en Roek** (zie oproep in middenbladzijden van augustus-septembernummer). Eventuele bijkomende inlichtingen worden U graag verstrekt door de initiatiefnemers:
H. Voet, Oude Baan 5, 2070 Ekeren
H. Meeus, Langvenstraat 25, 2300 Turnhout.

Het bekende boek „Flight identification of European Raptors” nu ook in het Nederlands. 995 F

VLIEGBEELDEN VAN EUROPESE ROOFVOGELS

**R.F. Porter, Steen Christensen
Ian Willis, Bent Pors Nielsen**
KIM Natuurboeken

FISCAAL AFTREKBARE GIFTEN

Op voorstel van Vice-Eerste Minister en Minister van Financiën Willy DE CLERCQ heeft de Ministerraad een ontwerp van koninklijk besluit goedgekeurd waardoor de culturele instellingen die voor 1981 erkend waren om fiscaal aftrekbare giften te ontvangen, automatisch erkend worden voor 1982.

Ingevolge een beslissing van de vorige regering in juli 1981 waren de culturele instellingen tot nog toe niet in de mogelijkheid om voor het jaar 1982 aan de schenkers fiscale attesten uit te reiken voor giften in geld van tenminste 1.000,- fr. Er werd toen inderdaad beslist om, in afwachting van het opstellen van nieuwe erkenningscriteria, alle bestaande erkenningen op te schorten met ingang van 1 januari 1982.

Bij de uitwerking van de nieuwe criteria zijn enkele problemen gerezen zodat het thans zeker is dat ze slechts vanaf het jaar 1983 toegepast zullen kunnen worden.

Daarom en omdat hij begrip heeft voor de ongerustheid die ontstaan is bij de belastingplichtigen - schenkers en bij de culturele instellingen, van wie sommige financiële problemen beginnen te kennen, heeft Willy DE CLERCQ aan de Ministerraad voorgesteld om de culturele instellingen die voor het jaar 1981 erkend waren eveneens voor het jaar 1982 te erkennen.

IWRB-OPROEP

Alle actieve veldornithologen in Vlaanderen worden verzocht opnieuw hun medewerking te verlenen aan de jaarlijkse tellingen van watervogels, georganiseerd en gecoördineerd door het IWRB. De teldata voor 1982-1983 zijn de volgende: 16-17 oktober, 13-14 november, 18-19 december, 15-16 januari, 12-13 februari, 12-13 maart, 16-17 april.

Voor de regio 8 (Waasland) wordt een nieuwe dynamische coördinator gezocht. Zij die belangstelling hebben voor deze functie worden verzocht contact op te nemen met een van de medewerkers op het secretariaat van het IWRB-Vlaanderen, gevestigd in het Laboratorium voor Oecologie der Dieren, Zoögeografie en Natuurbehoud van de Rijksuniversiteit te Gent, Ledeganckstraat 35, 9000 Gent (091/22 78 21 - toestel 345).

HET AARDS PARADIJS
Dierenvoorstellingen in de Nederlanden van
de 16de en 17de eeuw

Tentoonstelling ingericht door de Koninklijke Maatschappij voor Dierkunde Antwerpen
Koningin Astridplein 26 - 2000 Antwerpen
25 SEPT. - 7 NOV. 1982

Praktische inlichtingen: Open elke dag van 8.30 tot 17.00 u.
Toegangsprijzen: volwassenen: 220 F — kinderen onder de 12 jaar: 160 F, groepen: volwassenen en kinderen vanaf 12 jaar: 165 F, kinderen onder de 12 jaar: 85 F, jeugdgroepen: per persoon onder de 18 jaar: 85 F*, Scholen: per leerling: 85 F* zonder onderscheid van leeftijd.

* gratis ingang voor 1 begeleider per 15 personen.

Uitstekende catalogus (alle werken zijn geïllustreerd)
Rondleidingen op aanvraag.
Voor alle inlichtingen: tel. (03) 231.16.40

Zondag, 24 oktober 1982.

CONGRES DE WIELEWAAL 1982

Symposium 'te Bree.

Thema: „De natuur beschermen is de mens dienen.”

Plaats: Auditorium Bree (naast gemeentehuis)

Dagorde:

9.00 - 9.30 uur: koffie en onthaal

9.30 - 9.35 uur: welkomwoord door de algemene voorzitter

9.35 - 9.45 uur: M. Dreesen, voorzitter WA-Bree, verklaart het thema en presenteert het boek over het Stamprooierbroek.

9.45 - 10.45 uur: voordracht door L. Bergmans, voorzitter NAL: de natuur beschermen in de praktijk:

- hoe de natuurbesch. in Limburg gestructureerd is
- dossier de Luysen
- toekomst
- dwangsom

10.45 - 11.45 uur: voordracht met dia's door J. Gabriëls over weidevogels in cultuurgraslanden in Limburg.

11.45 - 12.00 uur: bezoek boekenstand en tentoonstelling.

12.00 - 14.00 u.: koud buffet in zaal „El Toro”.

14.00 - 14.30 uur: toespraak door J. Gabriëls, burgemeester van Bree en volksvertegenwoordiger, over natuurbescherming en politiek.

14.30 - 14.50 uur: lichte ontspannende diareeks door Mevr. J. Lenaerts

15.00 - 16.00 uur: voordracht door Dr. R. Eyckerman over het beheer van reservaten, de werking van de stichting Limburgs Landschap en het beheersplan Stamprooierbroek.

16.00 - 16.45 uur: toespraak door Prof. U. Libbrecht: de natuur beschermen is de mens dienen.

16.45 uur: slottoespraak door de algemene voorzitter.

Voor het middagmaal 300 frank overschrijven op rekening 452-8083401-17 van dhr. Corstjens, Wiekerbeek 4, 3690 Bree, ten laatste op 10 oktober.

„JE GELD OF HUN LEVEN”

SPONSORDAG 30 APRIL 1983

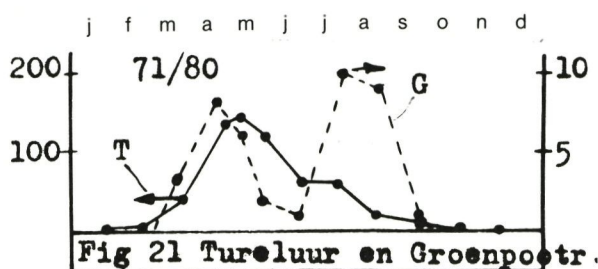
De werkgroepen Natuurbehoud en Propaganda werken een landelijke actie uit waar elke Wielewaalafdeling kan aan meewerken.

„JE GELD OF HUN LEVEN”

wordt een actie met als hoofddoel het inzamelen van fondsen voor het verwerven of beheren van natuurterreinen.

U krijgt tijdig alle nodige informatie, maar houd nu reeds deze datum vrij.

30 APRIL 1983

terugtocht van eind juni tot september. Hoewel het bij elke waarneming slechts om 1 tot 3 exemplaren ging, lagen de aantallen in 1979 en 1980 aanzienlijk hoger dan voorheen. Het jaarverloop is weergegeven in fig. 21.

MEEUWEN EN STERNEN (*Laridae* en *Sternidae*)

Zilvermeeuw (*Larus argentatus*), Stormmeeuw (*Larus canus*) en Kokmeeuw (*Larus ridibundus*) zijn gewoon. De Zwarte Stern (*Chlidonias niger*) komt enkel op doortrek voor. Zeldzaam waren Mantelmeeuw (*Larus marinus*), Zwartkopmeeuw (*Larus melanocephalus*) en een paar Visdiefjes (*Sterna hirundo*).

Zwarte Stern

De Zwarte Stern kwam vooral voor in mei. Zo waren er op 2 mei 1980 16 sterntjes boven het Drielingven (en 26 op het Stappersven). Ze bleven er minstens een week, telkens tegen wind in, vlak boven het wateroppervlak, speurend om dan met een brede zwaai, wind in de rug, vlug terug te keren naar het beginpunt. Sinds 1965 zijn er geen broedgevallen meer.

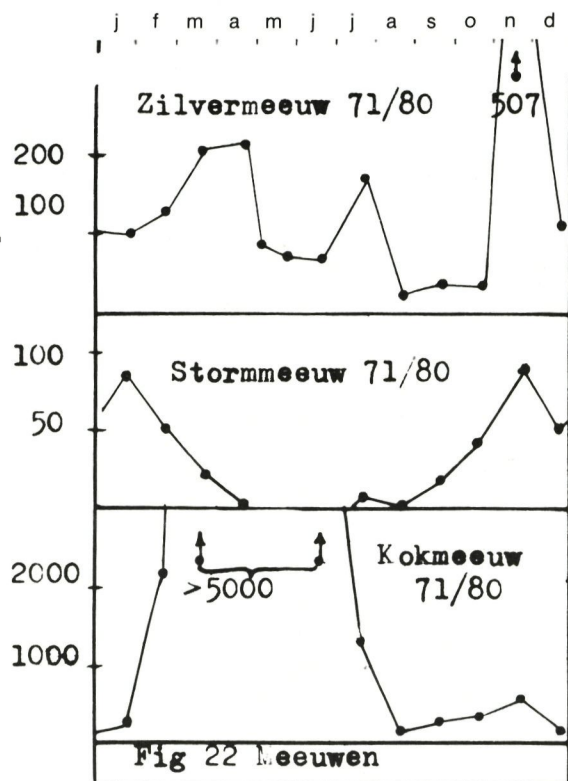
Zilvermeeuw

Zoals voorheen werd de Zilvermeeuw het hele jaar door overvliegend gezien in wisselende aantallen. De aantallen zijn vergelijkbaar met deze voor 1971-75 (ttz. 20 % lager dan 1971-75 door wegvallen van kavel I). Fig. 22 geeft de totaalcurve voor 10 jaar. Na april dalen de aantallen tot in november. November vertoont bijna elk jaar een uitgesproken piek. Opvallend is nog dat in 1979 een zeer laag aantal zilvers genoteerd werden.

De Zilvermeeuw maakt slechts weinig gebruik van het terrein. Men ziet wel eens enkele vogels in een wei, op een duintop of rustend op een ven. Soms, vooral in het voorjaar, lijkt het erop dat een groepje, gespreid en laag vliegend, systematisch de heide afspeurt.

Stormmeeuw

Stormmeeuwen worden gezien van juli tot april, maar vooral van oktober tot begin maart. Ze vliegen over maar zijn nooit in het terrein zelf opgemerkt. Honderden Stormmeeuwen zoeken in deze periode voedsel in weiden ten noorden van het reservaat.

Kokmeeuw

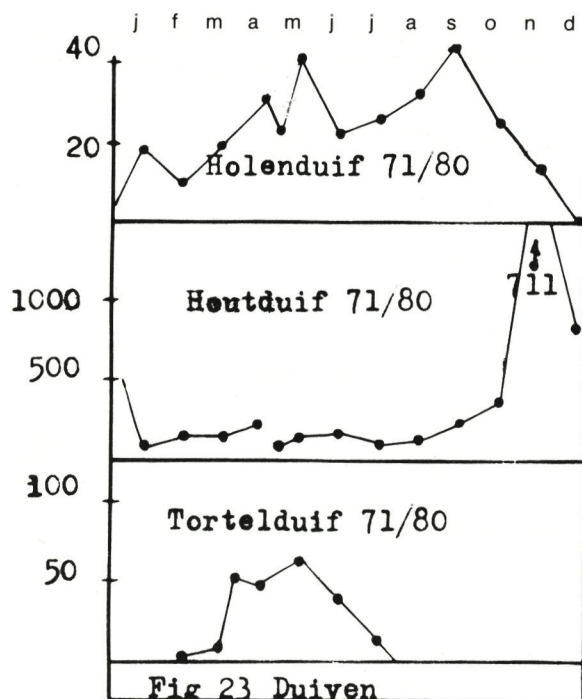
Het voorkomenpatroon is vergelijkbaar met dat van de periode 1971-75 maar de aantallen zijn hoger. In het late najaar echter waren er minder vogels. In 1971-75 werd het „gewone” beeld toen vervormd door talrijke meeuwen op de slibbanken van de Putse Moer.

De broedkolonies hebben zich verder uitgebreid naar het noorden. Het aantal nesten in de in 1973 gestichte kolonie in kavel II groeide tot een paar honderd en in 1977 werd ook het grote Drielingven gekoloniseerd. In 1978 waren daar reeds 150 nesten. Op 4 juni van dat jaar bevatten de meeste 1, 2 of 3 eieren en werd reeds 1 kuiken gezien. De soort werd door beheer ingeperkt. Dit kan gedeeltelijk de afname in 1980 verklaren, maar waarschijnlijk speelt de te hoog geworden waterstand ook een rol.

DUIVEN (*Columbidae*)

De jaarverloopcurves zijn te vinden in fig. 23.

De Holenduif (*Columba oenas*) werd in 1976-80 meer gezien dan in 1971-75. De meeste waarnemingen van de Holenduif slaan op vogels die in groepjes van 2 tot 5 exemplaren overvliegen. De aantallen blijven over het hele jaar vrijwel constant. Enkel in december werd geen Holenduif gezien. Een uitzondering was de waarneming van een groep van 26 stuks op een maïs-stoppelveld op 19 september 1976.

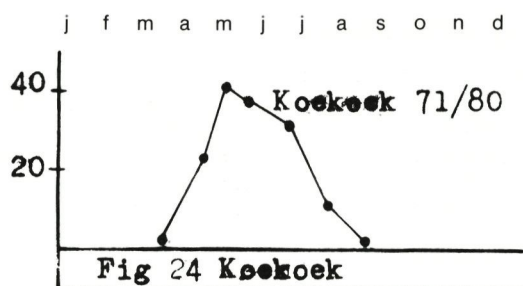
Bij de Houtduif (*Columba palumbus*) verandert de populatie weinig. Van januari tot september zijn de waargenomen aantallen constant. Dan nemen ze van gemiddeld een tiental per waarnemingsdag toe tot 50 à meerdere honderden, en dit tot het jaareinde met een piek in november. Deze vogels worden meestal in kladden overvliegend gezien. Honderden tot duizenden houden zich in het late najaar op in bossen en weiden ten noorden van de heide.

De aantallen geziene Tortels (*Streptopelia turtur*) fluctueren nogal sterk van jaar tot jaar maar globaal is er weinig verandering vergeleken met 1971-75. Behalve „roekoeënd” in de bossen, worden Tortels in snelle vlucht per 2 tot groepjes van 5 genoteerd. Een ongewone waarneming was deze van 35 Tortels in een wei, 's ochtends vroeg, op 19 juni 1977. Het was niet duidelijk of alle vogels uit de omtrek hier verzameld waren of dat het om een trekkende groep ging.

De Turkse Tortel (*Streptopelia decaocto*) ten slotte werd het hele jaar door aangetroffen per 1 tot 4 stuks. In december 1976 werd een groep van 55 vogels gezien in kavel II.

KOEKOEKEN (*Cuculidae*)

Het beeld is compleet vergelijkbaar met dat van 1971-75. Per teldag werden 5 à 6 Koekoeken (*Cuculus canorus*) gerapporteerd. We schatten dat dit op 2 tot 3 aanwezige vogels slaat. Meestal wordt de Koekoek voor 't eerst begin april gehoord, in 1980 was dit pas in mei. Late waarnemingen (augustus-september) slaan op jonge vogels met de witte nekvlek. Zie fig. 24 voor het jaarverloop.

UILEN (*Strigiformes*)

Ransuil (*Asio otus*) en Velduil (*Asio flammeus*) kwamen regelmatig voor. Bosuil (*Strix aluco*) en Steenuil (*Athene noctua*) werden occasioneel gemeld. Beide laatsten waren in 1971-75 niet waargenomen, hoewel het Steenuiltje ten noorden van de heide regelmatig in bomen bij de weilanden broedt.

Van de Ransuil werden o.a. begin juni 1977 een nest met 3 vliegvlugge jongen gezien. Het nest zat ongeveer een meter beneden de top van een 12 m hoge den. Op 25 februari 1979 werden 15 stuks roestend in de dennen van het Gemeentebos waargenomen.

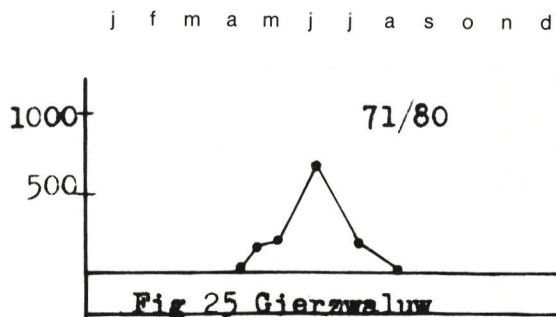
Waarnemingen van de Velduil, jagend aan de rand van een weide of rustend midden de hei, kwamen voor van november tot eind juni.

NACHTZWALUW (*Caprimulgus europaeus*)

Deze werd tijdens de officiële tellingen niet waargenomen. Dit is niet zo verwonderlijk daar deze tellingen 's ochtends verricht werden. Om de Nachtzwaluw te ontmoeten zijn juniavonden meest geschikt. Vrijwel steeds hoort men 2 en soms 3 ratelposten in het zuidelijk deel van de randen van het reservaat.

GIERZWALUW (*Apus apus*)

Het beeld is identiek aan dat van 1971-75 met aanwezigheid van deze vogels van eind april tot eind augustus en een piek van insectenvangende vogels rond eind juni. Fig. 25 geeft de totalen voor de 10 jaren. In 1977 en ook nog in 1978 waren de aantallen laag.

SPECHTEN (*Picidae*)

Groene Specht (*Picus viridis*), Grote Bonte Specht (*Dendrocopos major*) en Zwarte Specht (*Dryocopus martius*) zijn vaste bewoners. Kleine Bonte Specht (*Dendrocopos minor*) en Draaihals (*Jynx torquilla*), die uitzonderlijk voorkomen, werden in 1976-80 niet gemeld.

Groene Specht

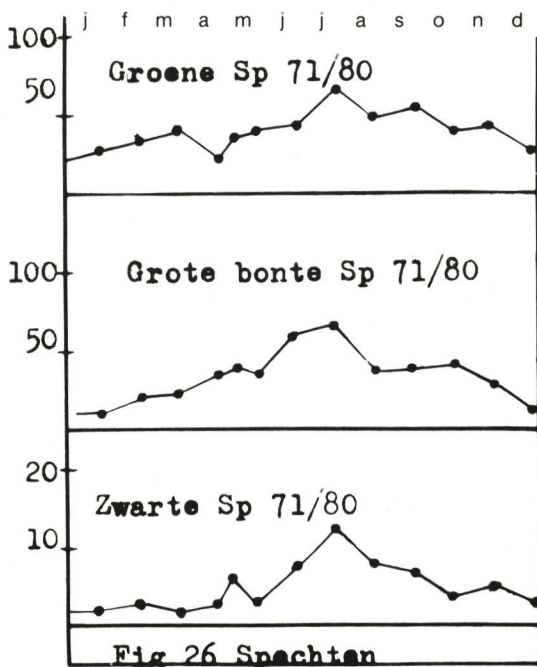
Deze soort wordt meest waargenomen door zijn roep. In 1976, 1977 en 1978 waren de aantallen vergelijkbaar met 1971-75. In 1979 echter vielen de aantallen op 20 % van de vorige jaren. Deze terugval was over het hele jaar te merken. Waarschijnlijke oorzaak is de koude winter 1978/79. In 1980 was er weer een toename. De jaarcurve verloopt als voorheen.

Grote Bonte Specht

Ook deze soort kende een terugval in 1979: tot de helft. Hierdoor bleef hij nog steeds boven het gemiddeld niveau van 1971-75. De jaren 1977 en 1978 waren namelijk topjaren geweest. Werden er in 1971-75 3 Groene Spechten waargenomen voor 1 Bonte, dan is dit in 1976-80 bijna 2 Bonte voor 1 Groene geworden. Nestjongen van de Grote Bonte werden gehoord in juni, uitgevlogen jonge vogels werden gezien in juli.

Zwarte Specht

De waarnemingen van deze soort liggen vanaf 1977 beduidend hoger dan tijdens de voorgaande 6 jaren. Behalve in volle dennenbos komt de Zwarte Specht ook graag voor op verkoolde stammen en werd hij herhaaldelijk gezien op de

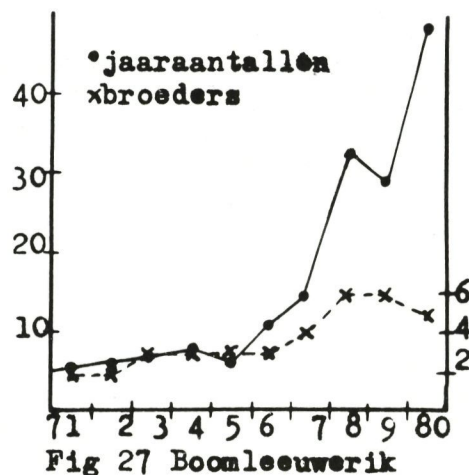
grond in kaal verbrand terrein met resten verkoold hout. Voor de jaarcurve, evenals voor die der andere spechten, zie fig. 26.

LEEUWERIKEN (*Alaudidae*)

Naast Boomleeuwerik (*Lullula arborea*) en Veldleeuwerik (*Alauda arvensis*) werd éénmaal de Kuifleeuwerik (*Galerida cristata*) en éénmaal de Strandleeuwerik (*Eremophila alpestris*) genoteerd.

Boomleeuwerik

Vanaf 1970 en vooral de laatste drie jaar zijn de aantallen stijgend. Dit geldt ook voor de broedgevallen. Fig. 27 illustreert dit. Behalve de aantallen is ook de verblijfsperiode uitgebreider. De Boomleeuwerik werd zowel in september, als in juni, als in februari zingend aangetroffen. Een nest werd gezien in april, uitgevlogen jongen in juli.

Veldleeuwerik

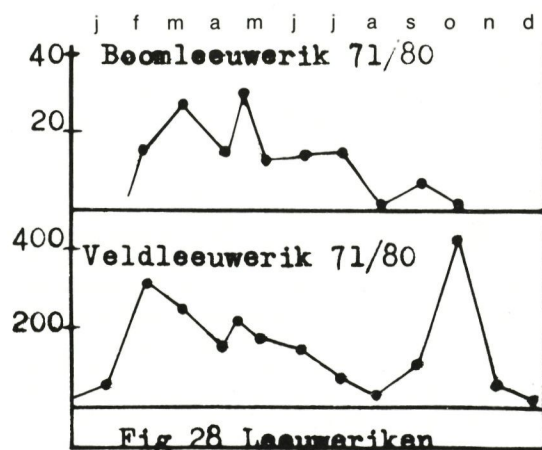
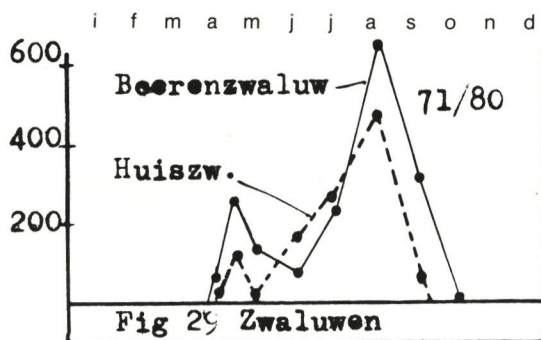

Fig. 28 geeft het jaarverloop voor de totale observatieperiode. De februari piek is veroorzaakt door een groep van 75 stuks in 1980. Overigens waren aantallen vogels en aantallen broedgevallen in 1971-75 en in 1976-80 gelijkaardig. Een nest met 6 eitjes werd op 26 mei 1977 gezien tussen de heide onder een 40 cm hoog dennetje. Jongen werden gezien in juli. Op 26 december 1976, na plotse en overvloedige sneeuwval, was er sterke trek. Meer dan 4000 leeuweriken trokken op ongeveer 20 m hoogte naar het westen tussen 10 en 12 uur over een waarnemingsbreedte van hoogstens 200 m.

ZWALUWEN (*Hirundinidae*)

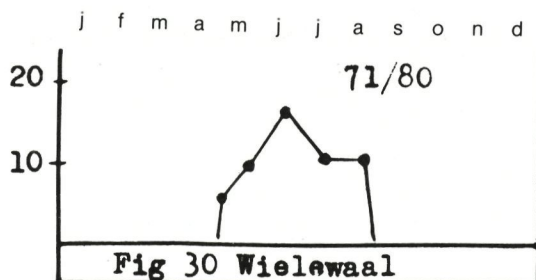
De Boerenzwaluw (*Hirundo rustica*) en uitgesprokener nog de Huiszwaluw (*Delichon urbica*) werden tijdens de officiële tellingen beiden in mindere aantallen gezien dan in 1971-75. Alleen in augustus 1980 waren de aantallen opnieuw hoger. Op 2 mei 1980 waren honderden zwaluwen geconcentreerd boven een ven. Op 19 september 1976 zat een groep Boerenzwaluwen, 140 stuks groot, in de motregen futloos op prikkeldraad en op de top van kruiden in een weide. De jaarcurve is gegeven in fig. 29.

De Oeverzwaluw (*Riparia riparia*) werd net als in 1971-75 slechts occasioneel, als enkeling of een paar aangesloten bij andere zwaluwen, gezien.

WIELEWAAL (*Oriolus oriolus*)

Curve 30 geeft het jaarverloop. Het aantal broedvogels wordt op een drietal geschat. Hoewel de Wielewaal van loofbomen houdt, werd hij ook enkele malen in dicht, niet al te oud, dennebos opgemerkt.

KRAAIACHTIGEN (*Corvidae*)

Zwarte Kraai (*Corvus corone corone*), Ekster (*Pica pica*) en Vlaamse Gaai (*Garulus glandarius*) zijn steeds op de heide aanwezig, Kauwen (*Corvus monedula*) soms, Roeken (*Corvus frugilegus*) zeer zelden. De Bonte Kraai (*Corvus corone cornix*) is wintergast.

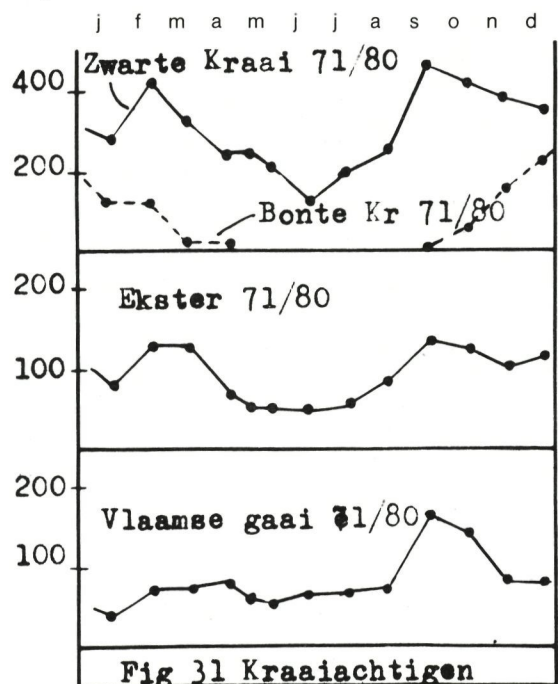
Het aantal Zwarte Kraaien blijft sedert het begin der waarnemingen nog steeds lichtjes toenemen. In het najaar zijn groepen van 50-60 stuks geen zeldzaamheid. De geschatte broedvogelparen blijven rond 10 à 12 schommelen. Jongen en uitvliegende jongen worden meestal in juni waargenomen.

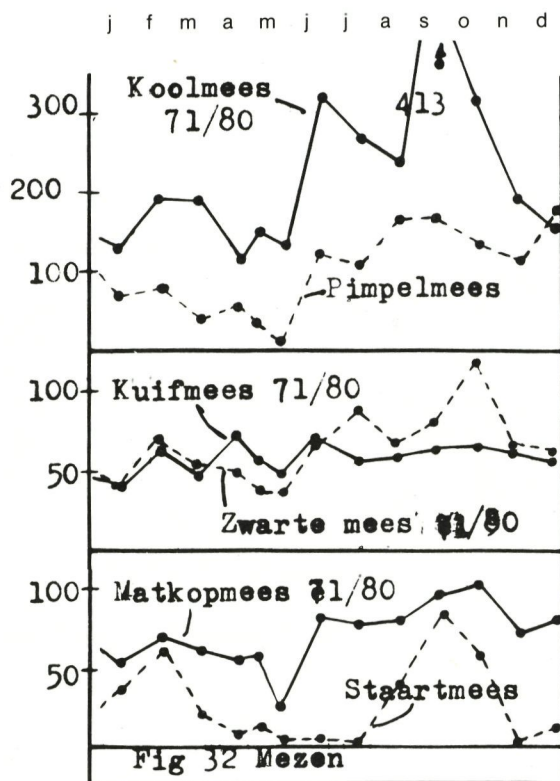
Het aantal Bonte Kraaien is drastisch gedaald. Vanaf 1978 bedragen de aantallen nog slechts 20 % en minder van die der vorige jaren.

Ook Kauwen worden veel minder in de heide zelf gezien dan in 1971-75.

De aantallen Eksters en Gaaien schommelen, maar algemeen zijn deze soorten in het broedseizoen minder te zien geweest dan in 1971-75.

Vermelden we nog de winterslaapplaats in dennebos, gedeeltelijk in, gedeeltelijk buiten het reservaat. Op 6 januari 1979 verzamelden ongeveer 3500 Kauwen, 2000 Roeken, 200 Zwarte en 100 Bonte Kraaien in berketoppen en in de sneeuw op een weide vooraleer op de bekende luidruchtige en met veel opvliegen gepaard gaande manier de bomen op te zoeken. Op 19 januari 1980 waren er 500 Kauwen, 1500 Roeken en enkele honderden Kraaien. In dezelfde buurt hielden 25 Eksters zich als groep afgezonderd.

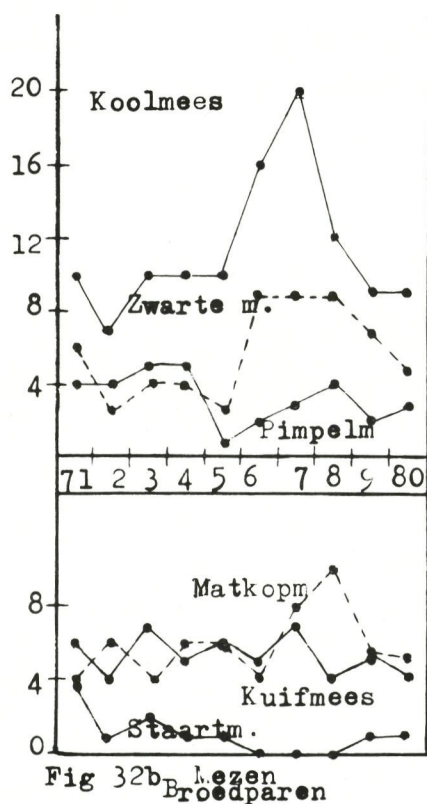

MEZEN (*Paridae*)

De algemene jaarverloopcurve voor mezen blijft als geschetst in 1977, met dalen in de winter bij het ontbinden der groepjes, bij het nestelen, en tussen het uitvliegen der jongen en de herfst-concentraties. Fig. 32 geeft de jaarcurven. Fig. 32b de geschatte broedparen in kavels II tot en met V over de 10 jaar.

De Koolmees (*Parus major*) kende piekjaren in 1976 en 1977. Voor de Pimpelmees (*Parus caeruleus*) geldt een terugval sedert 1975. Zwarte Mees (*Parus ater*), Matkopmees (*Parus montanus*) en Kuifmees (*Parus cristatus*) zijn globaal op niveau gebleven. De Kuifmees vertoont minst fluctuaties. De Staartmees (*Aegithalos caudatus*) staat op een laag pitje.

We willen er hier de aandacht op trekken dat deze getallen als relatief moeten gezien worden. G. Bilcke (*Wielewaal* 46: 137) schatte in 1979 de aantallen op respectievelijk 7 Koolmees, 0 Pimpelmees, 11 Zwarte Mees, 7 Matkop en 0 Staartmees. Nestjongen van Zwarte Mees, Kuifmees, Pimpelmees, Koolmees werden gezien in mei op klassieke plaatsen: de Zwarte Mees in een konijnepijp, de Kuifmees in een dennestronk ondergronds, de Pimpel in een holte in een den op een 3-tal meter hoogte.

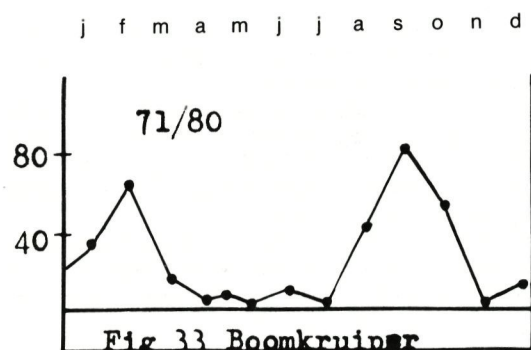

Putse Moer, Kalmthout.

Foto: H. Meeus

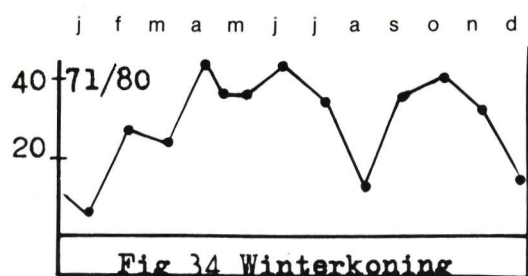
BOOMKRUIPER (*Certhia brachydactyla*)

Deze soort is misschien iets toegenomen vergeleken met 1971-75, doch in 1980 waren er opvallend weinig Boomkruipers. Zie fig. 33 voor het jaarverloop.

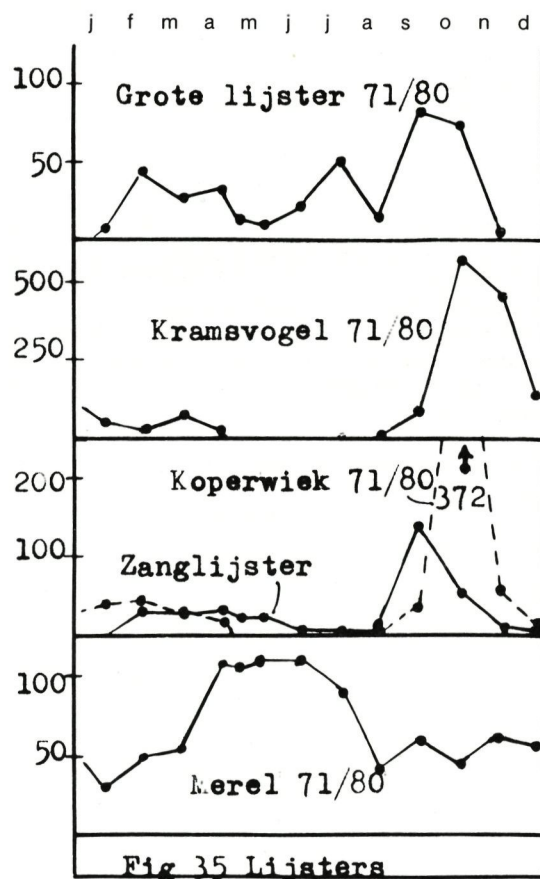
WINTERKONING (*Troglodytes troglodytes*)

Na de piekjaren 1975 tot en met 1977 viel de Winterkoning op een minimum, mogelijks mede door de koude winter 1978-79. Fig. 34 geeft het jaarverloop.

LIJSTERS (*Turdidae*)

Behalve de in fig. 35 genoemde soorten werd éénmaal de Beflijster (*Turdus torquatus*) gesignaleerd. De lijsteraantallen fluctueren zeer sterk. Dit is mede bepaald door verschijnen van trekkende groepen Grote Lijster (*Turdus viscivorus*) en Zanglijster (*Turdus philomelos*) en uiteraard Koperwiek (*Turdus iliacus*) en Kramsvogel (*Turdus pilaris*) in het najaar. De Koperwiek ziet men praktisch alleen in de weiden, de Grote Lijster in weiden en loofbomen, de Zanglijster op trek op de heide bij struiken en broedend in dennebos en loofbos, en de Kramsvogel vooral in losse bomengroepen en open dennestructuur. De Merel (*Turdus merula*) is stabielere standvogel zowel in het broedseizoen als daarbuiten. De schatting van 9 broedparen in 1979 wordt door Bilcke bevestigd.

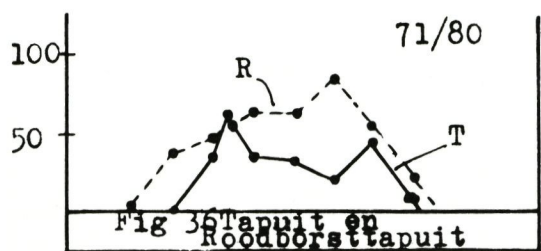
KLEINE LIJSTERACHTIGEN

Nachttegaal (*Luscinia megarhynchos*) en Blauwborstje (*Luscinia svecica*) werden in 1976-80 niet waargenomen. Het Paapje (*Saxicola rubetra*) kwam enkel op trek voor.

Tapuit (*Oenanthe oenanthe*), Roodborsttapuit (*Saxicola torquata*)

De Tapuit en het aantal broedparen van deze soort zijn regelmatig en duidelijk toegenomen van een tweetal in 1971-75 tot 7 in 1980. Ook werden veel vaker jongen gezien dan in 1971-75. Deze jongen verschenen met de ouders van eind juni tot begin augustus. Het aantal was vrijwel steeds twee. Bilcke schatte het aantal Tapuiten in 1979 op 11, bijna het dubbele van onze schatting. De Roodborsttapuit is volgens onze tellingen stabiel gebleven met een 5-tal broedparen. Bilcke schatte hier 14 paren voor hetzelfde gebied, waar onze maximumschatting 8 bedroeg. De Roodborsttapuit valt in heideterrein (zonder paaltjes of prikkeldraad) niet erg op en hij verstaat de kunst er snel vanonder te muizen. Hij werd dus mogelijk onderteld vanaf onze vaste telroute. Anderzijds is overtuigen niet denkbeeldig: het gebeurt wel meer dat een mannetje een paar weken op een bepaalde plaats vertoeft en dan later ergens

j f m a m j j a s o n d

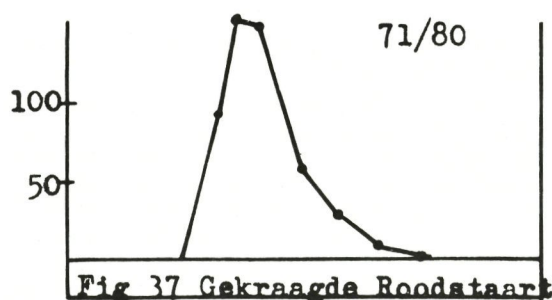
anders opduikt. De Roodborsttapuit valt echter met zijn onrustig „getjik” zeker op wanneer er jongen zijn. Dat deze bij onze tellingen gemist werden kan mogelijk met gering broedsucces te maken hebben.

Zwarte Roodstaart (*Phoenicurus ochruros*), Gekraagde Roodstaart (*Phoenicurus phoenicurus*), Roodborst (*Erithacus rubecula*)

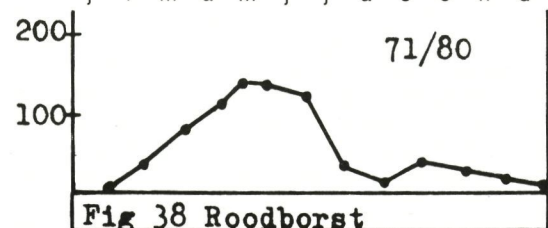
De Zwarte Roodstaart wordt slecht weinig gezien. De Gekraagde Roodstaart is vanaf 1975 veel talrijker verschenen dan voorheen met gemiddeld een 50 % hogere broedpopulatie. In 1979 werden 19 paartjes geschat. Bilcke schatte er 21. Vogels met aas en jongen werden opgemerkt in juni en juli. Een waarneming van een groepje bestaande uit 3 uitkleurende jonge mannetjes plus een volledig uitgekleurd mannetje op 19 augustus 1978 zou er kunnen op wijzen dat familieverbanden nog een tijd behouden blijven.

Het Roodborstje is na de opgaande curve in 1971-75 vanaf 1978 op de helft teruggefallen. In 1979 werden 7 broedgevallen als waarschijnlijk, 10 als maximum geschat. Bilcke vond er 11.

j f m a m j j a s o n d

j f m a m j j a s o n d

ZANGERS (*Sylvidae*)

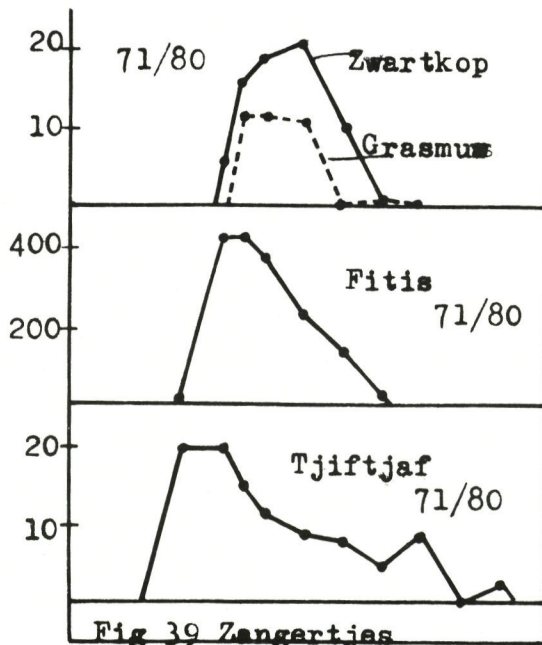
Behalve Zwartkopgrasmus (*Sylvia atricapilla*), Grasmus (*Sylvia communis*), Fitis (*Phylloscopus trochilus*) en Tjiftjaf (*Phylloscopus collybita*) werden ook nog de Tuinfluiter (*Sylvia borin*), Braamsluiper (*Sylvia curruca*), Fluiter (*Phylloscopus sibilatrix*) genoteerd en, uitzonderlijk, Kleine Karekiet (*Acrocephalus scirpaceus*), Rietzanger (*Acrocephalus schoenobaenus*) en Spotvogel (*Hippolais icterina*).

De Tuinfluiter werd elk jaar, behalve in 1979, gehoord in de loop van mei en juni, de Fluiter van half mei tot eind juni. De Braamsluiper werd als voorheen enkel op trek, voorjaar mei en najaar september, waargenomen.

De Zwartkopgrasmus had elk jaar 3 zangposten, behalve in 1979 toen slechts één zanger in het terrein verbleef. G. Bilcke noteerde er ook één. Er zijn slechts enkele loofeilandjes die voor deze soort in aanmerking komen in het terrein. Fig. 39 geeft het jaarverloop.

De Grasmus is minder regelmatig te zien en varieert van 0 tot 2 paren. Dit is zo sedert 1971, zelfs met lichte achteruitgang.

De Fitis is nog steeds de talrijkste broedvogel met een vrijwel stabiel bestand van 30-40 paren. In 1979 schatten we slechts 28 tot 35 paren, G. Bilcke schatte er 58. Het is waarschijnlijk dat onze schatting behoorlijk te laag is. Drie oorzaken kwamen tamelijk duidelijk uit een gedetailleerde analyse der gegevens naar voor. De eerste is dat sommige hoeken van het terrein zo ver van de vaste telroute lagen dat de daar aanwezige vogels niet geteld werden. G. Bilcke doorkruiste het terrein volledig. Deze oorzaak verklaarde echter slechts een verschil van 4 paar. De tweede is dat deze vogel lokaal een zeer hoge

broeddichtheid of zangdichtheid heeft. Verscheidene zangers, vooral op grotere afstand van de vaste telroute, worden gemakkelijk als één of althans minder dan het totale aanzien. De derde is de eerder strenge criteria die we aanlegden voor het vaststellen van een paar — 3 aantekeningen op ongeveer dezelfde plaats op de telkaartjes zo er geen positievere aanduidingen als nest, vogel met aas, enz. waren.

In 1979 werd de tellers gevraagd in eigen kavel onmiddellijk na het broedseizoen een schatting te maken van het aantal broedparen. Het totaal der schattingen was 41-45. Dit wijst erop dat ons criterium misschien te streng was.

De fitiscurve is weergegeven in fig. 39. In 1977 en 1980 werd hij reeds in maart waargenomen; in 1979 werd nog eind september weke zang gehoord van 1 exemplaar.

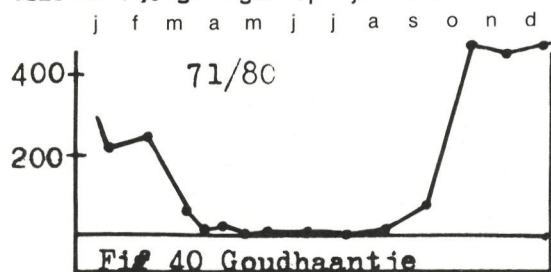
Ook de Tjiftjaf is betrekkelijk stabiel met 1 à 2 broedparen. Bilcke schat in 1979 eveneens 2 territoria. De afwezigheid van echt loofboombestand, hoger dan dat wat de voorkeur van de Fitis wegdraagt, is hier bepalend. Fig. 39 illustreert duidelijk de langere aanwezigheid vergeleken met de Fitis, zelfs in dit minder geschikt terrein.

VLIEGENVANGERS (*Muscicapidae*)

De Grauwe Vliegenvanger (*Muscicapa striata*) werd enkele keren in mei-juni-juli gezien. De Bonte Vliegenvanger (*Ficedula hypoleuca*) werd genoteerd in mei juni, augustus en september.

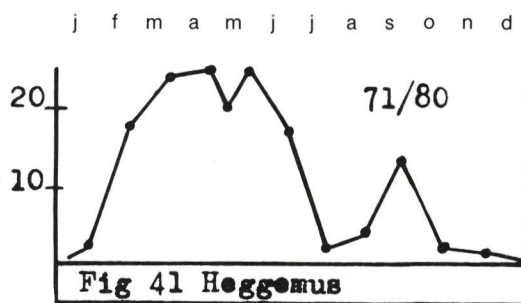
GOUDHAANTJE (*Regulus regulus*)

Zowel tijdens het broedseizoen als in het najaar werd het Goudhaantje minder waargenomen dan in 1971-75. In 1977 verminderden de aantallen om in 1979 een dieptepunt te bereiken. Toch bleven tijdens het broedseizoen 1 à 2 waarschijnlijke broedgevallen over, te oordelen aan zingende mannetjes. Een bevestigende waarneming was deze van 7 jonge vogels op 7 juli 1979.

HEGGEMUS (*Prunella modularis*)

Na een top in 1974 is het heggemusbestand teruggezaakt. In 1979 vielen de waargenomen aantallen en geschatte broedparen terug tot een kwart van voorheen. Evenals wij telde G. Bilcke in 1979 één heggemusterritorium. Voor de jaarcurve zie fig. 41.

KWIKSTAARTEN (*Motacillidae*)

De Duinpieper (*Anthus campestris*) werd slechts éénmaal waargenomen in de hele periode. Het was sedert 1971 geleden dat deze in de zestiger jaren nog vaste broedvogel gemeld werd. De Graspieper (*Anthus pratensis*) werd in sterk variërende aantallen gezien, maar globaal bekeken, over de hele periode, kan men over constant peil spreken. Het lijkt erop dat de Graspieper gedurende de 10 jaar waarnemingen niet in de heide heeft gebroed hoewel niet te dichte hei en Pijpestro een geliefkoosde verblijfplaats vormen buiten het broedseizoen. In het najaar pleisteren grote groepen wel eens enkele weken (60 ex. half september 1979, 80 ex. half oktober 1980). Zie fig. 42 voor het jaarverloop.

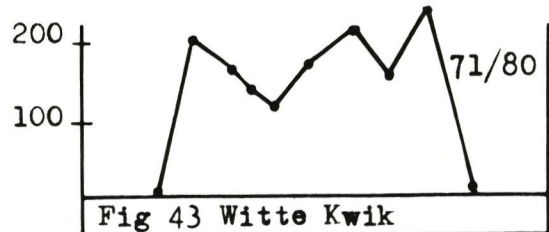
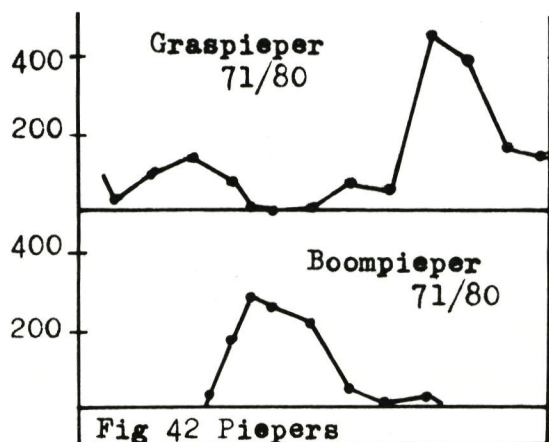
De Boompieper (*Anthus trivialis*) is ook een vrij stabiele klant met rond de 30 broedparen volgens onze methode. De Boompieper heeft hiermee, na de Fitis, de hoogste broeddichtheid in het terrein. En zoals bij andere soorten met hoge broeddichtheid schat Bilcke het aantal territoria hoger dan wij. In dit geval 48 tegenover 31. Ook hier spelen de factoren, reeds bij de Fitis vernoemd, een rol. Twee territoria lagen in delen van het gebied die te ver van de telroute lagen om meegeteld te worden. De schattingen op papier zoals we die voor alle soorten over de hele periode genoteerd hebben, gaven als resultaat 31. De schattingen door de waarnemers in hun eigen kavel onmiddellijk na het seizoen, leidden tot 36-46.

De Grote Gele Kwikstaart (*Motacilla cinerea*) werd niet waargenomen.

De Gele Kwikstaart (*Motacilla flava*) daarentegen is veel vaker gezien dan in 1971-75. Waarnemingen vallen in april-mei en juli-september, waarbij als maximum aantal een groepje van 16 foeragerend tussen de koeien op een wei gemeld werd op 4 september 1980.

Voor de Witte Kwikstaart (*Motacilla alba*), zie fig. 43. De broedvogelpopulatie steeg van een tiental in de periode 1971-75 naar 15-20 in de volgende jaren. Bilcke meldt in 1979 14 territoria. In het voorjaar 1978 bleven vanaf begin maart tot in april 26 kwikken pleisteren. Samen met enkele Ringmussen, 2 Rietgorzen en een tiental Vinken vormden ze een losse troep die zich geregeld ophield op een stuk maïsstopveld bij de heide.

j f m a m j j a s o n d

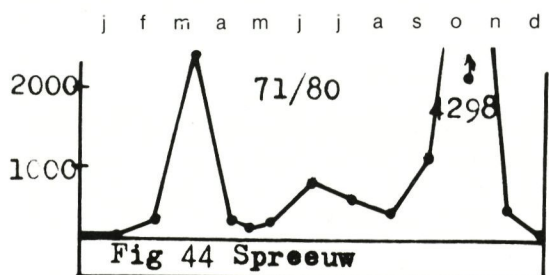

KLAPEKSTER (*Lanius excubitor*)

In de periode 1971-75 overwinterde deze vogel regelmatig. In 1976-80 werd hij nog slechts onregelmatig gezien.

SPREEUW (*Sturnus vulgaris*)

De grote fluctuaties in spreeuwen aantallen hangen af van toevallige waarnemingen tijdens de trek en de Spreeuw kan voor de hele 10-jarige periode als constante aanzien worden. Het aantal broedparen in het terrein wordt, zoals in de periode 1971-75, op niet meer dan 3 geschat. In het najaar komen groepen van enkele honderden voor in niet te hoog dennebos of vliegdenbestand en natuurlijk ook, zowel in voor- als najaar, op de weiden. Het jaarverloop, fig. 44, toont duidelijk de pieken van voorjaars trek, en nog sterkere najaars trek, en de lagere piek in de zomer wanneer families in bomen en weiden verschijnen.

VINKEN (*Fringillidae*)

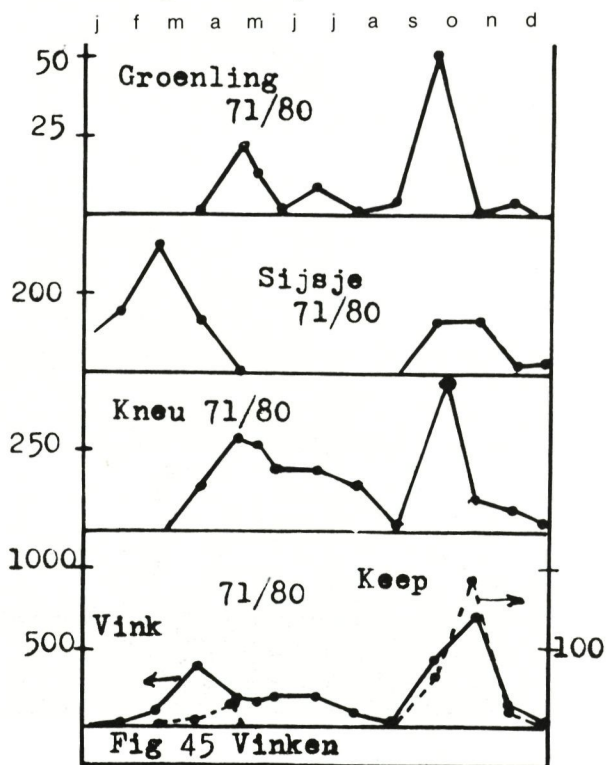
Groenling (*Carduelis chloris*), Sijs (*Carduelis spinus*), Kneu (*Carduelis cannabina*), Vink (*Fringilla coelebs*) en Keep (*Fringilla montifringilla*) werden regelmatig gezien. De Putter (*Carduelis carduelis*) is een eerder toevallige gast in mei of september-oktober. De Goudvink (*Pyrrhula pyrrhula*) verscheen nog zeldzamer. Barmsijs (*Carduelis flammea*) komt wel eens in groepjes voor in september-december. Appelvink (*Coccothraustes coccothraustes*) en Fratertje (*Carduelis flavirostris*) werden in 1976-80 niet signaleerd.

De Groenling komt in laag maar vrij stabiel aantal voor met jaarlijks waarschijnlijk niet meer dan één broedgeval. Met andere kleine vogels samen werd hij op 21 april 1979 in een gezellige groep gezien.

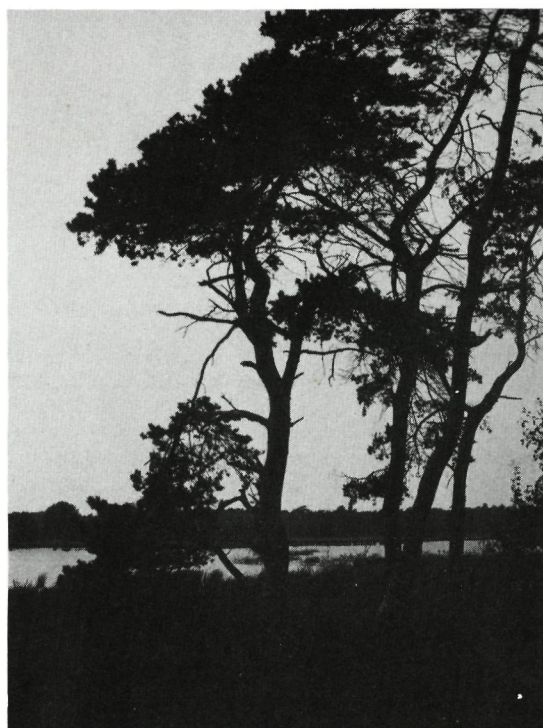
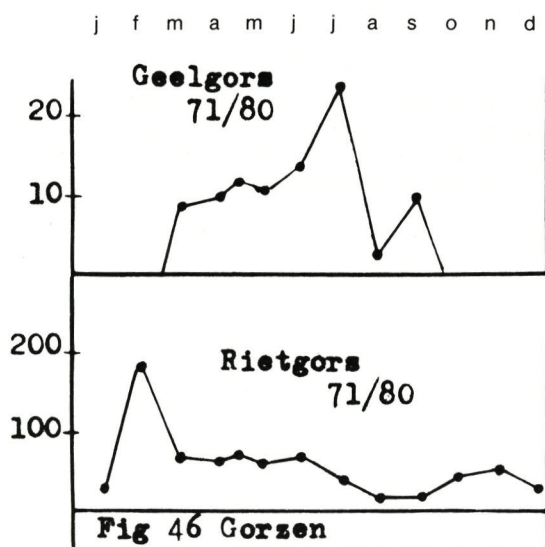
Naast de 10 Groenlingen maakten er een tiental Vinken, een tiental Kepen en 2 Rietgorzen deel van uit.

Sijsjes zijn wintergasten en de waargenomen aantallen fluctueren enorm en geven daardoor geen goede indicatie van de sijsenstand. Opvallend was toch dat van zomer 1976 tot en met voorjaar 1979 bijna geen Sijsjes werden waargenomen. Een reden is niet duidelijk.

Het Kneutje schijnt er verder op achteruitgegaan. De vinkenpopulatie lijkt tot iets boven de 20 toegenomen te zijn over de loop der 10 jaren. Bilcke geeft voor 1979 23 territoria aan, terwijl onze schatting 20 bedraagt.

Ook de Keep schijnt iets toegenomen. Het niet gewone geluid van zingende Kepen verraste ons een paar keer in het voorjaar. De jaarcurves voor vinkachtigen zijn te vinden in fig. 45.

Stappersven, Kalmthout.

Foto: H. Meeus

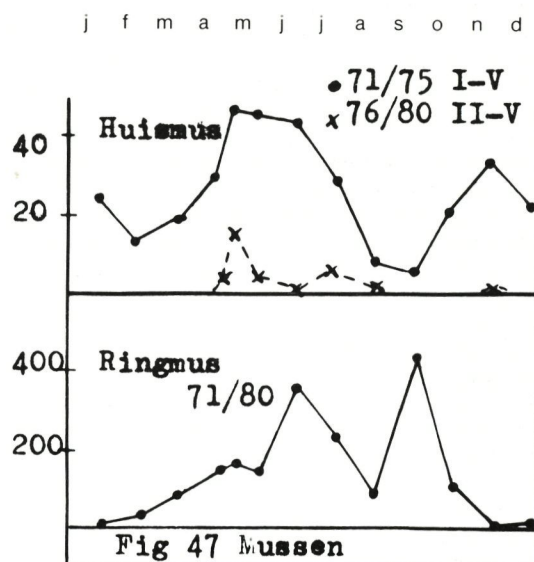
GORZEN (*Emberizidae*)

De Geelgors (*Emberiza citrinella*) is, na onregelmatig broeden in 1971-75, sedert 1976 vast broedvogel met toename tot 3 broedparen in 1979 en 1980. Dit hangt mogelijk samen met het ontstaan van meer terrein dat een geschikte boomhoogte en dichtheid heeft: gemengde den en berkbegroeiing met betrekkelijk hoge maar open structuur.

Voor de Rietgors (*Emberiza schoeniclus*) kunnen we niet tot grote verschillen besluiten. Een grote groep van 75 in februari 1980 vertekent het beeld. Normaler in voor- en najaar zijn groepjes van 10 à 15. Het aantal broedvogels is wel wat teruggelopen van 5 à 10 tot 3 à 8. We willen hier een fout rechtzetten in *Wielewaal* 43: 107 waar staat: Het aantal broedparen wordt op een 50- tot 10-tal geschat. Dit moet zijn: een 5 tot 10-tal.

MUSSEN (*Passeridae*)

Huismussen (*Passer domesticus*) komen meest voor, niet ver van bebouwing, in kavel I. Vandaar de lage aantallen nu waargenomen. Zie fig. 47. Ringmussen (*Passer montanus*) vertonen veel fluctuaties. Groepjes van 20 tot een honderdtal in bos bij maïsbeplanting, die voedsel zoeken in het maïsveld, verklaren de in totaal toegenomen waarnemingen. Dit randbos met 6-8 meter hoge den werd ook als slaapplek gebruikt: 100 stuks op 26 juli 1977.

ALGEMEEN BESLUIT

We hopen dat deze 10 jaar waarnemingen volgens een vaste systematiek een goede basis kunnen vormen voor later vergelijkend onderzoek naar de vogelrijkdom binnen en buiten het gebied.

Op zichzelf tonen ze aan dat op de helft terugvallen of verdubbelen van het broedvogelbestand in dit soort terrein voor vele soorten tot de gewone fluctuaties op korte duur behoort. Op langere termijn hebben deze veranderingen geen invloed. Men hoeft er zich dus geen grote zorgen over te maken.

Dit sluit niet uit dat spectaculaire dalingen wel onrustwekkend kunnen zijn. We denken bv. aan het Korhoen. Van schaars voorkomend was er een voortdurende toename in de jaren zestig en kon men in het najaar tot 50 stuks waarnemen.

Gedacht werd dat jachtverbod en natuurbescherming hierbij een grote rol speelden. De geziene aantallen werden echter in 2-3 jaar tijd vrijwel gedecimeerd: oorzaak onbekend.

Verder moeten we vaststellen dat „oorzaak onbekend” geldt voor de meeste bestandsveranderingen. Slechts 2 factoren kwamen duidelijk naar voor als van grote invloed: waterpeil en hardheid van de winter.

Tenslotte nog eens dank aan alle tellers van de werkgroep, aan de mensen die waarnemingen bezorgden, en aan hen die hulp boden bij het verwerken der gegevens.

K. Verschoore, Beukendreef 20, 2190 Essen

F. van Meel, Hofstraat 59, 2190 Essen.

ontvangen 4 juli 1981.

Ornithologische korte mededelingen

Teksten voor deze rubriek worden verwacht bij de redactie, Langvenstraat 25, 2300 Turnhout.

Overwinteringsproblemen van een Roerdomp *Botaurus stellaris*

We weten dat sommige vogelsoorten het erg moeilijk hebben tijdens lange en strenge vorstperiodes. Vooral zij die hun voedsel zoeken in en om water kunnen het soms zwaar te verduren krijgen.

Zo kregen we op 19 januari 1982 een telefoontje met de vraag een rare vogel te komen ophalen in een villatuin te Halle-Zoersel. Ter plaatse gekomen zagen we dat de vogel niet meer kon vliegen, nog nauwelijks kon lopen en volledig uitgehongerd was. We hebben er een doek over geworpen en alles mee naar huis genomen: het doek met daaronder een Roerdomp.

Een Roerdomp voederen is vlugger gezegd dan gedaan. Het zijn eerder gevaarlijke vogels. Men moet uiterst voorzichtig zijn want zelfs een ondervoede Roerdomp is nog altijd bliksemsnel met zijn puntige scherpe snavel.

Na enige schermoefeningen konden we het dier een tamelijk gevarieerd vismenu naar binnen doen werken en enkele uren later was duidelijk te zien dat dit geen verloren moeite geweest was. Dat gaf ons de moed om verder te gaan... de garage werd uitgekozen als tijdelijk asiel... de auto zou wel buiten slapen.

Bij het voederen werd telkens een veiligheidscherm van kippendraad voor de ogen gehouden en het voederen zelf gebeurde met een tang van het openhaardstel. Als voedsel gaven we vis- en vleesafval en we mogen stellen dat na enkele dagen de Roerdomp een duidelijke voorkeur te kennen gaf voor vlees.

We zagen het dier terug op krachten komen en na enige tijd kwam hij zelf het voedsel ophalen dat door ons op de grond werd achtergelaten. Het werd opnieuw een sterke en gezonde vogel.

Als tegenprestatie en uit dankbaarheid heeft hij de hele garage geschilderd en onder de troep gezet, want u weet wel, de Roerdomp behoort tot de reigersfamilie en daarover bestaat een niet zo net spreekwoord.

Op 30 januari heeft de vogel zijn vrijheid teruggekregen. Daarvoor werd het moerasje van Schildehof uitgekozen, een gemeentelijk natuurgebied, beheerd door Wielewaal-afdeling „De Voorkempen”.

F. Kerstens, Eikenlaan 10, 2291 Zoersel

Een eenvoudige manier om dorstige vogels te laven wanneer het hard vriest.

Wanneer het 's winters gesneeuwd heeft pikken de vogels de sneeuw op. Wanneer het slechts licht vriest volstaat het om 's morgens vers water in een drinkkom te gieten. Vriest het echter dag en nacht, neem dan de drinkkom met het bevroren water en kras met een beitel, een schroevendraaier of een ander hard voorwerp in het ijs. In enkele seconden verkrijgt men alzo voldoende fijn ijspoeder voor een hele dag. De vogels pikken dit op als sneeuw.

J. Maes, Molenstraat 98, 2760 Kruibeke.

Naar voedsel duikende Blauwe Reigers *Ardea cinerea*

Staatsboswachter M. van Buggenhout meldde

mij volgende waarnemingen. Onder Sas II te Mol ligt het Maas-Scheldekanaal eerder diep. Over de hoge bomen kwam een Blauwe Reiger aangevlogen en cirkelde naar beneden. Op een paar meter van het oppervlak legde hij zich op één vleugel en dook als een pelikaan in het water, bleef een tiental seconden met uitgespreide vleugels op het water liggen en vloog dan met een vis dwars in de snavel in de richting van de kleine kolonie (6 nesten in 1982) in de omgeving. Enkele dagen later zag hij aan het Campinastrand te Dessel eveneens een Blauwe Reiger in het water van de grote vijver vallen om een vis te pakken.

Ikzelf heb op dezelfde plaats ook een reiger midden op de grote vijver zien neerkomen, iets oppikken, en verder vliegen.

Miel Janssen heeft ooit een Blauwe Reiger vanop een steile vijveroever (een kleine meter hoog) in het water zien duiken naar vis.

J. Henderickx, Lariëndijkweg 50, 2400 Mol.

Kruising tussen Ringsnaveleend *Aythya collaris* en Toppereend *Aythya marila*?

Op 5 april 1982 bevonden wij ons aan een van de vele plassen te Lier (Anderstad). Tussen een achttal mannetjes Tafeleend (*Aythya ferina*) zwom een duikeend met een aantal afwijkende kenmerken: brede witte ring vooraan op de snavel, zwarte snavelpunt, smalle witte ring rond snavelbasis, hoge kruin en witte wig voor de vleugelboeg. Deze karakteristieken deden ons onmiddellijk denken aan een mannetje Ringsnaveleend. Bij nader toezien echter bleek de hele flank helderwit in plaats van grijs, terwijl de rug grijs was zoals bij een mannelijke Toppereend in plaats van zwart met een groene glans. De rug was distaal, tussen beide vleugelpunten, zwart, vermengd met wat grijs. De snavelkleur, tussen de beide witte ringen, was niet donker grijsblauw maar licht blauwgrijs. De bovensnavel vertoonde twee smalle zwarte gleuven in dit blauwgrijze deel. De zwarte kop en de zwarte nek vertoonden de voor de Ringsnaveleend kenmerkende paarse glans. Daar de vogel zich in een eerder gedrongen houding voortbewoog konden we de bruine ring onderaan de hals niet waarnemen. De borst was eveneens zwart en miste de groene glans. Stuit, bovenstaart en onderstaart waren zwart. Toen de vogel zich bij het poetsen op de zij legde bleek de kleur van de poten bruinzwart. Bij het spreiden van de vleugels bleken de onder-vleugeldeken zeer licht bruingrijs. De handpennen waren licht bruingrijs, het meest donker op de vleugelpunten. Op de zwarte bovensvleugel was een brede lichtgrijze vleugelstreep te zien. Naar onze mening hadden we hier met een bastaard te doen, en wel van Ringsnaveleend en Toppereend. Volgende argumenten pleitten hiervoor:

— de grootte. Ons exemplaar leek duidelijk

groter dan de aanwezige mannetjes Kuifeend (*Aythya fuligula*) en leek wat betreft de afmetingen meer op een Tafeleend. Meestal is een Ringsnaveleend zo groot als een Kuifeend. Een kruising met een grotere duikeendenssoort was dus waarschijnlijk.

— de lichtgrijze rug. De grijze kleur was deze van een mannetje Toppereend. Bij een Tafeleend is de rug donkerder en bruingrijs.

— de witte flanken. Bij een Tafeleend zijn deze meestal volledig bruingrijs. Bij een mannetje Toppereend zijn ze wit.

— de licht blauwgrijze snavelkleur kwam overeen met deze van een mannetje Toppereend.

— de helgele iris. Dezelfde kleur treffen we aan bij een Toppereend. Het mannetje Tafeleend heeft een rode iris.

K. de Rouck, Geelhandlaan 14, 2540 Hove.

I. van Camp, Appellantstraat 39, 2540 Hove.

D. Colin, Hovesteenweg 36, 2530 Boechout.

Ontmoeting met een Houtsnip *Scolopax rusticola*

Toen Jef van Hees en ik op 1 juni 1982's morgens rond 8 uur te Mol met de auto langs het natuurreserveaat De Maat reden, hadden wij het zeldzaam voorrecht om op een dertigtal meter een Houtsnip te zien staan op een kleine verhevenheid, een zandheuveltje, ontstaan door een omgevallen boom. Ik heb natuurlijk de gelegenheid niet laten voorbijgaan om enkele foto's te wagen. De vogel was zeer rustig; zelfs het starten van de motor met de bedoeling enkele meters verder te rijden om een beter zicht te bekomen, stoorde hem geenszins. Hij draaide de kop langzaam van links naar rechts, wipte de staart even op, en begon tenslotte langzaam vooruit en achteruit te bewegen met het lichaam, zette voorzichtig de linkerpoot vooruit, dan de rechter, steeds heen en weer schommelend, om zo stap voor stap naar beneden te gaan en in de netels te verdwijnen.

Mijn vriend Ferdinand Vreysen zag in een TV-uitzending een Bokje *Lymnocyptes minimus* hetzelfde gedrag vertonen.

J. Henderickx, Lariëndijkweg 50, 2400 Mol.

Snavelafwijking bij Kuifleeuwerik *Galerida cristata*

Op 13 juli 1982 werd door Tom Bogaerts en mezelf nabij Les Garrigues bij Nîmes, in de Provence (Frankrijk) een ongewone waarneming gedaan. Nadat onze aandacht eerst gevestigd was op een overvliegend groepje Hoppen (*Upupa epops*), richtten we onze kijkers op enkele leeuweriken, die bij nader toezien Kuifleeuweriken bleken te zijn. We observeerden hun specifieke vlucht, roep en manier van voedsel zoeken. Eén der exemplaren vertoonde een afwijkende snavelvorm. In tegenstelling tot veel snavelafwijkingen was bij deze vogel zowel de

bovensnavel als de ondersnavel doorgegroeid, waardoor het geheel ging lijken op de snavel van honingzuigers (*Nectariniidae*) of van Regenwulpen (*Numenius phaeopus*). In elk geval kon deze vogel zeer goed met zijn handicap overweg. Hij foerageerde als een Wulp (*Numenius arquata*). Z'n kuif leek ons wat minder ontwikkeld dan bij zijn soortgenoten.

D. Vercammen, Stan Ockersstraat 2/5, 2200 Borgerhout.

Boomnest van Huismus *Passer domesticus*

In 1976 toonde Raymond Vermeyen ons een bewoond boomnest van een Huismus. Het bevond zich te Retie, in de Turnhoutse Kempen, in een fruitboom op het erf van een boerderij. Het was een bolvormig bouwsel, gemaakt van droog gras, met een zijdelingse ingang. Tot en met 1980

hebben wij jaarlijks, in dezelfde boom, deze manier van nestelen kunnen constateren. Wij hebben terplaatse nooit meer dan één boomnest gevonden; de andere soortgenoten verkozen, zoals gebruikelijk, holten in de hoevegebouwen om hun kroost groot te brengen. Einde 1980 werd helaas de bewuste boom omgehakt bij restauratiewerken aan de hoeve. Wij hebben nadien daar geen boomnest meer gevonden, ook niet in de omgeving. Alhoewel boomnesten van de Huismus helemaal niet zo uitzonderlijk zijn, dachten wij het toch zinvol deze voor ons eerder ongewone nestelwijze te signaleren, temeer gezien in Wallonië en in ons omringende landen onderzoeken hierover lopende zijn.

Dr. H. Meeus en M.-L. Meeus, Langvenstraat 25, 2300 Turnhout.

Boomnest van Huismus (*Passer domesticus*) te Retie, 1977.

Foto's: H. Meeus

Om het behoud van Saeftinghe

door Roel Berben

„HET VERDRONKEN LAND VAN SAEFTINGHE” is U wellicht bekend door een excursie aldaar of via T.V.- en/of schoolfilms.

Het is een uitgestrekt schorre-brakwatergetijdegebied, ± 3.000 hectaren groot.

Saeftinghe is gelegen in het Oosten van Zeeuws-Vlaanderen (NI) op ± 40 km. van Antwerpen, daar waar de Schelde België verlaat, Nederland binnenstroomt en tegelijk de Westerschelde wordt.

Zowel cultuurhistorisch maar vooral natuurwetenschappelijk kan men dit gebied beschouwen als zijnde uniek en van internationaal belang. Sinds 1976 werd het gebied Nederlands staatsnatuurreservaat onder beheer van de „STICHTING HET ZEEUWSE LANDSCHAP”.

Milieu, fauna en flora, ontwikkeling van landschap en vegetatie, kartering, bedreigingen als het Baalhoekkanaal en de bochtafsnijding bij Bath vormen niet het onderwerp van dit artikel.

Recente, deskundige en mooi geïllustreerde werken hieromtrent zijn verkrijgbaar bij „Stichting Het Zeeuwse Landschap - Postbus 25 - 4450 AA Heinkenszand (NI)” zoals ondermeer:

- Het Saeftingheboek door G.M.P. Sponselee en M.A. Buisse.
- Saeftinghe-vegetatie en kartering (1/10.000) door Drs. J. Leemans en Drs. B. Verspaandonk.

Dit artikel beoogt enkel U kennis te laten maken met en uw steun te vragen voor de nieuw opgerichte „STICHTING BEHOUD SAEFTINGHE”. Deze Stichting hoopt zo snel mogelijk weer ontbonden te kunnen worden, uiteraard slechts na verwezenlijking van haar doel.

Dit doel behelst: Schapenhouderij op deschorren in de vorm van een volwaardig economisch bedrijf met behoorlijk onderkomen, teneinde een leefbare en hopelijk later zelfs winstgevende produktie van vlees en wol te bekomen.

„NATUURBEHEER EN LANDBOUW OP MODERNE MANIER SAMENGEBRACHT!”

Schapenteelt om produktie van lammeren en wol kan op kleinschalige manier niet rendabel zijn, zelfs niet leefbaar.

Dat is de voornaamste reden waarom het schaap in Saeftinghe zou verdwijnen.

Niet op de eerste plaats het romantische of nostalgische beeld dat zich bij ons opdringt bij het zien van schaapskudden zou verdwijnen. Erger is het wegvallen van begrazing en betreding door die kudden. De verscheidenheid in vegetatie zou geweldig teruglopen.

Rechtstreeks daarmee gepaard gaande zou eveneens de verscheidenheid en het aantal van foeragerende, broedende en vooral van overwinterende vogels sterk afnemen.

Ter vergelijking zouden we landinwaarts ons de heidelandschappen kunnen voorstellen waar de begrazing ophield bij gebrek aan kudden en de nodige ruimten. Na zeer korte tijd overheersen Pijpestrootje, berkenopslag enz... Een guur en ruig landschap ontstaat daar waar kort voordien bijvoorbeeld nog Korhanen baltsten.

In analoge omstandigheden zou Saeftinghe een gelijkaardig lot beschoren zijn!

Dit gebied is TE uniek om zulk lot op grootschalige wijze te ondergaan!

Tot $\pm$ 1950 kon de vegetatie in Saeftinghe zich optimaal ontwikkelen aangezien er toen $\pm$ 5.000 schapen graasden.

Sinds die tijd drong zelfs daar de hedendaagse levenswijze door van „groot worden of verdwijnen”. Het werd het laatste! Er kwamen veel minder schapen ($\pm$ 500), de vegetatie verruigde, de typische plantengemeenschappen verminderden evenals de biotopen met hun unieke fauna.

Tot voor enkele maanden ware deze schapen nog particulier bezit van een herder aan wie, gezien zijn leeftijd, nog lange rust is gegund. Met betoelaging en onder toezicht van de Stichting werd deze kudde thans overgenomen en onder de hoede gebracht van een jong en dynamisch herder JAN BOOM.

Diens voorafgaandelijke wetenschappelijke studies omtrent het huidige probleem werden gebundeld in een persdocumentatiemap.

Opzet, financiering, kuddebestand en uitbreiding, het bouwen van stallingen en latere betrachtingen worden hierin uitvoerig geanalyseerd.

Naar aanleiding van een zeer geslaagde persconferentie welke plaatsvond in het gebied zelf werd op 11 mei laatstleden deze documentatie-

bundel voorgesteld en overhandigd aan $\pm$ 60 reporters van de Nederlandse en Belgische pers evenals aan meerdere natuurmedia.

Het uiteindelijke doel van dit artikel hebt U inmiddels wellicht begrepen: „De Stichting Behoud Saeftinghe” vraagt om een éénmalige steun en actie.

Vooreerst wenst de Stichting zich te wenden tot natuurverenigingen, wandelgroepen en alle eventueel sympathiserende groeperingen welke actie zouden kunnen voeren.

Niettemin zijn particuliere bijdragen uiteraard eveneens van harte welkom en noodzakelijk.

Ter eventuele compensatie voor uw sympathie wil ondergetekende graag eens uw groepsgids zijn in dit heerlijke Verdrongen Land. Jan Boom zal eveneens uw herder willen zijn midden die mooie kudde en in het intussen uitgewerkte bedrijf.

Als leden van de Raad van Samenwerking en Toezicht van voormelde Stichting danken Hubert Lehaen en ondergetekende U bij voorbaat van harte.

Een natuurjuweel als Saeftinghe in uw directe nabijheid verdient uw steun: „JA NATUURLIJK!”

Inlichtingen: Roel Berben, Overwegstraat 13, 3580 Neerpelt, tel. na 19 u.: 011/64 57 31.

Gelieve uw storting te verrichten op rekening A.S.L.K. 001-0983692-91 op naam van „STICHTING BEHOUD SAEFTINGHE” met ref.: Storting via DE WIELEWAAL.

Opmerkelijke ornithologische meldingen

Gegevens voor deze rubriek worden verwacht bij de redactie, Langvenstraat 25, 2300 Turnhout.

Deze waarnemingen hadden plaats in 1982, tenzij anders vermeld is. Ze werden niet op hun juistheid gecontroleerd en een aantal onder hen dient nog ter homologatie te worden voorgelegd.

00030 Parelduiker *Gavia arctica*

18 april: 1 ex. te Lommel (D. Draulans, G. Deckx, J. Loos, L. van Gils).

01190 Kleine Zilverreiger *Egretta garzetta*

19 juli: 2 ex. te Antwerpen, Blokkersdijk (L. Matthé).

In de loop van de maand juli werd in het Zwin een eerste broedgeval voor België vastgesteld van de Kleine Zilverreiger. Twee exemplaren overzomerden in het reservaat. Het betrof hoogstwaarschijnlijk twee mannetjes. Eén der vogels vormde echter paar met een Blauwe Reiger. Dit gemengd broedgeval bracht twee jongen voort (G. Burggraeve).

01440 Lepelaar *Platalea leucorodia*

Begin augustus: 5 pleisterende ex. in het natuurreservaat „het Zwin” te Knokke (G. Burggraeve).

01790 Smient *Anas penelope*

19 juli: 2 ♂♂ te Kallo (L. Matthé).

02040 Toppereend *Aythya marila*

23 mei: 1 mannetje op heideven te Kalmthout (H. Voet).

02180 Brilduiker *Bucephala clangula*

In juni-juli: een immatuur exemplaar overzomerend op heideven te Kalmthout. Op 21 augustus nog ter plaatse (P. Maes, H. Voet); 19 juli: 1 ex. (♀ of juveniel) te Kallo (L. Matthé).

02380 Zwarte Wouw *Milvus migrans*

4 april en 13 mei: 1 ex., natuurreservaat „het Zwin” te Knokke (G. Burggraeve); 30 juni: 1 ex. te St.-Job-in-'t-Goor (J. de Ridder, P. Maes).

02390 Rode Wouw *Milvus milvus*

7 mei: 1 ex. te Aartselaar (L. Benoy); 9 mei: 1 ex. te Beerse (E. Machiels en meerdere waarnemers).

03070 Roodpootvalk *Falco vespertinus*

20 en 23 juni: 1 mannetje te Kalmthout (J. van Ammel); 10 juli: 1 mannetje te Wuustwezel (P. Maes).

04330 Kraanvogel *Grus grus*

Vanaf 15 juni: een onvolwassen exemplaar pleisterend op het Groot Schietveld te Brecht. Nog aanwezig op 22 augustus (J. de Ridder, P. Maes e.a.).

04550 Steltkluit *Himantopus himantopus*

23, 26 en 30 juni: 1 paar pleisterend in de Kalmthoutse Heide (F. Gerard, W. van Ginhoven, J. de Ridder, P. Maes, H. Voet).

05200 Poelsnip *Gallinago media*

17 juli: 1 ex. te Oorderen (L. Benoy, P. Dictus, F. Gerard).

(05927) Geelpootmeeuw *Larus cachinnans*

Van 21 juli tot 1 augustus: 1 adult en 1 subadult ex. te Mol in de Kempen, vermoedelijk behorend tot de subspecies *michahellis*. (H. Meeus en M.-L. Meeus).

05990 Grote Burgemeester *Larus hyperboreus*

27 februari: 1 onvolwassen ex. te Mol (D. Draulans).

06050 Lachstern *Gelochelidon nilotica*

Van 7 tot 11 juli: 1 pleisterend ex. in de Kalmthoutse Heide (J. van Ammel, P. Sijmens, J. de Ridder, L. Benoy, W. van Ginhoven).

06160 Noordse Stern *Sterna paradisaea*

Einde juli: bevestiging van een broedgeval in het natuurreservaat „het Zwin” te Knokke. Dit is het 2de broedgeval van deze soort in België. (G. Burggraeve).

06280 Witvleugelstern *Chlidonias leucopterus*

2 juni: 2 ex. in prachtkleed in het natuurreservaat „het Zwin” te Knokke (L. Lippens en G. Burggraeve). 10 augustus: 1 juveniel ex. te Doel aan de Beneden-Schelde (R. Vermeyen, J. Elsermans).

10050 Duinpieper *Anthus campestris*

15 mei: 1 zingend ex. te Kalmthout. In hetzelfde territorium 1 ex. waargenomen op 12 juni (J. van Ammel, P. Maes).

10170 c Noordse Gele Kwikstaart *Motacilla flava thunbergi*

Meerdere waarnemingen in de Turnhoutse Kempen: 6 mei, 1 ex. te Oud-Turnhout (L. Matthé); 13 mei, 2 ex. te Zondereigen (J. Leestmans); 16 mei, 1 ex. te Beerse (L. Matthé).

11980 Kramsvogel *Turdus pilaris*

3 mei: 2 ex. broedend op korte afstand van elkaar te Wuustwezel; op 23 mei aldaar nog 1 broedende vogel en 1 paar met uitgevlogen jongen (D. en P. Sijmens, J. van Ammel, J. de Ridder, P. Maes, H. Voet).

16660 Kruisbek *Loxia curvirostra*

21 en 22 juli: telkens 1 ex. te Lichtaart (L. Matthé).

12260 Waaierstaartrietzanger *Cisticola juncidis*

Vanaf 25 juli: 1 ex. in kenmerkende baltsvlucht op het Groot Schietveld te Brecht. Bouwt mannetjes-nest (4 augustus) (J. de Ridder, P. Maes, G. Huyskens, V. Dupont, J. van Ammel).

12420 Waterrietzanger *Acrocephalus paludicola*

2 juli: 1 ex. te Oorderen (J. de Ridder).

De natuur in....

Foto: L. Kusters

door Karel de Waele

Ter inleiding

Natuurtochten vormen een waardevol onderdeel van onze Wielewaalwerking, op voorwaarde dat ze — zowel de tochten als de deelnemers — goed voorbereid zijn.

Een eerste en voornaam doel van deze natuur-exploraties is het bijbrengen van meer eerbied voor de natuur, iets wat soms over het hoofd gezien wordt: in bossen blijft men zoveel mogelijk op de paden, men loopt niet zomaar door beekjes en plassen, men spaart duin- en heidevegetaties, men stoort de rust van broed-gebieden niet,...

Een tweede belangrijk onderdeel van een goede natuurtocht is het leren (opnieuw) gebruiken van al onze zintuigen:

- Het leren ZIEN van kleine details aan planten, dieren en landschap: bijvoorbeeld de prachtige honingmerken op de onderlip van Bosandoorn of Gele Dovenetel, het verschil in gedrag tussen Boomkruiper en Boomklever: de eerste kruipt steeds omhoog, de laatste kan ook omlaag kruipen; het opmerken van het verschil in vegetatie op noordelijk of zuidelijk gerichte hellingen; het opmerken dat boomstammen groener zijn aan de kant van de overheersende vochtige winden, in ons land dus het westen; de voetsporen van vogels en andere dieren in modderige plekken langs de weg;...

- Het leren LUISTEREN naar de verschillende geluiden van vogels; handig zijn bijvoorbeeld deze vogels die hun eigen naam roepen: Koekoek, Tjiftjaf, Wielewaal. Er bestaan tegenwoordig cassettes met vogelgeluiden die men ter voorbereiding van de tocht kan beluisteren samen met de kinderen. Ik mag hier wel een beetje reclame maken: Wielewaalafdeling Schelde en Leie verkoopt zo'n cassette met „De zang der vogels”, te bestellen bij Jacques Vanheeuverswyn, Klonkeveld 1, 9751 Asper, door storting van 350 F op PR 000-0932344-77 (bij afname van minimum 10 stuks verlaagt de prijs tot 250 F).

- Het leren RUIKEN: aangename geur van Zandkool, Boshyacinth; vieze geur van Gevlekte Aronskelk en Stinkzwam; sterk aromatische geur van fijngevreven Hondsdraffblad; fijne geur van Watermunt,...

- Het leren PROEVEN: aangename smaak van Watermunt; pepersmaak van Waterpeper; bittere smaak van paardebloemblad;... Voorzichtig echter: met proeven bedoelen we een klein stukje fijnkauwen tot we de smaak gewaarworden en dan uitspuwen.

- Het leren VOELLEN aan het ruige blad van Smeerwortel (tegen vraat door vee), aan de kleverige hoedhuid van sommige paddestoelen, aan de weerhaakjes van Kleefkruid (voor de verspreiding door dieren), aan Brandnetel wiens branderig gevoel (tegen vraat) verzacht wordt door het inwrijven met hondsdrabblad.

Daarnaast zal een goede begeleider trachten op een vlotte, boeiende, ludieke manier iets meer vertellen over wat men waarneemt.

Ter illustratie heb ik hierna een alledaags onderwerp gekozen: een plantje dat men overal kan vinden: Grote Weegbree. Wat zal men daar zoal bij vertellen?

Daarvoor gaan we te rade bij een volk dat steeds sterk natuurgebonden geleefd heeft, namelijk de indianen.

Het voetspoor van het bleekgezicht.

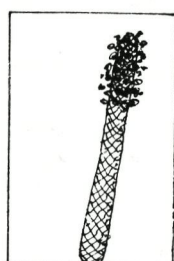
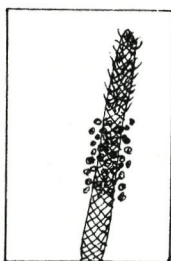
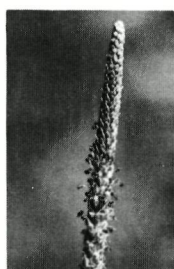
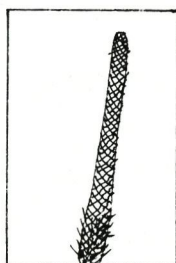
Is het je al opgevallen dat die zogezegde wilde indianen zo'n prachtige namen geven aan de mensen en dingen die hen omringen? Waar denk je dat een man zijn vrouw „Witte Wolk” of „Ranke Ree” noemt? Sterven noemen ze „naar de eeuwige jachtvelden gaan”. En een bedrieger noemen ze geen vuile leugenaar, nee, misprijzend zeggen ze dat hij „met een gespleten tong spreekt”.

Op dezelfde afwijzende toon zullen ze ook wel gesproken hebben van „het voetspoor van het bleekgezicht”, toen de Grote Weegbree (*Plantago major*), letterlijk in het voetspoor van de blanke veroveraars, het Amerikaanse vasteland veroverde van Oost naar West.

Het moet ons niet verwonderen dat die weegbree zo hardnekkig de platgetreden paden volgt. Zijn zaadjes worden immers door vochtigheid slijmeig en kleverig, zodat ze gemakkelijk aan de voetzolen blijven kleven en aldus verspreid worden. Het spreekt dan ook vanzelf dat de plant uitstekend aan haar groeiplaats is aangepast met de plat tegen de grond liggende bladeren. Typisch voor zogenaamde tredplanten.

Ook door de vorm van die bladeren kan men haar indiaanse naam begrijpen. Vergelijk maar eens de vorm van een schoenzool. Nu is het leuke dat ook de zogezegde droogstoppels van wetenschappers de weegbree een wetenschappelijke naam gegeven hebben, zinspelend op de vorm van het blad en verwijzend naar zijn groeiplaats. De naam *Plantago* is namelijk afgeleid van het Latijnse „planta” dat „voetzool” betekent en het Latijnse werkwoord „agere” dat „streven naar” wil zeggen.

Je ziet dus dat er over het nederigste plantje iets boeiend kan verteld worden. Maar onze weegbree biedt nog meer aan de opmerkelijke natuurliefhebber. Bekijk maar eens een bloeiend exemplaar en hou hem eens enkele dagen in de gaten. Dan zal je zien dat van elk apart bloempje eerst de stijlen rijp zijn en pas later de meeldraden. De geleerden noemen dit proterogynie (vrij vertaald zou men zeggen: „vrouwen eerst”). Bovendien zal je zien dat dit rijpingsproces begint onderaan de bloemaar en zo stilaan opschuift naar boven. Daardoor vertoont de bloemaar opeenvolgende stadia: eerst onderaan rijpe stijlen (zie tekeningen en foto), vervolgens, onderaan rijpe meel-

draden met daarboven rijpe stijlen, dan in 't midden rijpe meeldraden met daarboven aan de top rijpe stijlen, en tenslotte enkel bovenaan nog rijpe meeldraden. Dit dubbel mechanisme verhindert zelfbestuiving en maakt buurbestuiving van een lager gelegen rijpe meeldraad op een hoger gelegen rijpe meeldraad weinig waarschijnlijk. Dit is dus een uitstekend middel ter bevordering van de kruisbestuiving.

Maar men kan de weegbree ook van de ludieke kant bekijken. De kinderen in grootouders tijd vonden er inspiratie in voor diverse spelletjes. Ze telden de opvallende nerven en beweerden dat iedere nerf telde voor tien jaar leven of ook nog dat men later evenveel kinderen zou krijgen. Bedenk daarbij dat zo'n blad ongeveer zeven nerven heeft en je ziet dat de kinderen toen zeker vindingrijk waren. Maar ja, er was toen nog geen TV, ze moesten nog zelf krijgertje en indiaantje spelen. Dat indiaantje doet me dan weer denken aan dat voetspoor van het bleekgezicht. En we kunnen het verhaal van voorafaan beginnen...

K. de Waele, Kerselaarslaan 52, 9800 Deinze.

natuurstudie - natuurbeleving -
natuurbehoud

AANWIJZINGEN VOOR DE AUTEURS

Het maandblad „De Wielewaal” publiceert in principe alle artikels waarvan de inhoud strookt met de doelstelling van de Vereniging De Wielewaal: de kennis en de bescherming van de natuur en in het bijzonder van de in het wild voorkomende vogels. De redactie behoudt zich nochtans het recht voor te beslissen welke artikels of bijdragen worden geplaatst.

Kopij moet in drievoud in machineschrift worden ingeleverd bij de hoofdredacteur. Uiterlijk twee maanden na het insturen van de kopij ontvangt de auteur bericht of zijn artikel al dan niet zal worden opgenomen. Eventueel kan de auteur gevraagd worden wenselijke veranderingen aan te brengen.

De auteurs zijn persoonlijk verantwoordelijk voor de inhoud van hun artikels.

Elk artikel wordt gevolgd door het volledig adres van de auteur(s).

De redactie dringt er op aan om artikels en belangrijke bijdragen te doen volgen door een samenvatting in de Nederlandse, Franse en Engelse taal. Op verzoek van de auteur zal de „résumé” en „summary” door de redactie worden opgesteld.

In het maandblad wordt de voorkeurspelling toegepast. Nederlandse vogelnamen beginnen steeds met een hoofdletter (bv. Witte Kwikstaart). Groepsnamen (bv. steltlopers) beginnen niet met een hoofdletter. Dezelfde schrijfwijze geldt voor namen van planten, insecten, enz... De eerste vermelding in een tekst van een soort wordt steeds gevolgd door de Latijnse geslachts- en soortnaam, onderstreept en door haakjes omgeven.

In datumvermeldingen dienen de namen van de maanden bij voorkeur voluit geschreven. Het gebruik van afkortingen dient vermeden te worden.

Referenties in de tekst worden aldus vermeld: (Segers, 1948); bij meerdere referenties: (Segers, 1948; Grootaers, 1958); en verwijzen naar een alfabetisch gerangschikte bibliografie. Deze bibliografie wordt als volgt opgesteld:

- voor een artikel: Auteursnaam, initialen van de voornamen, jaar. Volledige titel. *Naam van het tijdschrift*, jaargang: eerste pagina van het artikel - laatste pagina.
bv. Grootaers F., 1958. Glanskop (*Parus palustris*) en Matkop (*Parus atricapillus*). *Wielewaal* 24: 1 - 16.
- voor een boek: Auteursnaam, initialen van de voornamen, jaar. *Volledige titel*. Stad van uitgifte, naam van de uitgever.
bv. Segers F., 1948. *Broedvogels in de Kempen*. Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel.

Als er meerdere auteurs zijn: Lippens L., H. Wille, 1972. *Atlas van de vogels in België en West-Europa*. Tielt, Lannoo.

In de bibliografie worden slechts die titels vermeld waarnaar in de tekst wordt verwezen. Alle literatuuraanhalingen moeten bij hun oorspronkelijke bron gecontroleerd worden. Indien overnames uit plaatselijke bladen van Wielewaal-afdelingen overwogen worden zal hierover eerst met de auteur worden overlegd.

Ter illustratie van bijdragen kunnen in aanmerking komen: zwart-wit- en kleurfoto's, diapositieven, zwart-wit-tekeningen. Grafieken, tabellen en kaarten dienen met zwarte inkt op wit papier getekend.

Aan de auteur van een artikel (of aan één van hen indien er meerdere zijn) zullen 5 exemplaren van het maandblad worden verzonden. Meer exemplaren (tot maximum 30) kunnen bekomen worden, indien de hoofdredacteur hierom verzocht wordt bij het inzenden van het artikel.

De hoofdredacteur zal graag eventuele bijkomende inlichtingen of adviezen verstrekken aan mogelijke auteurs.

DE WIELEWAAL

JAARGANG 48 - OKTOBER 1982

L. JANSSEN, J. COX, D. DE MESEL. De Grote Pieper <i>Anthus novaeseelandiae</i> in België.	313
D. COLIN. De Alpengierzwaluw <i>Apus melba</i> in België en Nederland.	318
L. LIPPENS, G. BURGGRAEVE, R. TRIO. Natuurreservaat Het Zwin. Belangrijke ornithologische waarnemingen in 1981.	321
K. VERSCHOORE, F. VAN MEEL. Nog over tien jaar vogeltellingen in de Kalmthoutse Heide.	324
Ornithologische korte mededelingen.	343
R. BERBEN. Om het behoud van Saeftinghe.	346
Opmerkelijke ornithologische meldingen.	349
K. DE WAELE. De natuur in... ..	350

Titelblad: Schaapskudde, Verdronken land van Saeftinghe — Foto: R. Berben.